

พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

สังโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชนอื่น
แม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย ถูกสังโยชนผูกมัดแล้ว
ย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน
เหมือนอย่างสังโยชน คือ ตัณหานี้เลย (ตณฺหาสังโยชน).

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ถูก
สังโยชน คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว (ตณฺหาสังโยชนเนน ลฺยตุตา)
ย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน.

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๔/๒๓๖/๑๙๓.

มิกชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว
ด้วยการผูกติด (กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน (นหฺนทิสฺสญฺโฆชน-
ลฺยตุโต) นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมี
เพื่อนสอง ...

-บาลี สพฺพ. ส. ๑๘/๔๓/๖๖.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์
ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ (นหฺรทาโค) ในรูป ชื่อว่า
สังโยชน์ ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...
วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ ความกำหนัด
ด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...
วิญญาณ ชื่อว่า สังโยชน์...

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน
ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ (นหฺรทาโค) ในรูป ชื่อว่า
อุปาทาน ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...
วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัด
ด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...
วิญญาณ ชื่อว่า อุปาทาน...

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘-๓๐๙.

... ก็บุคคลย่อมย่อมผลิตเพลิน ย่อมพรัาสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขานั้นผลิตเพลิน พรัาสรรเสริญ
เมาหมกอยู่ซึ่งรูป ความเพลิน (นหฺทิ) ย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใด
ในรูป ความเพลินนั้น คือ อุปาทาน ... ความเพลินใด
ในเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ความเพลินนั้น
คือ อุปาทาน...

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘/๒๗.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๒๐

สังโยชน์

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๒๐ สิงหาคม

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้

ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด
ติดต่อได้ที่

ตัวแทนคณะศิษย์ คุณสัทธญา คุ่มชนะ	๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖
มูลนิธิพุทธโมฆณ	๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔
มูลนิธิพุทธวจน	๐๘ ๑๔๕๗ ๒๓๕๒
คุณอารีวรรณ	๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๓

ศิลปกรรม ฌรงค์เดช เจริญपालะ, ปริญา ปฐวินทรานนท์

จัดทำโดย มูลนิธิพุทธโมฆณ

(เว็บไซต์ www.buddhakos.org)

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือ พุทธวจน ฉบับ สังโยชน์ ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศล ในการเผยแผ่คำสอนของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ในการรวบรวมคำสอนของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกั้น ตัณหา เป็นเครื่องผูก ที่ยังต้องเล่นไป ท่องเที่ยวไป ในสังสารวัฏ.

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัย ที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา
ภิกขุคึกฤทธิ์ โสตุถิโส

คำนำ

ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ ชื่อว่า สังโยชน์

เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อ
สัตว์ทั้งหลายถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ย่อม
ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้
เหมือนอย่างตัณหาสังโยชน์

เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์ คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว
ย่อมแล่นไปท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน สัตว์เหล่านั้น
ได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพี
ที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้
ก็พอแล้วเพื่อจะเปื้อนหายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะ
คลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น

พุทธทาส จันป์ สังโยชน์ เป็นการรวบรวมตถาคตภาษิต
โดยร้อยเรียงข้อธรรมตามสุคตวินโย อันเกี่ยวข้องกับสังโยชน์ไว้
ทั้งลักษณะของสังโยชน์ สังโยชน์เป็นอย่างไร การเกิดขึ้น
ของสังโยชน์ โทษของสังโยชน์ และข้อปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์
เพื่อให้ผู้ที่เสพคบจะก้าวลงสู่หนทางแห่งความถูกต้อง ก้าวลง
สู่ภูมิแห่งสัพบุรุษ ล่วงพ้นปุณณภูมิ อันเป็นเหตุให้พ้นจาก
นรก กำเนิดเดรัจฉาน หรือเปรตวิสัย

และเป็นยาถ่ายอันเป็นอริยะ ที่ได้ผลโดยส่วนเดียว
ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิด
ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มีโสกะปริเทวะ ทุกชะโหมนัส
อุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด ความแก่
ความเจ็บ ความตาย โสกะปริเทวะ ทุกชะโหมนัสอุปายาสะ
ทั้งหลาย

และเมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอริชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหา
เป็นเครื่องผูก ได้เจริญอานาปานสติสมาธิ ซึ่งเมื่อเจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว จะเป็นไปเพื่อการละสังโยชน์ทั้งหลาย
เพราะเหตุว่าการเจริญอานาปานสติ แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ
ตถาคตกล่าวว่า เป็นผู้ยังไม่เห็นห่างจากฉนวน ทำตามคำสอน
ของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท และมีอมตะ คือ ความสิ้นไป
แห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะ
เป็นที่สุดจบ

ส่วนอริยสาวกเหล่าใด ละโมหะได้แล้ว ทำลายกอง
แห่งความมืดได้แล้ว ย่อมไม่ต้องท่องเที่ยวไปอีก เพราะ
อริชาอันเป็นต้นเหตุ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกเหล่านั้น

ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเรา
ก็จักไม่มี ดังนี้.

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ

ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกขุณี. วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฎิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มฺ. ม.	มุลปฺณณาสกั	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปฺณณาสกั	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปฺณณาสกั	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สั.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สั.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สั.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สพา. สั.	สพายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สั.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อั.	เอกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
ทุก. อั.	ทุกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
ติก. อั.	ติกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
จตุกก. อั.	จตุกกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.

ปญจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ฉกฺก. อ.	ฉกฺกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตุตฺก. อ.	สตุตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
อฏฺฐก. อ.	อฏฺฐกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อ.	เอกาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตฺต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทศ	ขุททกนิกาย.
จุพนิ. ขุ.	จุพนิทเทศ	ขุททกนิกาย.
ปฏิสมฺ. ขุ.	ปฏิสัมภิตามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พทุทฺธ. ขุ.	พทุทฺธวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

ทำความเข้าใจสังโยชน์ โดยสรุป	๑
สังโยชน์คืออะไร	๒
๑. ที่ตั้งแห่งสังโยชน์ และสังโยชน์	๓
๒. ที่ตั้งแห่งอุปาทาน และอุปาทาน	๕
๓. ความเพลิน คือ อุปาทาน	๗
๔. นิวรรณ์ (เครื่องกั้น) คือ อวิชชา	๑๓
๕. นิวรรณ์ ๕ คือ เครื่องร้อยรัด	๑๔
สังโยชน์มีอะไรบ้าง	๑๖
๖. สังโยชน์ ๑๐	๑๗
ข้อเสียของการมีสังโยชน์	๑๘
๗. เพราะมีสังโยชน์ สัตว์จึงท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ	๑๙
๘. สัตว์ผู้มีอวิชชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้วตลอดกาลยืดยาวนาน	๒๒
๙. เรียกว่า “สัตว์” เพราะมี จันทะ รากะ นันทิ ตัณหา ในชั้น ๕	๒๔
๑๐. จันทะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์	๒๗
ข้อดีของการละสังโยชน์	๓๐
๑๑. ละสังโยชน์ได้ จะได้อมตะ	๓๑
๑๒. ละสังโยชน์ได้ จะพ้นจากอภัย ทุกคติ วินิบาต นรก	๓๒
๑๓. ก้าวข้ามปุณณภูมิ เมื่อละสังโยชน์ข้อแรกได้	๓๓
วิธีการละสังโยชน์	๓๕
๑๔. เหตุเกิดแห่งสักกายทิฐิ	๓๖
๑๕. ปฏิปทาอันให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสักกายะ	๓๘
๑๖. รอบรู้ซึ่งสักกายะ	๔๐
๑๗. อานาปานสติสมาธิ เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้	๔๒

๑๘. เจริญอานาปานสติ ช่วงกาลลัดนิ้วมือชื่อว่าไม่เห็นห่างจากฌาน ๔๓

๑๙. อานิสงส์ของการเจริญกายคตาสติ ๔๔

๒๐. ละนันทิ ๔๕

ผู้ละสังโยชนีได้แล้วเรียกว่าอะไร ๔๖

๒๑. ความเป็นอริยบุคคล กับการละสัญญาโยชน (บุคคล ๔ จำพวก) ๔๗

๒๒. ความเป็นอริยบุคคล กับการละ ๕๐

กามโยคะและภวโยคะ (บุคคล ๓ จำพวก)

๒๓. อริยบุคคลละสัญญาโยชนได้ไม่เท่ากัน (นัยที่ ๑) ๕๑

พระสูตรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับสังโยชน ๕๓

๒๔. สัญญาโยชน ๘ ๕๔

๒๕. สัญญาโยชน ๗ (นัยที่ ๑) ๖๘

๒๖. สัญญาโยชน ๗ (นัยที่ ๒) ๖๙

๒๗. ตัณหาสังโยชน ๗๐

๒๘. กามสัญญาโยชน ๗๑

๒๙. ความตั้งใจ ก็เป็นสัญญาโยชน ๗๗

๓๐. การผูกติดด้วยความเพลิน ๘๑

๓๑. โยคะ ๔ ๘๙

๓๒. สัญญาโยคะ วิสัญญาโยคะ ๙๒

๓๓. ความพัวพันด้วยสัญญาโยชนและความยึดมั่น ๙๖

๓๔. ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสัญญาโยชนและความยึดมั่น ๙๘

๓๕. ผู้มีสัญญาโยชนในภายใน และในภายนอก ๑๐๐

๓๖. อนุสย ๗ ๑๐๓

๓๗. อนุสย ๕ ๑๐๔

๓๘. อนุสสัย ๓ (รากะ ปฏิกะ อวิชชา)	๑๐๖
๓๙. อนุสสัย ๓ (มานะ ภวรากะ อวิชชา)	๑๐๙
๔๐. อหังการ มมังการ มานานุสสัย	๑๑๔
๔๑. สฬายตนวิภังค์ (การจำแนกกายตนะ โดยละเอียด)	๑๑๖
๔๒. เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๓๕
๔๓. เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๓๗
๔๔. ผลของการเจริญสติปัฏฐาน ๔	๑๓๙
๔๕. ปฏิปทาให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน	๑๔๐
๔๖. ถ้าเจริญสติปัฏฐาน ๔	๑๔๒
จะเป็นผู้น้อมไปสู่निพพาน โน้มไปสู่निพพาน โอนไปสู่นิพพาน	
๔๗. เจริญสัมมปปธาน ๔ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๔๔
๔๘. เจริญสัมมปปธาน ๔ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๔๖
๔๙. เจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๔๘
๕๐. เจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๕๐
๕๑. ผลของการเจริญอิทธิบาท ๔	๑๕๒
๕๒. เจริญอินทรีย์ ๕ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๕๓
๕๓. เจริญอินทรีย์ ๕ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๕๕
๕๔. ผลของการเจริญอินทรีย์ ๕	๑๕๗
๕๕. เจริญพละ ๕ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๕๘
๕๖. เจริญพละ ๕ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๖๐
๕๗. อินทรีย์ ๕ กับ พละ ๕	๑๖๒
๕๘. เจริญโพชฌงค์ ๗ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๖๔
๕๙. เจริญโพชฌงค์ ๗ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน์	๑๖๖
๖๐. เจริญโพชฌงค์ ๗ ย่อมเป็นไปเพื่อละ	๑๖๘

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์

๖๑. ผลของการเจริญโพชฌงค์ ๗ (นัยที่ ๑) เหตุจากการเจริญอานาปานสติ	๑๗๐
๖๒. ผลของการเจริญโพชฌงค์ ๗ (นัยที่ ๒) เหตุจากการได้ฟังธรรม แล้วระลึกถึง ตรีกถึงธรรมนั้น	๑๘๖
๖๓. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ โอรัมภาคิยสัญญา	๑๙๑
๖๔. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อุทัมภาคิยสัญญา	๑๙๓
๖๕. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ละสัญญาได้ไม่ยาก	๑๙๕
๖๖. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อนุสัย ๗	๑๙๗
๖๗. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ โยคะ ๔	๑๙๘
๖๘. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อาสวะ ๓	๑๙๙
๖๙. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ ตัณหา ๓	๒๐๐
๗๐. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อุปาทานขันธ์ ๕	๒๐๑
๗๑. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ ภพ ๓	๒๐๒
๗๒. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ การแสวงหา ๓	๒๐๓
๗๓. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ กามคุณ ๕	๒๐๔

๗๔. เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ นิวรณ์ ๕	๒๐๖
๗๕. ยากายอันเป็นอริยะ	๒๐๗
๗๖. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญญาชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑)	๒๑๐
๗๗. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญญาชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑)	๒๑๒
๗๘. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญญาชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒)	๒๑๔
๗๙. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญญาชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒)	๒๑๖
๘๐. ผลของการเห็นอัสสาทะ และนิพพิทา ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาชนิ	๒๑๘
๘๑. สิ่งที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ เพื่อละสัญญาชนิ	๒๑๙
๘๒. ปฏิปทาเพื่อละโอรัมภาคิยสัญญาชนิ	๒๒๖
๘๓. การน้อมใจเพื่อตัดโอรัมภาคิยสัญญาชนิ	๒๓๓
๘๔. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา	๒๔๐
๘๕. สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ	๒๔๓
๘๖. ชันธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา	๒๔๘
๘๗. สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย	๒๕๒
๘๘. ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๑)	๒๖๐
๘๙. ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๒)	๒๖๑
๙๐. ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๓)	๒๖๒
๙๑. ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่น	๒๖๔

๙๒. ผู้มีความหลักแน่นเป็นที่มาอันดี	๒๖๕
๙๓. อานิสงส์ ของการเจริญสัญญาแบบต่างๆ	๒๖๖
๙๔. ความพรากจากโยคะ ๔	๒๗๓
๙๕. อานิสงส์การพึงธรรม และการไคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรม โดยกาลอันควร	๒๗๖
๙๖. ประโยชน์ของการพึงกุศลธรรม	๒๘๑
๙๗. ผลของการพิจารณาเห็นสังขาร โดยความไม่เที่ยง	๒๘๘
๙๘. ผลของการพิจารณาเห็นสังขาร โดยความเป็นทุกข์	๒๘๙
๙๙. ผลของการพิจารณาเห็นธรรม โดยความเป็นอนัตตา	๒๙๐
๑๐๐. ผลของการพิจารณาเห็นนิพพาน โดยความเป็นสุข	๒๙๑
๑๐๑. ผลของการเจริญอนิจจสัญญา	๒๙๒
๑๐๒. การเห็นเพื่อละสัญญา	๒๙๖
๑๐๓. การเห็นเพื่อเพิกถอนสัญญา	๒๙๘
๑๐๔. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑)	๓๐๐
๑๐๕. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒)	๓๐๒
๑๐๖. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของคนเจ็บไข้	๓๐๓
๑๐๗. เจริญกายคตาสติ เป็นไปเพื่อปัญญา	๓๐๔
๑๐๘. ละอนุสัย ๓ ได้ เพราะละเวทนาได้	๓๐๗
๑๐๙. ละอนุสัย ๓ ได้เพราะละเวทนาได้	๓๐๘
๑๑๐. การละเวทนา ๓	๓๑๑

ทำความเข้าใจสังโยชน์ โดยสรุป

สังโยชน์คืออะไร หน้า ๒

สังโยชน์มีอะไรบ้าง หน้า ๑๖

ข้อเสียของการมีสังโยชน์ หน้า ๑๘

ข้อดีของการละสังโยชน์ หน้า ๓๐

วิธีในการละสังโยชน์ หน้า ๓๕

ผู้ละสังโยชน์ได้แล้วเรียกว่าอะไร หน้า ๔๖

หมายเหตุ คำว่า สังโยชน์ในหนังสือเล่มนี้
จะมีการใช้ตัวสะกดทั้งสามัญชนและสังโยชน์
ตามบาลีในพระสูตรนั้นๆ

สังโยชน์คืออะไร

ที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน และสัญญา โยชน

๐๑

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน และสัญญา โยชน เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชนเป็นอย่างไร และสัญญา โยชนเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่า สัญญา โยชน (รูป ภิกษเว สัญญา โยชน ธมฺโม โย ตตฺถ จนฺตฺราโค ตํ ตตฺถ สัญญา โยชน).

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่า สัญญา โยชน.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่า สัญญา โยชน.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่า สัญญา โยชน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา โยชน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญาณ ชื่อว่า สัญญา โยชน (วิญญาณํ สัญญา โยชน ธมฺโม โย ตตฺถ จนฺตฺราโค ตํ ตตฺถ สัญญา โยชน).

ภิกษุทั้งหลาย (ขันธ) เหล่านี้เรียกว่า ธรรมทั้งหลาย
อันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ)
นี้เรียกว่า สัญญา (อิมะ วุจฺจันติ ภิกฺขเว สัญฺโชนิยา ธมฺมา อิทํ
สฺสโชนนฺติ)

(ในสูตรอื่นทรงแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ด้วยอายตนะ
ภายในหก - บาลี สฟา. สํ. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙. และอายตนะภายนอกหก
- บาลี สฟา. สํ. ๑๘/๑๓๕/๑๘๙. - คณะผู้รวบรวม)

ที่ตั้งแห่งอุปาทาน และอุปาทาน

๐๒

- ภาลีส ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน และอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่า อุปาทาน (รูป ภิกษเว อุปาทานีนฺโ ย ธมฺโม โย ตตฺถ ฉนฺทราโค ตํ ตตฺถ อุปาทานํ).

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่า อุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญูณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
อุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญูณ
ชื่อว่า อุปาทาน (วิญญาณ อุปาทานิโย ธมโม โย ตตฺถ จนฺทราโค ตํ
ตตฺถ อุปาทานํ).

ภิกษุทั้งหลาย (ชั้นธ) เหล่านี้เรียกว่า ธรรมทั้งหลาย
อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ)
นี้เรียกว่า อุปาทาน (อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว อุปาทานิยา ธมฺมา อิํ
อุปาทานนฺติ).

(ในสูตรอื่นทรงแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานด้วยอายตนะ
ภายในหก - บาลี สฟา. สํ. ๑๘/๑๑๐/๑๖๐. และอายตนะภายนอกหก
- บาลี สฟา. สํ. ๑๘/๑๓๖/๑๙๐. - คณะผู้รวบรวม)

ความเพียร คือ อุปาทาน

๐๓

- ปาติ ปนุ. ส. ๑๗/๑๘/๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด
 ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ก็ภิกษุ
 ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งอะไร คือ ย่อมรู้ชัดตามความ
 เป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดตาม
 ความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งเวทนา ย่อมรู้ชัด
 ตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งสัญญา ย่อม
 รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งสังขาร
 ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่ง
 วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป อะไร
 เป็นความเกิดแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดแห่งสัญญา
 อะไรเป็นความเกิดแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดแห่ง
 วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลน
 ย่อมพร่ำสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ก็บุคคลย่อม
 เพลิดเพลน ย่อมพร่ำสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ซึ่งอะไร
 ย่อมเพลิดเพลน ย่อมพร่ำสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป

เมื่อเขาผลิตเพลิน พร้าสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป
ความเพลินย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใดในรูป ความเพลินนั้น
คือ อุปาทาน (อุปปชติ นนฺติ ยา รูป นนฺติ ตตฺถูปาทานํ) เพราะ
อุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย
จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ
ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมผลิตเพลิน
ย่อมพร้าสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งเวทนา เมื่อเขา
ผลิตเพลิน พร้าสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ซึ่งเวทนา
ความเพลินย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใดในเวทนา
ความเพลินนั้น คือ อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมผลิตเพลิน
ย่อมพร้าสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งสัญญา เมื่อ
เขาผลิตเพลิน พร้าสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ซึ่งสัญญา
ความเพลินย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใดในสัญญา
ความเพลินนั้น คือ อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมผลิตเพลิน
ย่อมพร้าสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งสังขาร เมื่อเขา

เพลิดเพลิน พร้าสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ซึ่งสังขาร
ความเพลินย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใดในสังขาร
ความเพลินนั้น คือ อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลิน
ย่อมพร้าสรรเสริญ ย่อมสยบมัวเมาอยู่... ซึ่งวิญญาณ เมื่อเขา
เพลิดเพลิน พร้าสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ ความ
เพลินย่อมเกิดขึ้น ความเพลินใดในวิญญาณ ความเพลินนั้น
คือ อุปาทาน (อุปุปชติ นนฺทิ ยา วิญญาเณ นนฺทิ ตตุปาทานํ) เพราะ
อุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย
จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ
โทมนัส อุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิด
แห่งเวทนา ความเกิดแห่งสัญญา ความเกิดแห่งสังขาร
และความเกิดแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเป็นความดับแห่งรูป อะไร
เป็นความดับแห่งเวทนา อะไรเป็นความดับแห่งสัญญา
อะไรเป็นความดับแห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่ง
วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่
 เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรว้าสรรเสริญ ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่
 ก็บุคคลย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรว้าสรรเสริญ ย่อมไม่สยบ
 มัวเมาอยู่ซึ่งอะไร ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรว้าสรรเสริญ
 ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พรว้า
 สรรเสริญ ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป **ความเพลินในรูปย่อมดับ
 เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน**
 (ยา รูปะ นนฺทิ สา นิรุชฺฌติ ตสฺส นนฺตฺนิโรธํ อุปาทานนิโรธํ) เพราะมี
 ความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมี
 ความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับ
 แห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส
 อุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
 ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่
 เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรว้าสรรเสริญ ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ...
 ซึ่งเวทนา เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พรว้าสรรเสริญ ไม่สยบ
 มัวเมาอยู่ซึ่งเวทนา **ความเพลินในเวทนาย่อมดับ เพราะมี
 ความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ...**

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่
 เพลิดเพลิน ย่อมไม่พราสฺสรเสริญ ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ...
 ซึ่งสัญญา เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พราสฺสรเสริญ ไม่สยบ
 มัวเมาอยู่ซึ่งสัญญา ความเพลินในสัญญาย่อมดับ เพราะมี
 ความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่
 เพลิดเพลิน ย่อมไม่พราสฺสรเสริญ ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ...
 ซึ่งสังขาร เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พราสฺสรเสริญ ไม่สยบ
 มัวเมาอยู่ซึ่งสังขาร ความเพลินในสังขารย่อมดับ เพราะมี
 ความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่
 เพลิดเพลิน ย่อมไม่พราสฺสรเสริญ ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่
 ก็บุคคลย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พราสฺสรเสริญ ย่อมไม่สยบ
 มัวเมาอยู่ซึ่งอะไร ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พราสฺสรเสริญ
 ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน
 ไม่พราสฺสรเสริญ ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ ความเพลิน
 ในวิญญาณย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน
 จึงมีความดับแห่งอุปาทาน (ยา วิญญาณ นนฺทิ สา นิรุชฺฌติ ตสฺส
 นนฺตินิโรธา อุปาทานนิโรโธ) เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน

จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับ
แห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ
โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น
ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งหลายนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความดับแห่งรูป ความดับ
แห่งเวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร
และความดับแห่งวิญญาน.

นิรณ (เครื่องกัน) คือ อวิชชา

๐๔

- บาลี อิติวุ. ๗. ๒๕/๒๓๕/๑๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นนิรณอื่น แม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อหมู่มสัตว์ (ปชา) ถูกนิรณหุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนอย่างนิรณ คือ อวิชชานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าหมู่มสัตว์ผู้ถูกนิรณ คือ อวิชชาหุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาล ยืดยาวนาน.

ธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้หมู่มสัตว์ถูก ธรรมนั้นหุ้มห่อแล้ว ต้องท่องเที่ยวไปตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนหมู่มสัตว์ผู้ถูกโมหะหุ้มห่อแล้วไม่มีเลย.

ส่วนอริยสาวกเหล่าใด ละโมหะแล้ว ทำลายกองแห่ง ความมืดได้แล้ว อริยสาวกเหล่านั้น ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก เพราะอวิชชาอันเป็นต้นเหตุ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกเหล่านั้น.

นิวรรณ์ ๕ คือ เครื่องร้อยรัด

๐๕

-บาลี สී. ที. ๑/๓๐๕/๓๗๗.

วาเสฏฐะ เปรียบเหมือนแม่น้ำอจิรวดี น้ำเต็มเปี่ยม
เสมอขอบฝั่ง กากัมลงดื่มได้ ครั้นนั้น บุรุษผู้ต้องการฝั่ง
แสวงหาฝั่ง ไปยังฝั่ง ประสงค์จะข้ามฝั่งไป เขากลับนอนคลุม
ตลอดศีรษะเสียที่ฝั่ง วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น
ว่าอย่างไร บุรุษนั้นพึงไปสู่ฝั่งโน้นจากฝั่งนี้แห่งแม่น้ำอจิรวดี
ได้หรือไม่.

ไม่ได้เลย ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นก็เหมือนกัน นิวรรณ์ ๕ เหล่านี้
ในอริยวินัยเรียกว่า เครื่องปิดบัง เครื่องกั้นบัง
เครื่องคลุมบัง เครื่องร้อยรัดบ้าง นิวรรณ์ ๕ อะไรบ้าง คือ
กามฉันทนิวรรณ์ พยาบาทนิวรรณ์ ถีนมิทธนิวรรณ์ อุทธัจ-
จุกุกุจนิวรรณ์ วิจิกิจฉานนิวรรณ์ วาเสฏฐะ นิวรรณ์ ๕ เหล่านี้
ในอริยวินัยเรียกว่า เครื่องปิดบัง เครื่องกั้นบัง
เครื่องคลุมบัง เครื่องร้อยรัดบ้าง.

วาเสฏฐะ พวกพราหมณ์ผู้ได้ไตรวิชา ถูกนิวรรณ์ ๕
เหล่านี้ปิดแล้ว กั้นแล้ว คลุมแล้ว ร้อยรัดแล้ว ก็พราหมณ์
ผู้ได้ไตรวิชาเหล่านั้น ละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์เสีย

สมทานธรรม ประพฤติธรรมที่ไม่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์
เขาถูกนิรณ ๕ ปิดแล้ว กั้นแล้ว คลุมแล้ว ร้อยรัดแล้ว
เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จะเข้าถึง
ความเป็นสหายแห่งพรหม ข้อนี้ไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

สังโยชนม์มีอะไรบ้าง

สังโยชน์ ๑๐

๐๖

- ปาลิ ทสก. อ. ๒๔/๑๘/๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๑๐ ประการเหล่านี้ ๑๐ ประการ
อะไรบ้าง คือ โอรัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต่ำ) ๕ ประการ
และอุทธัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องสูง) ๕ ประการ.

โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท
เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ
รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา เหล่านี้แล
อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังโยชน์ ๑๐ ประการ.

ข้อเสียของการมีสังโยชน์

เพราะมีสังโยชน์ สัตว์จึง ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ

๐๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๗/๔๓๘., -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๑,๕๕๐/๑๖๙๘,๑๗๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายย่อมไม่ปรากฏ (อนมตคโคยฺ ภิกขเว สัสสารํ ปุพฺผา โภณฺนิ ปณฺณายติ) เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก (อวิชฺชาเนวธมฺมานํ สตุตฺตานํ ตณฺหาสนฺนโมชนานํ) ท่องเที่ยวไปมาอยู่ สัตว์เหล่านั้นได้ เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏิกิริยาที่เป็น ปาฐาตลลิตกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคล ชัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอา ตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ชื่อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บางคราวเล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวเล่นจากโลกอื่น สู่โลกนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายย่อมไม่ปรากฏ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็น เครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ สัตว์เหล่านั้น ได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏิกิริยา ที่เป็นปาฐาตลลิตกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอแล้วเพื่อจะเปื้อนหายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

... ..

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคล ชัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอา ตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ชื่อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน บางคราวเล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวเล่นจากโลกอื่น สู่โลกนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

อริยสัจทั้งสี่อะไรบ้าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจ คือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ เธอพึง ประกอบโยคกรรม อันเป็นเครื่องกระทำให้รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้ เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นอย่างนี้ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นอย่างนี้ ดังนี้.

... ..

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่ง อริยสัจสี่อย่าง เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจสี่อย่าง อะไบบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจ คือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับ ไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออริยสัจคือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือของทุกข์ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นความจริงที่เราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ถึงและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพ ก็ถูกถอนขึ้นขาด ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพ ก็สิ้นไปหมด บัดนี้ ความต้องเกิดขึ้นอีก มิได้มี ดังนี้.

สัตว์ผู้มีวิชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ตลอดกาลยี่ดยาวนาน

๐๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๖/๔๓๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กับหนึ่งนานเท่าไรหนอ.

ภิกษุ กับหนึ่งนานแล มิใช่ฝ่ายที่จะนับกับนั้นว่า เท่านั้นปี
เท่านั้น ๑๐๐ ปี เท่านั้น ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านั้น ๑๐๐,๐๐๐ ปี.

ก็พระองค์อาจจะอุปมาได้ไหม พระเจ้าข้า.

อาจอุปมาได้ ภิกษุ.

ภิกษุ เปรียบเหมือน นครที่ทำด้วยเหล็ก ยาว ๑ โยชน์
กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด
มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษพึงหยิบเอา
เมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่งๆ ออกจากนครนั้นโดยล่องไป
๑๐๐ ปีต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดกองใหญ่นั้น พึงถึง
ความสิ้นไป หหมดไป เพราะความพยายามนี้ยังเร็วกว่า
ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไป หหมดไป กับนานอย่างนี้แล
บรรดาที่นานอย่างนี้ พวกเธอท่องเที่ยวไปแล้ว มิใช่ ๑ กับ
มิใช่ ๑๐๐ กับ มิใช่ ๑,๐๐๐ กับ มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กับ.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่า สงสารนี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุด เบื้องปลายย่อมไม่ปรากฏ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่อง กัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ สัตว์เหล่านั้น ได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ก็พอแล้วเพื่อจะ เปื่อน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

เรียกว่า “สัตว์” เพราะมี จันตะ ราคะ นันทิ ตัณหา ในชั้นธ ๕

๐๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า สัตว์ สัตว์ (สตโต สตโตติ) ดังนี้ อันว่าสัตว์นี้ได้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า.

ราคะ จันตะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) ไต ๆ มีอยู่ในรูป เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในรูปนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ (ผู้ข้องติด ในชั้นธทั้ง ๕) ดังนี้ (รูปะ โย ฉนโท โย ราโค ยา นนฺทิ ยา ตณฺหา ตตฺร สตโต ตตฺร วิสตโต ตสฺมา สตโตติ วุจฺจติ).

ราคะ จันตะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ใน เวทนา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในเวทนานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ จันตะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ใน สัมมญา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสัมมญานนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ จันตะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ใน สังขารทั้งหลาย เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสังขารทั้งหลายนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ ฉันทะ รากะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ใน
วิญญาน เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในวิญญานนั้น เพราะ
ฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้ (วิญญาณ โย จนโท โย ราโค ยา นนฺท
ยา ตณฺหา ตตฺร สตุโต ตตฺร วิสตุโต ตสฺมา สตุโตติ วุจฺจติ).

ราคะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารี
น้อย ๆ เล่นเรื่อนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดินอยู่ ทรายใด เขายังมี
รากะ มีฉันทะ มีความรัก มีความกระหาย มีความเร้าร้อน
และมีตัณหา ในเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ทรายนั้น
พวกเด็กน้อย ๆ นั้น ย่อมอาลัยเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมอยากเล่น ย่อมอยากมีเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมยึดถือเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้นว่าเป็นของเรา ดังนี้.

ราคะ แต่เมื่อใด พวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารีน้อย ๆ
เหล่านั้น ปราศจากรากะแล้ว ปราศจากฉันทะแล้ว ปราศจาก
ความรักแล้ว ปราศจากความกระหายแล้ว ปราศจากความ
เร้าร้อนแล้ว ปราศจากตัณหาแล้ว ในเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดิน
เหล่านั้น ในกาลนั้น พวกเขาย่อมทำเรื่อนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดิน
เหล่านั้น ให้กระจัดกระจาย เรี่ยราย เคลื่อนกล่นไป กระทำ
ให้จบการเล่นเสียด้วยมือและเท้าทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด.

วาระ อุปไมยก็ฉนั้น คือ แม่พวกเธอทั้งหลาย
จงเรียรายกระจายออกซึ่งรูป จงจัดเสีย จงทำให้
แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่อย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อ
ความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด

จงเรียรายกระจายออกซึ่งเวทนา จงจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่อย่างถูกวิธี จงปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด

จงเรียรายกระจายออกซึ่งสัญญา จงจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่อย่างถูกวิธี จงปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด

จงเรียรายกระจายออกซึ่งสังขารทั้งหลาย จงจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่อย่างถูกวิธี
จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด

จงเรียรายกระจายออกซึ่งวิญญาณ จงจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่อย่างถูกวิธี จงปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด.

วาระ เพราะว่า ความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น คือ
นิพพาน ดังนี้.

ฉันทะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์

๑๐

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๐๓-๔๐๔/๖๒๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงแสดงซึ่งเหตุเกิดและความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์แก่ข้าพระองค์เถิด.

คามณิ ถ้าเราพึงปรารถนาดีตถกาลแสดงเหตุเกิดและความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์ (ทุกข์สส สมุทยญจ อตถกมณฺจ) แก่ท่านว่า ในอดีตกาลได้มีแล้วอย่างนี้ ความสงสัย ความเคลือบแคลงในข้อนั้นจะพึงมีแก่ท่าน ถ้าเราพึงปรารถนาตถกาลแสดงเหตุเกิดและความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอนาคตกาลจักมีอย่างนี้ แม้ในข้อนั้นความสงสัย ความเคลือบแคลงจะพึงมีแก่ท่าน อนึ่งเล่า เรานั่งอยู่ ณ ที่นี้แหละ จักแสดงเหตุเกิดและความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์แก่ท่าน ซึ่งนั่งอยู่ที่นี่เหมือนกัน ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

คามณิ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหมู่มนุษย์ในอรุณเวลากัปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกตีเตียน มีอยู่แก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ ก็โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่มมนุษย์ในอูรุเวลกัปปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน มีอยู่ แก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมบางพวกถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน หรือว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมบางพวก ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมเหล่าใด ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ มีฉันทราคะ (ฉนฺทราโค) ในหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมเหล่านั้น ส่วน โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมเหล่าใด ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ไม่มีฉันทราคะในหม่มมนุษย์ชาวอูรุเวลกัปปนิคมเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

คามณิ ด้วยธรรมนี้ อันท่านเห็นแล้ว รู้แจ้งแล้ว
บรรลุลแล้ว หยั่งลงทั่วถึงแล้ว อันไม่ขึ้นอยู่กับกาล ท่านจงนำไป
ซึ่งนัยนี้สู่อดีตและอนาคตว่า

ทุกขใด ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ทุกข์ทั้งหมดนั้น
มีฉันทะเป็นมูล (ฉนฺทมูลกํ) มีฉันทะเป็นเหตุ (ฉนฺทนิทานํ) เพราะว่า
ฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข (ฉนฺโท หิ มูลํ ทุกฺขสฺส)

ทุกขใด ๆ อันจะเกิดขึ้นในอนาคต ทุกข์ทั้งหมดนั้น
มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะว่าฉันทะเป็น
มูลเหตุแห่งทุกข ดังนี้.

[ในสูตรอื่น ตรัสว่า ฉันทะเป็นมูลของอุปาทานชั้น ๕
(ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ฉนฺทมูลกาคิ) - บาลี อูปริ. ม. ๑๔/๑๐๑/๑๒๑.]

ข้อดีของการละสังโยชน์

ละสังโยชนได้ จะได้อมตะ

๑๑

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๕๑/๗๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงซึ่ง อมตะ (ความไม่ตาย)
แก่พวกเธอทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลาย จงฟังความข้อนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อมตะ เป็นอย่างไรเล่า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไป
แห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะ อันใด.

ภิกษุทั้งหลาย อันนี้แล เราเรียกว่า อมตะ.

ละสังโยชนนี้ได้ จะพ้นจาก อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

๑๒

-บาลี นวก. ย. ๒๓/๓๙๑/๒๑๖.

สารีบุตร อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา เพราะสังโยชน ๓ ล้วนไป บุคคลนั้นเป็นสัตตักขัตตปุรมะ จะต้องเที่ยวอยู่ในเทวดา และมนุษย์ ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ สารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๙ ที่มีเชื้อเหลือ เมื่อทำกาละ ย่อมพ้นจากนรก พ้นจากกำเนิดเดรัจฉาน พ้นจากเปรตวิสัย พ้นจากอบาย ทุกคติ และวินิบาต.

ก้าวข้ามปุณฺณภูมิ เมื่อละสังโยชนข้อแรกได้

๑๓

- ภาส ปุณฺณ. ส. ๑๗/๒๗๘/๔๖๗.

ภิกษุทั้งหลาย ตา เป็นสิ่งไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นปกติ มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นปกติ หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ เป็นสิ่งไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นปกติ มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นปกติ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใด มีความเชื่อ น้อมจิตไปในธรรม ๖ อย่างนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลนี้เราเรียกว่าเป็นสัทธานุสारी ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม (หนทางแห่งความถูกต้อง) ก้าวลงสู่สัพฺปรีสฺสุมิ (ภูมิแห่งสัพบุรุษ) ล่วงพ้นปุณฺณภูมิ ไม่ใช่ฐานะที่จะกระทำความผิด อันบุคคลทำแล้ว จะเกิดในนรก กำเนิดเตร็จฉาน หรือเปรตวิสัย (อภัพโพ ต่ กมฺม กาคู ย่ กมฺม กตฺวา นิรยฺวา ตีรจฺฉานโยนิ วา ปิตฺติวิสัย วา อุปฺปชฺเชยฺย) และไม่ใช่ฐานะที่จะทำกาละ ตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ อย่างเหล่านี้ ทนต่อการเพ่งโดยประมาณอันยิ่งแห่งปัญญาของบุคคลใด ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลนี้เราเรียกว่า ธัมมานุสारी ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ก้าวลงสู่สัพฺปรีสฺสุมิ ล่วงพ้นปุณฺณภูมิ ไม่ใช่ฐานะที่จะกระทำความผิด อันบุคคลทำแล้วจะเกิดในนรก กำเนิดเตร็จฉาน หรือเปรตวิสัย

และไม่ใช้ฐานะที่จะทำกาละ トラบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งซึ่ง
โสดาปัตติผล.

(พระสูตรที่ยกมานี้ ได้ตรัสถึงความไม่เที่ยงของธรรม ๖ อย่าง
คือ อายตนะภายในหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่วนในสูตรถัดไป
ทรงแสดงอารมณ์นั้น ด้วยอายตนะภายนอกหก คือ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ธรรม ก็มี, แสดงด้วยวิญญานหก ก็มี, ด้วยสัมผัสหก ก็มี,
ด้วยเวทนาหก ก็มี, ด้วยสัญญาหก ก็มี, ด้วยสัญญาเจตนาหก ก็มี,
ด้วยตัณหาหก ก็มี, ด้วยธาตุหก ก็มี, และด้วยขันธห้า ก็มี ซึ่งได้แสดงไว้
ด้วยหลักการปฏิบัติอย่างเดียวกัน. - คณะผู้รวบรวม)

วิธีในการละสังโยชน์

เหตุเกิดแห่งสัkkายทิฏฐิ

๑๔

-ปาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๒๕-๒๒๖/๓๕๖-๓๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ

เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญาามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดมีสัkkายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สัkkายทิฏฐิจะพึงเกิดมีขึ้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยง
หรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฐิจะพึงเกิดมีขึ้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

(ในสูตรอื่น ได้ตรัสถึงเหตุเกิดของอัตตานุทิฐิ ก็มีลักษณะ
อย่างเดียวกัน - บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๒๒๖/๓๕๘.).

ปฏิบัติอันให้ถึงความดับ ไม่เหลือแห่งสัkkายะ

๑๕

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑๖/๘๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิบัติอันให้ถึงความเกิดขึ้นพร้อม
แห่งสัkkายะ มีอยู่อย่างนี้ คือ

บุคคล ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตาว่า นั่นของเรา (เอต มม)
นั่นเป็นเรา (เอโสหมสมิ) นั่นเป็นตัวตนของเรา (เอโส เม อตฺตา).

ย่อมสำคัญเห็นซึ่งรูปทั้งหลาย ...

ย่อมสำคัญเห็นซึ่งจักขุวิญญาณ ...

ย่อมสำคัญเห็นซึ่งจักขุสัมผัส ...

ย่อมสำคัญเห็นซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ...

ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตัณหา (ตณฺห) ว่า นั่นของเรา
นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งหมวดโสตะกัฏฐิ - มานะกัฏฐิ - ชิวหากัฏฐิ - กายะกัฏฐิ
- มนะกัฏฐิ ได้ตรัสไว้มีนัยเดียวกันกับในกรณีแห่งหมวดจักขุนั้นทุกประการ
ต่างกันแต่เพียงชื่อซึ่งต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้นๆ เท่านั้น)

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิบัติอันให้ถึงความดับไม่เหลือ
แห่งสัkkายะ มีอยู่อย่างนี้ คือ

บุคคล ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งตาวา นั้นไม่ใช่ของเรา
(เนตัมม) นั้นไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหสมฺมิ) นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา
(น เมโส อตฺตา)

ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งรูปทั้งหลาย ...

ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งจักขุวิญญาณ ...

ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งจักขุสัมผัส ...

ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ
อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ...

ย่อมตามเห็นด้วยดีซึ่งตัณหาว่า นั้นไม่ใช่ของเรา
นั้นไม่ใช่เป็นเรา นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งหมวดโสตะ – มานะ ไปจนกระทั่งหมวดมนะ ก็ได้
ตรัสไว้มีนัยอย่างเดียวกันกับที่ตรัสไว้ในกรณีแห่งหมวดจักขุนั้นทุกประการ
ต่างกันแต่เพียงชื่อซึ่งต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้นๆ เท่านั้น)

รอบรู้ซึ่งสักกายะ

๑๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๙๓-๑๙๔/๒๘๔-๒๘๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสักกายะ สักกายสมุทัย สักกายนิโรธ และสักกายนิโรธคามินีปฏิปทา แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายะเป็นอย่างไร.

สักกายะนั้น ควรจะกล่าววาคือ อูปาทานชั้นธ ๕ อูปาทานชั้นธ ๕ เป็นอย่างไร อูปาทานชั้นธ ๕ นั้น ได้แก่ อูปาทานชั้นธคือรูป (รูปูปาทานชั้นธ) อูปาทานชั้นธคือเวทนา (เวทณุปาทานชั้นธ) อูปาทานชั้นธคือสัญญา (สัญญาูปาทานชั้นธ) อูปาทานชั้นธคือสังขาร (สังขารูปาทานชั้นธ) อูปาทานชั้นธคือวิญญาน (วิญญานุปาทานชั้นธ) ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายสมุทัยเป็นอย่างไร.

สักกายสมุทัยนั้น คือ ตัณหาอันทำให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลินทำให้ เพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ กล่าวคือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายสมุทัย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธเป็นอย่างไร.

สักกายนิโรธ คือ ความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ
ความสละทิ้ง ความสละคืน ความหลุดพ้น ความไม่อาลัย
ซึ่งตัณหานั้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายนิโรธ.

(โย ตสฺสา เยว ตณฺหยา อเสสวिरาคนิโรโธ จาโค ปญฺนิสฺสคฺโค
มุตฺติ อนาลโย อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว สกฺกายนิโรธนฺโต)

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธคามินีปฏิปทาเป็น
อย่างไร.

สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ กล่าวคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ
สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา.

อานาปานสติสมาธิ เป็นเหตุให้ละสัญญาชนได้

๑๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๒๖/๑๔๐๖.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธิ อันเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อการละสัญญาชนทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธิ อันเจริญแล้ว ทำให้
มากแล้ว อย่างไรเล่า จึงเป็นไปเพื่อการละสัญญาชนทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปแล้วสู่ป่า หรือ
โคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง
ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอนั้น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อ
หายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อ
หายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น ...

(แต่นี้ได้ตรัสไว้อย่างเดียวกัน ซึ่งเหมือนในหน้า ๑๗๑-๑๗๓
จนถึงบรรทัดที่ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ ของหนังสือ
เล่มนี้ทุกประการ).

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธิ อันเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อการละสัญญาชน
ทั้งหลาย.

เจริญอานาปานสติ ช่วงกาลลัดนิ้วมือ ชื่อว่าไม่เห็นห่างจากฌาน

๑๘

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๔/๒๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญอานาปานสติ แม้ช่วง
กาลเพียงลัดนิ้วมือ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เห็นห่างจาก
ฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท
ไม่ฉันทินทบาทของชาวแวนแคว้นเปล้า ก็จะป่วยกล่าวไปโดย
ถึงผู้กระทำใ้มากซึ่งอานาปานสตินั้นแล้ว.

อานิสงส์ของการเจริญกายคตาสติ

๑๙

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๗/๒๓๓.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง
ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำ
อนาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง
ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล อันเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง
ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำ
อนาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง.

ละนันทิ

๒๐

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๗๗/๒๔๕-๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นตาอันไม่เที่ยงนั้นแล้ว
ไม่เที่ยง ความเห็นของภิกษุนั้น ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ

(สมมา ปสุสํ นิพพินฺทติ)

เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย

(นฺนทิกฺขยา ราคกฺขโย)

เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ

(ราคกฺขยา นฺนทิกฺขโย)

เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ

(นฺนทิราคกฺขยา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนติ วุจฺจติ).

เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า
จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี

(ในกรณีแห่งอายตนะภายในที่เหลืออีก ๕ คือ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
และในกรณีแห่งอายตนะภายนอก ๖ คือ เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรม
ก็ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งตาทุกประการ).

ผู้ละสังโยชน์ได้แล้วเรียกว่าอะไร

ความเป็นอริยบุคคล กับการละ สังโยชน์ (บุคคล ๔ จำพวก)

๒๑

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๘๑/๑๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกอะไรบ้าง คือ ภิกษุทั้งหลาย

(๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังละโอรัมภาคิยสังโยชน์ไม่ได้ ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

(๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ แต่ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

(๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ ละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ แต่ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

(๔) บุคคลบางคนในโลกนี้ ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ ละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ ละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ยังละโอรัมภาคิย-สังโยชน์ไม่ได้ (โอรัมภาคิยานิ สยโมชนานิ อปฺปหีนานิ) ยังละสังโยชน์อันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ (อุปปตติปฏิลาภิกานิ

สญโณชนานิ อปฺปหีนานิ) ยังละสัณฺญาชนันันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้ (ภวปฏฺฐาภิกานิ สญโณชนานิ อปฺปหีนานิ) คือ สกทาคามิ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ยังละโอรัมภาคิยสัณฺญาชนันไม่ได้ ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิย-สัณฺญาชนันได้ (โอรัมภาคิยานิ สญโณชนานิ ปหีนานิ) แต่ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้ คือ อุทธังโสโตกนิฏฐคามิ (ผู้มีกระแสน้ำเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ละโอรัมภาคิยสัณฺญาชนันได้ แต่ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติไม่ได้ ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิย-สัณฺญาชนันได้ ละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุบัติได้ (อุปปตฺติ-ปฏฺฐาภิกานิ สญโณชนานิ ปหีนานิ) แต่ยังละสัณฺญาชนันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้ คือ อันตราปรินิพพายี ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ละโอรัมภาคิยสัณฺญาชนันได้ ละสัณฺญาชนันเป็น

ปัจจัยเพื่อให้ได้อุปบัติได้ แต่ยังไม่ละสัญญาชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพไม่ได้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหน ละโอรัมภาคิยสัญญาชนได้ ละสัญญาชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุปบัติได้ ละสัญญาชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้ (ภวปฏิลาภิกานิ สยโมชนานิ ปหีนานิ) คือ อรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้แล ละโอรัมภาคิยสัญญาชนได้ ละสัญญาชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้อุปบัติได้ ละสัญญาชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

ความเป็นอริยบุคคล กับการละ กามโยคะและภวโยคะ (บุคคล ๓ จำพวก)

๒๒

-บาลี อิติวุ. พุ. ๒๕/๓๐๓/๒๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประกอบแล้วด้วยกามโยคะ (กามโยคยุตโต) ประกอบแล้วด้วยภวโยคะ (ภวโยคยุตโต) เป็นอนาคามี กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้พรากรแล้วจากกามโยคะ (กามโยค-วิสยุตโต) ประกอบแล้วด้วยภวโยคะ เป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้พรากรแล้วจากกามโยคะ พรากรแล้วจากภวโยคะ (ภวโยควิสยุตโต) เป็นอรหันต์ ลี้นาสวะแล้ว.

สัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบแล้วด้วยกามโยคะและภวโยคะ ย่อมไปสู่สังสารวัฏ ซึ่งมีปกติถึงความเกิดและความตาย.

ส่วนผู้ที่ละกามทั้งหลายได้เด็ดขาด แต่ยังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ ยังประกอบด้วยภวโยคะ กล่าวว่า เป็นอนาคามี.

ส่วนผู้ที่ตัดความสงสัยได้แล้ว มีมานะและมีภพใหม่ ลี้นแล้ว ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายแล้ว ผู้นั้นแลถึงฝั่งแล้วในโลก.

อริยบุคคลละสังโยชน ได้ไม่เท่ากัน (นัยที่ ๑)

๒๓

- บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๒๓/๒๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะมีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๒ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔ มีในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง ๔ เธอทั้งหลาย จงบันลือสืหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสังโยชน ๓ ล้นไป เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงจะตรัสรู้ในเบื้องหน้า นี้ สมณะ (สมโณ)^๑.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๒ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสังโยชน ๓ ล้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นสกทาคามีมาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้นแล้วกระทำที่สุดทุกข์ได้ นี้สมณะที่ ๒ (ทุติโย สมโณ).

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๓ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ล้นไป เป็นโปปาติกะ จะปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้น เป็นธรรมดา นี้สมณะที่ ๓ (ตติโย สมโณ).

๑. บาลีฉบบัณณู มีคำว่า ปจโม ซึ่งแปลว่า ที่หนึ่ง - คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะที่ ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ นี้สมณะที่ ๔ (จตุตถสมโณ).

ภิกษุทั้งหลาย สมณะ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๒
มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๓ มีในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ ๔
มีในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่นวางจากสมณะทั้ง ๔ เธอทั้งหลาย
จงบันลือสืหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

(ยังมีที่ตรัสคล้ายคลึงกันถึงสมณะทั้ง ๔ ได้แก่ จุฬสืหนาทสูตร
- บาลี ม. ๑๒/๑๒๘/๑๕๔., มหาปรินิพพานสูตร - บาลี มห. ที่.
๑๐/๑๗๕/๑๓๘. - คณะผู้รวบรวม)

พระสูตรศึกษาเพิ่มเติม เกี่ยวกับสังโยชน์

สังโยชน์ ๘

๒๔

-บาลี ม. ม. ๑๓/๓๗/๓๖.

พระผู้มีพระภาคเสร็จการบิณฑบาตในย่านตลาดแห่ง
อังกุตรราชนิกม แล้วเสด็จเข้าไปประทับเพื่อทิวาวihar (พักกลางวัน)
ในไพรสมณฑลอันนิคม นั้น ประทับนั่งอยู่ ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง คหบดี
คนหนึ่งชื่อโปตลียะผู้อาศัยอยู่ในนิคม นั้น ซึ่งได้จัดตัวเองไว้ในฐานะเป็น
ผู้สำเร็จกิจแห่งชีวิต พ้นจากข้อผูกพันของมาราวาส ยกทรัพย์สินสมบัติให้
ลูกหลานหมดแล้ว ดำรงชีวิตอย่างคนหลุดพ้น ตามที่เขาสम्मตกัน นุ่งห่มอย่าง
คนที่ถือกันว่าหลุดพ้นแล้ว ถีรรม สวมรองเท้า เดินเที่ยวหาความพักผ่อน
ตามราวป่า ได้เข้าไปสู่ไพรสมณฑลที่พระองค์กำลังประทับอยู่ ทักทายให้
เกิดความคุ้นเคยกันแล้ว ยินยอม ณ ที่ข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่
โปตลียะคหบดีผู้ยินยอมอย่างนั้นว่า

คหบดี อาสนะมียอยู่ ถ้าท่านประสงค์ เชิญนั่งเถิด.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียะคหบดีโกรธ
น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คหบดี แล้วได้นั่งเสีย
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะโปตลียะคหบดีครั้งที่ ๒ ว่า

คหบดี อาสนะมียอยู่ ถ้าท่านประสงค์ เชิญนั่งเถิด.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียะคหบดีโกรธ
น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คหบดี แล้วได้นั่งเสีย
เป็นครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะโปตลียะคหบดีเป็นครั้งที่ ๓ ว่า

คหบดี อาสนะมียอยู่ ถ้าท่านประสงค์ เชิญนั่งเถิด.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลิกคหบดีโกรธน้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คหบดี แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ท่านพระโคดม พระดำรัสที่พระองค์ตรัสเรียกข้าพเจ้าด้วยคำว่า คหบดีนั้น ไม่เหมาะ ไม่ควรเลย.

คหบดี ก็อาการของท่าน เพศของท่าน เครื่องหมายของท่านเหล่านั้น เหมือนคหบดีทั้งนั้น.

จริงเช่นนั้น ท่านพระโคดม ก็แต่ว่าการทำงานทั้งปวง ข้าพเจ้าห้ามเสียแล้ว ไภหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว.

คหบดี ก็การทำงานทั้งปวง ท่านห้ามเสียแล้ว ไภหารทั้งปวง ท่านตัดขาดแล้ว อย่างไรเล่า.

ท่านพระโคดม ขอประทานโอกาส สิ่งใดของข้าพเจ้าที่มีเป็นทรัพย์ก็ดี เป็นข้าวเปลือกก็ดี เป็นเงินก็ดี เป็นทองก็ดี สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ามอบให้เป็นมรดกแก่บุตรทั้งหลาย ข้าพเจ้ามิได้สอนมิได้ว่าเขาในสิ่งนั้น ๆ ข้าพเจ้ามีอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นอย่ายังอยู่ ท่านพระโคดมการทำงานทั้งปวง ข้าพเจ้าห้ามเสียแล้ว ไภหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้แล.

คหบดี ท่านกล่าวการตัดขาดไภหาร เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนการตัดขาดไภหารในอริยวินัย เป็นอีกอย่างหนึ่ง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็การตัดขาดโอรสในอริยวินัยเป็นอย่างไรเล่า
สาธุพระองค์ผู้เจริญ การตัดขาดโอรสในอริยวินัย มีอยู่ด้วยประการใด
ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า ด้วยประการนั้นเถิด.

คหบดี ถ้อยคำนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

คหบดี ธรรม ๘ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาด
โอรสในอริยวินัย ๘ ประการอะไรบ้าง คือ

(อภฺจ โข อิมะ คหปติ ธมฺมา อริยสฺส วินเย โวรสสมฺจุเจทาเย
สํวตฺตุนฺติ กตเม อภฺจ)

(๑) อาศัยการไม่มาสัตว์ เพื่อละการมาสัตว์

(อปาณาติปาตํ นิสุสาย ปาณาติปาโต ปหาตพุทฺโธ)

(๒) อาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ เพื่อละการ

ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้

(ทินฺนาทานํ นิสุสาย อทินฺนาทานํ ปหาตพุทฺโธ)

(๓) อาศัยวาจาสัตย์ เพื่อละการพูดเท็จ

(สจฺจํ วาจํ นิสุสาย มุสาวาทो ปหาตพุทฺโธ)

(๔) อาศัยวาจาไม่ยุยง เพื่อละวาจายุยง

(อปิสุณํ วาจํ นิสุสาย ปิสุณา วาจา ปหาตพุทฺธา)

(๕) อาศัยความไม่โลภเพราะความกำหนด เพื่อละ

ความโลภเพราะความกำหนด

(อคิฺทฺธิโลภํ นิสุสาย คิฺทฺธิโลโภ ปหาตพุทฺโธ)

(๖) อาศัยความไม่โกรธเพราะถูกนินทา เพื่อละความโกรธเพราะถูกนินทา

(อนินทาโทสํ นิสฺสาย นินฺทาโทสํ ปหาตพฺโพ)

(๗) อาศัยความไม่คับแค้นเพราะความโกรธ เพื่อละความคับแค้นเพราะความโกรธ

(อโกธฺปายาสํ นิสฺสาย โกธฺปายาสํ ปหาตพฺโพ)

(๘) อาศัยการไม่ดูหมิ่นท่าน เพื่อละการดูหมิ่นท่าน

(อนติมานํ นิสฺสาย อติมานํ ปหาตพฺโพ)

คหบดี ธรรม ๘ ประการนี้แล เรากล่าวโดยย่อ ยังไม่ได้จำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโง่หารในอริยวินัย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม ๘ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อ ไม่ได้ทรงจำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโง่หารในอริยวินัย สาธุพระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอาศัยความกรุณาจำแนกธรรม ๘ ประการนี้ โดยพิสดารแก่ข้าพเจ้าเถิด.

คหบดี ถ้าอย่างนั้นท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

คหบดี คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อละการฆ่าสัตว์ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เพราะเหตุแห่งสัญญาชนเหล่าใด เราปฏิบัติ

เพื่อละ เพื่อตัดสัญญาชนเหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้ฆ่าสัตว์
แม้ตนเองก็ยังดิติเตียนตนได้ เพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย
วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงดิติเตียนได้ เพราะการฆ่าสัตว์เป็น
ปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะการฆ่าสัตว์เป็น
ปัจจัย การฆ่าสัตว์นี้นั้นแหละ เป็นสัญญาชน เป็นนิรวรณ
อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด
พึงเกิดขึ้นเพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงตเว้นจาก
การฆ่าสัตว์แล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวาย
เหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยการไม่ฆ่าสัตว์
เพื่อละการฆ่าสัตว์ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยการถือเอาแต่ของที่
เขาให้ เพื่อละการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เรากล่าวแล้วเพราะ
อาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เพราะเหตุ
แห่งสัญญาชนเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสัญญาชน
เหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ แม้
ตนเองก็ยังดิติเตียนตนได้ เพราะการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้
เป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงดิติเตียนได้ เพราะ
การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้เป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติ

เป็นอันหวังได้ เพราะการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้เป็นปัจจัย การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้นั้นแหละ เป็นสัณฺญาณํ เป็นนิรวรณํ หนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พังเกิดขึ้นเพราะการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้เป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงตนจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้แล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้วตั้งนี้ว่า อาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ เพื่อละการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วตั้งนี้ว่า อาศัยวาจาสัตย์ เพื่อละการพูดเท็จ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า เราเป็นผู้พูดเท็จ เพราะเหตุแห่งสัณฺญาณํเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัด สัณฺญาณํเหล่านั้น หนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้พูดเท็จ แม้นตนเองก็ยัง ตีเตียนตนได้ เพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณา แล้วพึงตีเตียนได้ เพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย การพูดเท็จนี้นั้นแหละ เป็นสัณฺญาณํ เป็นนิรวรณํ หนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พังเกิดขึ้นเพราะ

การพูดเท็จเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงเว้นจากการพูดเท็จแล้ว
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี
คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัวยาจาสัตย์ เพื่อละการพูดเท็จ
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัวยาจามิยุง เพื่อละ
วาจายุง เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้กล่าว
วาจายุง เพราะเหตุแห่งสัญญาโทษเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ
เพื่อตัดสัญญาโทษเหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้กล่าววาจายุง
แม้ตนเองก็ยังติเตียนตนได้ เพราะวาจายุงเป็นปัจจัย
วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะวาจายุงเป็นปัจจัย
เมื่อตายไป ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะวาจายุงเป็นปัจจัย
วาจายุงนี้นั้นแหละ เป็นสัญญาโทษ เป็นนิรณ อึ่ง อาสวะ
ที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้น
เพราะวาจายุงเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงเว้นจากวาจายุงแล้ว
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี
คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัวยาจามิยุง เพื่อละวาจายุง
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยความไม่โลภเพราะความกำหนด เพื่อละความโลภเพราะความกำหนด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้มีความโลภเพราะความกำหนด เพราะเหตุแห่งสัญญาชนเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสัญญาชนเหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้มีความโลภเพราะความกำหนด แม้ตนเองก็ยังติเตียนตนได้จากความโลภเพราะความกำหนดเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้จากความโลภเพราะความกำหนดเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ จากความโลภเพราะความกำหนดเป็นปัจจัย ความโลภเพราะความกำหนดนี้นั่นแหละ เป็นสัญญาชน เป็นนิรณัน อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นจากความโลภเพราะความกำหนดเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่โลภเพราะความกำหนด อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยความไม่โลภเพราะความกำหนด เพื่อละความโลภเพราะความกำหนด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยความไม่โกรธเพราะ
อุกนิินทา เพื่อละความโกรธเพราะอุกนิินทา เรากล่าวแล้ว
เพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อม
พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้มีความโกรธเพราะอุกนิินทา
เพราะเหตุแห่งสัญญาชนเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัด
สัญญาชนเหล่านั้น หนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้มีความโกรธเพราะอุก
นิินทา แม้ตนเองก็ยังมีติดเจียนตนได้ จากความโกรธเพราะอุก
นิินทาเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติดเจียนได้ จาก
ความโกรธเพราะอุกนิินทาเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติ
เป็นอันหวังได้ จากความโกรธเพราะอุกนิินทาเป็นปัจจัย
ความโกรธเพราะอุกนิินทานี้นั้นแหละ เป็นสัญญาชน เป็น
นิรวรณ หนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวาย
เหล่าใด พึงเกิดขึ้นจากความโกรธเพราะอุกนิินทาเป็นปัจจัย
เมื่อบุคคลไม่โกรธเพราะอุกนิินทา อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้น
และกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้ว
ดังนี้ว่า อาศัยความไม่โกรธเพราะอุกนิินทา เพื่อละความโกรธ
เพราะอุกนิินทา เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยความไม่คับแค้นเพราะความโกรธ เพื่อละความคับแค้นเพราะความโกรธ เรา กล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้มีความคับแค้นเพราะความโกรธ เพราะเหตุแห่งสัญญาชนเหล่าใด เราปฏิบัติ เพื่อละ เพื่อตัดสัญญาชนเหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้มีความคับแค้นเพราะความโกรธ แม้นตนเองก็ยังติเตียนตนได้จากความคับแค้นเพราะความโกรธเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ จากความคับแค้นเพราะความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้จากความคับแค้นเพราะความโกรธเป็นปัจจัย ความคับแค้นเพราะความโกรธนี้นั่นแหละ เป็นสัญญาชน เป็นนิรวรณ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นจากความคับแค้นเพราะความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่คับแค้นเพราะความโกรธ อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยความไม่คับแค้นเพราะความโกรธ เพื่อละความคับแค้นเพราะความโกรธ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยการไม่ดูหมิ่นท่าน เพื่อละการดูหมิ่นท่าน เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้ดูหมิ่นท่าน เพราะเหตุแห่งสัญญาโทษเหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสัญญาโทษเหล่านั้น อนึ่ง ถ้าเราเป็นผู้ดูหมิ่นท่าน แม้นตนเองก็ยังติเตียนตนได้ เพราะการดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะการดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะการดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย การดูหมิ่นท่านนี้นั้นแหละเป็นสัญญาโทษ เป็นนิรณันท์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้น และกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะการดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่ดูหมิ่นท่าน อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้น และกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวแล้วดังนี้ว่า อาศัยการไม่ดูหมิ่นท่าน เพื่อละการดูหมิ่นท่าน เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

คหบดี เหล่านี้แล ธรรม ๘ ประการที่เรากล่าวโดยย่อ ไม่ได้จำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อละ เพื่อตัดขาด โสหารในอริยวินัย คหบดี แต่เพียงเท่านั้นจะได้ชื่อว่าเป็น

การตัดขาดโอรสทั้งหมดทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวงในอริยวินัย
ก็หาไม่ได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดแสดงซึ่ง
ธรรมอันเป็นการตัดขาดซึ่งโอรสนั้น ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวง
ในอริยวินัยแก่ข้าพระองค์เถิด.

คหบดี ถ้อยคำนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

(ต่อจากนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงกามและโทษของกาม ซึ่ง
เปรียบด้วยท่อนกระดูกไม่สามารถสนองความหิวของสุนัขหิว ชื่นเนื้อ
ในปากนกมีนกอื่นแย่ง จูตคบเพลิงถือทวนลม หลุมถ่านเพลิงอัน
น่ากลัว ของในฝันซึ่งตื่นแล้วก็หายไป ของยืมซึ่งต้องคืนเจ้าของ
และเปรียบด้วยผลไม้ที่สุกแล้ว ย่อมฆ่าต้นของมันเอง อันอริยสาวก
ใคร่ครวญเห็นโทษ ทุกข์ อุกายาสะ อันยังด้วยปัญญาอันชอบตามที่
เป็นจริง แล้วละอุเบกขามีอารมณ์ต่าง ๆ เสียได้ แล้วเจริญอุเบกขามี
อารมณ์เดียวอันเป็นที่ตั้งอุปาทานในโลกามิสโดยไม่มีส่วนเหลือ
อริยสาวกนั้นอาศัยสติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขามีอารมณ์เดียวอันไม่มี
อื่นยิ่งกว่านี้แล้ว ระลึกได้ซึ่งปุพเพนิวาสานุสสติญาณมีอย่างเป็นอนเอก
และมีจักขุทิพย์เห็นสัตว์จุติอุบัติไปตามกรรมของตน และในที่สุดได้
กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะในทิฏฐธรรม
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วแลอยู่ และตรัสต่อไปว่า)

คหบดี ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล ถือว่าเป็นการตัดขาด
โวหารในอริยวินัยได้ทั้งหมดทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวง.

คหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนี้อะไร ท่านได้
เห็นการตัดขาดซึ่งโวหารเหล่านี้ ว่ามีอยู่ในท่านบ้างไหม.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะมีอะไรกันเล่าสำหรับข้าพระองค์
ข้าพระองค์ยังห่างไกลจากการตัดขาดโวหารอย่างนี้ในอริยวินัยนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลก่อน ข้าพระองค์ได้สำคัญพวก
ปริพาชกเตียรถีย์เหล่าอื่นซึ่งไม่ใช่ผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้รู้ทั่วถึง ได้คบพวก
ปริพาชกเตียรถีย์เหล่าอื่นผู้ไม่รู้ทั่วถึง ในฐานะเป็นการคบผู้รู้ทั่วถึง ได้ตั้ง
ผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะแห่งผู้รู้ทั่วถึง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้
สำคัญภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง ได้คบภิกษุผู้รู้ทั่วถึง ใน
ฐานะเป็นการคบผู้ไม่รู้ทั่วถึง ได้ตั้งผู้รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะแห่งผู้ไม่รู้ทั่วถึง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ข้าพระองค์รู้จักพวกปริพาชก
เตียรถีย์เหล่าอื่นซึ่งไม่ใช่ผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง จักคบผู้ไม่รู้ทั่วถึง
ในฐานะเป็นการคบผู้ไม่รู้ทั่วถึง จักตั้งผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะแห่งผู้ไม่รู้
ทั่วถึง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักรู้จักภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง
ว่าเป็นผู้รู้ทั่วถึง จักคบผู้รู้ทั่วถึงในฐานะเป็นการคบผู้รู้ทั่วถึง จักตั้งผู้รู้ทั่วถึง
ไว้ในฐานะแห่งผู้รู้ทั่วถึง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้ทรงยังความรัก
สมณะของข้าพระองค์ให้เกิดขึ้นในหมู่สมณะ ยังความเลื่อมใสสมณะของ

ข้าพระองค์ให้เกิดขึ้นในหมู่สมณะ ยังความเคารพสมณะของข้าพระองค์ให้เกิดขึ้นในหมู่สมณะแล้ว.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ไพเราะนัก ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก (อภิกขุญต์ ภนฺเต อภิกขุญต์ ภนฺเต : บาลีคำเดียวกันนี้แต่ไทยมีหลายสำนวน เช่น ไพเราะนัก พระเจ้าข้า ไพเราะนัก พระเจ้าข้า).

เปรียบเทียบการหายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปไว้ในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจะได้เห็นรูป ดังนี้ พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายอย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาค โปรดทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

สังโยชน์ ๗ (นัยที่ ๑)

๒๖

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๗/๘.

ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการเหล่านี้ ๗ ประการ
อะไรบ้าง คือ

- (๑) อนุนยสังโยชน์ (สังโยชน์คือความยินดี)
 - (๒) ปฏิมสังโยชน์ (สังโยชน์คือความยินร้าย)
 - (๓) ทิฏฐิสังโยชน์ (สังโยชน์คือความเห็น)
 - (๔) วิจิกิจฉาสังโยชน์ (สังโยชน์คือความลังเลสงสัย)
 - (๕) มานสังโยชน์ (สังโยชน์คือความถือตัว)
 - (๖) ภวราคสังโยชน์ (สังโยชน์คือความกำหนดในภพ)
 - (๗) อวิชชาสังโยชน์ (สังโยชน์คืออวิชชา)
- ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังโยชน์ ๗ ประการ.

(ในสังคีตสูตร - บาลี ปา. ที. ๑๑/๒๖๖/๓๓๘. ได้กล่าวถึง
สังโยชน์ ๗ ด้วยนัยที่ต่างออกไป คือ กามสังโยชน์ ปฏิมสังโยชน์
ทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ มานสังโยชน์ ภวราคสังโยชน์
อวิชชาสังโยชน์ - คณะผู้รวบรวม)

สังโยชน ๗ (นัยที่ ๒)

๒๗

-บาลี สตุตทก. อ. ๒๓/๘/๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน ๗ ประการเหล่านี้ ๗ ประการ
อะไรบ้าง คือ

- (๑) อนุนยสังโยชน (สังโยชนคือความยินดี)
 - (๒) ปฏิมสังโยชน (สังโยชนคือความยินร้าย)
 - (๓) ทิฏฐิสังโยชน (สังโยชนคือความเห็น)
 - (๔) วิจิกิจฉาสังโยชน (สังโยชนคือความลังเลสงสัย)
 - (๕) มานสังโยชน (สังโยชนคือความถือตัว)
 - (๖) อิสสาสังโยชน (สังโยชนคือความริษยา)^๑
 - (๗) มัจฉริยสังโยชน (สังโยชนคือความตระหนี่)
- ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังโยชน ๗ ประการ.

๑. สามารถศึกษาความหมายเพิ่มเติมโดยดูที่คำว่า ความริษยาอันชั่วช้า ได้ที่
พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๔ หน้า ๓๗ ข้อ ๒๓ -คณะผู้รวบรวม.

ค้นหาสังโยชน์

๒๘

- ปาลี อิติวุ. ขุ. ๒๔/๒๓๖/๑๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่น แม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย (สดตา) ถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว ย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนอย่างสังโยชน์ คือ ตัณหานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์ คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาล ยืดยาวนาน (ตณฺหาสํโยชนเณ หิ ภิกฺขเว สํยुตฺตา สดฺตา ที่มรตํ สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติตฺติ).

บุรุษผู้มีตัณหาเป็นเพื่อนสอง ท่องเที่ยวไปตลอดกาล ยืดยาวนาน ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏอันมีความเป็นอย่างนี้ และความเป็นอย่างอื่นไปได้.

ภิกษุรู้ซึ่งตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์นี้ โดยความเป็นโทษแล้ว พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติอยู่.

กามสัณญโยชน

๒๙

-บาลี อุปวิ. ม. ๑๔/๓๖/๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอดีต และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอนาคตเสียได้ กามสัณญโยชนทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ (ปุพฺพพฺพตานุทิฏฺฐินฺนํ ปณฺนิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทิฏฺฐินฺนํ ปณฺนิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสณฺญโยชนานํ อนธิภูจฺจนา) ย่อมเข้าถึงปิตีอันเกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ การเข้าถึงปิตีอันเกิดจากวิเวกอยู่ ปิตีอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะปิตีอันเกิดจากวิเวกดับ ย่อมเกิดโทมนัส เพราะโทมนัสดับ ย่อมเกิดปิตีอันเกิดจากวิเวก เปรียบเหมือนร่มเงาละที่แห่งใด แดดย่อมแผ่ไปยังที่แห่งนั้น แดดละที่แห่งใด ร่มเงาก็ย่อมแผ่ไปยังที่แห่งนั้น ฉะนั้นก็ฉนั้นเหมือนกัน เพราะปิตีอันเกิดจากวิเวกดับ ย่อมเกิดโทมนัส เพราะโทมนัสดับ ย่อมเกิดปิตีอันเกิดจากวิเวก.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมทราบเรื่องนี้ดี สมณะหรือพราหมณ์นี้แล เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอดีต และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอนาคตเสียได้ กามสัณญโยชนทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมเข้าถึงปิตีอันเกิดจากวิเวกอยู่

ด้วยสำคัญว่า นันฺสงบ นันฺประณิต คือ การเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่ ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับ ย่อมเกิดโทมนัส เพราะโทมนัสดับ ย่อมเกิดปีติอันเกิดจากวิเวก เรื่องปีติอันเกิดจากวิเวก ดังนี้ นั้น อันปัจจยปรุํงแต่ง เป็นของหายาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจยปรุํงแต่งมีอยู่ ตถาคตทราบว่สิ่งนี้ยังมีอยู่ จึงเห็นอุปายเครื่องออกไปพ้นจากสิ่งที่ปัจจยปรุํงแต่งนั้น เป็นไปเพื่อลวงสิ่งที่ปัจจยปรุํงแต่งนั้นได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เพราะสลัดทัญญูอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และสลัดทัญญูอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตเสียได้ กามสัณฺญาณนี้ทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ และเพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวกได้ ย่อมเข้าถึงสุขปราศจากอามิสอยู่ (นิรามิส สุข) ด้วยสำคัญว่า นันฺสงบ นันฺประณิต คือ การเข้าถึงนิรามิสสุข^๑อยู่ สุขปราศจากอามิสนั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะสุขปราศจากอามิสดับ ย่อมเกิดปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส เปรียบเหมือนร่มเงาละที่แห่งใด แดดย่อมแผ่ไปยังที่แห่งนั้น แดดละที่แห่งใด ร่มเงาก็ย่อมแผ่ไป

๑. นิรามิสสุข = สุขปราศจากอามิส - คณะผู้รวบรวม

ยังที่แห่งนั้น ฉันทิก็นั่นเหมือนกัน เพราะสุขปราศจาก
อามิสดับ ย่อมเกิดปิตีอันเกิดจากวิเวก เพราะปิตีอันเกิดจาก
วิเวกดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมทราบเรื่องนี้ดี สมณะ
หรือพราหมณ์นี้แล เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธส่วน
อดีต และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธส่วนอนาคตเสียได้
กามสัณญะซึ่งทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ และเพราะก้าวล่วงปิตี
อันเกิดจากวิเวกได้ ย่อมเข้าถึงสุขปราศจากอามิสอยู่ ด้วย
สำคัญว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ การเข้าถึงนิรามิสสุขอยู่ สุข
ปราศจากอามิสนั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะสุขปราศจาก
อามิสดับ ย่อมเกิดปิตีอันเกิดจากวิเวก เพราะปิตีอันเกิดจาก
วิเวกดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส เรื่องสุขปราศจากอามิส
ดังนี้ นั้น อันปัจฉัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ และความดับของ
สิ่งที่ปัจฉัยปรุงแต่งมีอยู่ ตถาคตทราบว่ามันยังมีอยู่ จึงเห็น
อุบายเครื่องออกไปพ้นจากสิ่งที่ปัจฉัยปรุงแต่งนั้น เป็นไป
เพื่อล่วงสิ่งที่ปัจฉัยปรุงแต่งนั้นได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้
เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธส่วนอดีต และสลัดทิฏฐิอัน
คล้อยตามชั้นธส่วนอนาคตเสียได้ กามสัณญะซึ่งทั้งปวงจึงตั้ง

อยู่ไม่ได้ และเพราะกำวล่งปีติอันเกิดจากวิเวก กำวล่งสุขปราศจากอามิสได้ ย่อมเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ การเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส เพราะสุขปราศจากอามิสดับ ย่อมเกิดอทุกขมสุขเวทนา เปรียบเหมือนร่มเงาในที่แห่งใด แดดย่อมแผ่ไปยังที่แห่งนั้น แดดในที่แห่งใด ร่มเงาก็ย่อมแผ่ไปยังที่แห่งนั้น ฉะนั้นก็ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส เพราะสุขปราศจากอามิสดับ ย่อมเกิดอทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมทราบเรื่องนี้ดี สมณะหรือพราหมณ์นี้แล เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอกดีด และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามชั้นธวัสนอกเสียได้ กามสัญญาอันทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ และเพราะกำวล่งปีติอันเกิดจากวิเวก กำวล่งสุขปราศจากอามิสได้ ย่อมเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ การเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไปได้ เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับ ย่อมเกิดสุขปราศจากอามิส เพราะสุขปราศจากอามิสดับ ย่อมเกิดอทุกขมสุขเวทนา เรื่องอทุกขมสุข-

เวทนาดังนั้น อันปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งมีอยู่ ตถาคตรับว่าสิ่งนี้ยังมีอยู่ จึงเห็นอุบายเครื่องออกไปพ้นจากสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น เป็นไปเพื่อล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตเสียได้ กามสัณญะชนทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ และเพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก ก้าวล่วงสุขปราศจากอามิส ก้าวล่วงอุทกขมสุขเวทนาได้ ย่อมเล็งเห็นตัวเองว่า เป็นผู้สงบแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมทราบเรื่องนี้ดี สมณะหรือพราหมณ์นี้แล เพราะสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และสลัดทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตเสียได้ กามสัณญะชนทั้งปวงจึงตั้งอยู่ไม่ได้ และเพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก ก้าวล่วงสุขปราศจากอามิส ก้าวล่วงอุทกขมสุขเวทนาได้ ย่อมเล็งเห็นตัวเองว่า เป็นผู้สงบแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน ท่านผู้นี้ย่อมกล่าวยืนยันปฏิบัติให้สำเร็จนิพพานอย่างเดียวโดยแท้ ก็สมณะหรือพราหมณ์นี้เมื่อถึมมันทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต ก็ชื้อว่ายังถึมมันอยู่ หรือเมื่อถึมมันทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ก็ชื้อว่ายัง

ถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นกามสัญญาโยชน ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นปีติอันเกิดจากวิเวก ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นสุขปราศจากอาภิส ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นอทุกขมสุขเวทนา ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ และแม้ข้อที่ท่านผู้นี้เล็งเห็นตัวเองว่า เป็นผู้สงบแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้ไม่มีอุปาทานนั้น บัณฑิตก็เรียกว่าอุปาทานของสมณพราหมณ์นี้ เรื่องอุปาทานดั่งนี้นั้นอันปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งมีอยู่ ตถาคตรับว่าสิ่งนี้ยังมีอยู่ จึงเห็นอุปายเครื่องออกไปพ้นจากสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น เป็นไปเพื่อล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้.

ภิกษุทั้งหลาย กิบทอันประเสริฐ สงบ ไม่มีบทยิ่งกว่า (อนุตฺตรํ สนฺตํ วรํ ปทํ) ที่ตถาคตรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง คือ ความรู้เหตุเกิด (สมุทย) ความตั้งอยู่ไม่ได้ (อตถฺกม) รสอร่อย (อสฺสาท) โทษ (อาทินว) และอุปายเครื่องออกไปพ้น (นิสฺสรณ) แห่งผัสสาสนะทั้ง ๖ ตามความเป็นจริง แล้วหลุดพ้นได้ด้วยไม่ถือมั่น (อนุปาทาวโมกฺโข) ภิกษุทั้งหลาย บทยอันประเสริฐ สงบ ไม่มีบทยิ่งกว่านี้นั้น คือ ความรู้เหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้น แห่งผัสสาสนะทั้ง ๖ ตามความเป็นจริง แล้วหลุดพ้นได้ด้วยไม่ถือมั่น.

ความติดใจ ก็เป็นสังโยชน์

๓๐

-บาลี ดิ. อ. ๒๐/๓๓๗/๕๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๓ อย่างเหล่านี้ ทำให้เกิดกรรม
(ตีณมานิ ภิกขเว นิทานานิ กมฺมานํ สมุทฺทาย) ๓ อย่างอะไรบ้าง คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอดีต (อดีต
ภิกขเว ฉนฺทราคะภูจฺจานิเย ธมฺเม อารพฺภ ฉนฺโท ชยติ)

(๒) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคต (อนาคเต
ภิกขเว ฉนฺทราคะภูจฺจานิเย ธมฺเม อารพฺภ ฉนฺโท ชยติ)

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบัน (ปจฺจุปฺปนฺเน
ภิกขเว ฉนฺทราคะภูจฺจานิเย ธมฺเม อารพฺภ ฉนฺโท ชยติ)

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภ
ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอดีตเป็นอย่างไร คือ
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรึงตรองตามด้วยใจถึงธรรมอันเป็น
ที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอดีต เมื่อตรึงตรองตามด้วยใจอยู่
ย่อมเกิดความพอใจ (ฉนฺทชาโต) ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว
ก็ชื่อว่าถูกธรรมเหล่านั้นผูกไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
ความติดใจ (เจตโส สาราโค) นั้นว่าเป็นสังโยชน์ ภิกษุ

ทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอดีต เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคตเป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรึงตรองตามด้วยใจถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคต เมื่อตรึงตรองตามด้วยใจอยู่ ย่อมเกิดความพอใจ ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าอุกธรรม เหล่านั้นผูกไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความติดใจนั้นว่าเป็นสัญญาชน ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคต เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบันเป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรึงตรองตามด้วยใจถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบัน เมื่อตรึงตรองตามด้วยใจอยู่ ย่อมเกิดความพอใจ ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าอุกธรรม เหล่านั้นผูกไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความติดใจนั้นว่าเป็นสัญญาชน ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมเกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๓ อย่างเหล่านี้แล ทำให้เกิดกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๓ อย่างเหล่านี้ ทำให้เกิดกรรม
(ตีณมานิ ภิกขเว นิทานานิ กมฺมานํ สมุทฺทาย) ๓ อย่างอะไรบ้าง คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอดีต (อดีต
ภิกขเว จนฺทราคกฺขณานิเย ธมฺเม อารพฺภ จนฺโท น ชยติ)

(๒) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอนาคต (อนาคเต
ภิกขเว จนฺทราคกฺขณานิเย ธมฺเม อารพฺภ จนฺโท น ชยติ)

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในปัจจุบัน (ปจฺจุปฺปนฺเน
ภิกขเว จนฺทราคกฺขณานิเย ธมฺเม อารพฺภ จนฺโท น ชยติ)

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะปรารภ
ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอดีตเป็นอย่างไร คือ
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลรู้ชัดซึ่งผลอันจะเกิดต่อไปของธรรม
อันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอดีต ครั้นรู้ชัดแล้ว ก็กลับใจ
เสียจากเรื่องนั้น ครั้นกลับใจได้แล้ว ก็คลายใจออก และ
แทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อม
ไม่เกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอดีต
เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคตเป็น
อย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลรู้ชัดซึ่งผลอันจะเกิดต่อไป
ของธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในอนาคต ครั้นรู้ชัดแล้ว
ก็กลับใจเสียจากเรื่องนั้น ครั้นกลับใจได้แล้ว ก็คลายใจออก
และแทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ
ย่อมไม่เกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะ
ในอนาคต เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจย่อมไม่เกิดเพราะ
ปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบันเป็น
อย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลรู้ชัดซึ่งผลอันจะเกิดต่อไป
ของธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะในปัจจุบัน ครั้นรู้ชัดแล้ว
ก็กลับใจเสียจากเรื่องนั้น ครั้นกลับใจได้แล้ว ก็คลายใจออก
และแทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ
ย่อมไม่เกิดเพราะปรารภธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งฉันทราคะ
ในปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๓ อย่างเหล่านี้แล ทำให้
เกิดกรรม.

การผูกติดด้วยความเพลิน

๓๑

–บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๓/๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่า
เป็นผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง พระเจ้าข้า.

มิจฉาละ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันนำ
ปรารถนา นำรักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดมีอยู่
(รูปา อิฐฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามุปสมฺมิตา รณฺนิยา)

ถ้าหากว่าภิกษุยอมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ
สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ
สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้นอยู่

นั้นนฺติ (ความเพลิดเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น (อุปฺปชฺชติ นนฺติ)

เมื่อนั้นนฺติ มีอยู่ สาราคะ (ความพอใจอย่างยิ่ง) ย่อมมี
(นฺนฺติยา สติ สาราโค โหติ)

เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัณฺโณคะ (ความผูกติดกับอารมณ์)

ย่อมมี (สาราเค สติ สณฺโณโค โหติ).

มิจฉาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน (นฺนฺติสณฺโณชนสํยุตฺโต) นั้นแหละ
เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันนํ้า
ปรารธนา นํ้ารักใคร่ นํ้าพอใจ มีลักษณะนํ้ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุยอมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้น
... นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อ
สาราคะ มีอยู่ สัณฺญโคคะ ย่อมมี.

มิคขาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันนํ้า
ปรารธนา นํ้ารักใคร่ นํ้าพอใจ มีลักษณะนํ้ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุยอมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้น
... นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี
เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัณฺญโคคะ ย่อมมี.

มิคขาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อันนํ้า
ปรารธนา นํ้ารักใคร่ นํ้าพอใจ มีลักษณะนํ้ารัก ... ถ้าหากว่าภิกษุ

ย่อมผลิตเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมาซึ่งรสนั้น ... นันทิ
ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่
สัณญโคะ ย่อมมี.

มคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างมีเพื่อนสอง.

มคชาละ โภฏฐัพพะทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย
อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ...
ถ้าหากว่าภิกษุยอมผลิตเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา
ซึ่งโภฏฐัพพะนั้น ... นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่
สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัณญโคะ ย่อมมี.

มคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างมีเพื่อนสอง.

มคชาละ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันน่า
ปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่
ถ้าหากว่าภิกษุยอมผลิตเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา

ซึ่งธรรมนั้น เมื่อภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา ซึ่งธรรมนั้นอยู่ นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัญโญคะ ย่อมมี.

มคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด (กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มคชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ถึงจะเสพเสนาสนะ อันเป็นป่าและป่าทึบ ซึ่งเจียบงัด มีเสียงรบกวนน้อย ไร้ซึ่งลมจากผู้คน (วิชนวาทานิ) ควรเป็นที่ทำการอันสงัดของมนุษย์ (มนุสฺสราหเสยฺยกานิ) สมควรเป็นที่ หลีกเร้นเช่นนี้แล้วก็ตาม ถึงอย่างนั้น ภิกษุนั้น เรายังคงเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่า ตัณหานั้นแหละเป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น ตัณหานั้นอันเขายังละไม่ได้ ดังนั้น ภิกษุนั้น เรายังเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง (ตณฺหา หิสฺส ทฺติยา สาสฺส อปฺปทีนา ตสฺมา สทฺติยวหารี ตี วุจฺจติ).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว พระเจ้าข้า.

มิจฉาละ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อัน
นำปรารถนา นำรักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนำรัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่ (รู
ปา อัญญา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามุปสยหิตา รชนียา)

ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งสรรเสริญ ไม่สยบ
มัวเมาซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งสรรเสริญ
ไม่สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น นั่นแหละ

นันทิ ย่อมดับ (นันทิ นิรุจฺจติ)

เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี

(นันทิยา อสตี สาราโค น โหติ)

เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สันญญาคะ ย่อมไม่มี

(สาราเค อสตี สันญญาคो น โหติ).

มิจฉาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน (นันทิสญฺญาชนวิสํยุตโต) นั่นแหละ
เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิจฉาละ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันนำ
ปรารถนา นำรักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนำรัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งสรรเสริญ ไม่สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้น

... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี
เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัตถุญะ ย่อมไม่มี.

มคชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างอยู่ผู้เดียว.

มคชาละ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันน่า
ปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พำสรรเสริญ ไม่สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้น
... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี
เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัตถุญะ ย่อมไม่มี.

มคชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
(กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างอยู่ผู้เดียว.

มคชาละ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อัน
น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พำสรรเสริญ ไม่สยบมัวเมาซึ่งรสนั้น
... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี
เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัตถุญะ ย่อมไม่มี.

มิจฉาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด (กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิจฉาละ โภจณูปะทักขณัมจะรับรู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่สยบมัวเมา ซึ่งโภจณูปะทักขณัม ... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สลฺยโณคะ ย่อมไม่มี.

มิจฉาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด (กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิจฉาละ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่ ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่สยบมัวเมา ซึ่งธรรมนั้น เมื่อภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่สยบมัวเมาซึ่งธรรมนั้น นั่นแหละ นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สลฺยโณคะ ย่อมไม่มี.

มิตชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด (กับอารมณ์) ด้วยความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิตชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ แม้จะอยู่ในหมู่บ้าน อันระคนไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรธีย์ สาวกของเดียรธีย์ทั้งหลายก็ตาม ถึงอย่างนั้น ภิกษุนั้น เรายังคงเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่า ตัณหานั่นแหละเป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น ตัณหานั่น อันเขาจะได้แล้ว ดังนั้น ภิกษุนั้น เรายังเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว (ตณฺหา หิสฺส ทฺติยา สาสฺส ปหีนา ตสฺมา เอกวิหริตี วุจฺจติ).

โยคะ ๔

๓๒

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗/๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย โยคะ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็น
อย่างไร คือ กามโยคะ ภวโยคะ ทิณฺณโยคะ อวิชชาโยคะ.

ภิกษุทั้งหลาย กามโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคน
ในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด (สมุทัย) ความตั้งอยู่ไม่ได้
(อตุตฺถกม) รสอร่อย (อสุสาท) โทษ (อาทินว) และอุบาย
เครื่องออกไปพ้น (นิสฺสรณ) แห่งกามทั้งหลายตามความ
เป็นจริง เมื่อเขาไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้
รสอร่อย โทษ และอุบายเครื่องออกไปพ้นแห่งกาม
ทั้งหลายตามความเป็นจริง กามทั้งหลาย ความกำหนด
ในกาม (กามราโค) ความเพลิดเพลिनในกาม (กามนฺนฺทิ)
ความเยื่อใยในกาม (กามสิเนโท) ความหมกมุ่นในกาม
(กามมฺจุฉา) ความกระหายในกาม (กามปิปาสา) ความเร่าร้อน
ในกาม (กามปริพาโท) ความหยั่งลงในกาม (กามชฺโณสานํ) และ
ความอยากในกาม (กามตณฺหา) ย่อมเกิดขึ้น นี้เราเรียกว่า
กามโยคะ ภิกษุทั้งหลาย กามโยคะ เป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ภวโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคน
ในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย
โทษ และอุบายเครื่องออกไปพ้นแห่งภพทั้งหลายตาม

ความเป็นจริง เมื่อเขาไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งภพทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ภพทั้งหลาย ความกำหนดในภพ ความเพลิตเพลินในภพ ความเยื่อใยในภพ ความหมกมุ่นในภพ ความกระหายในภพ ความเร่าร้อนในภพ ความหยั่งลงในภพ และความอยากในภพ ย่อมเกิดขึ้น นี้เราเรียกว่า ภวโยคะ ภิกษุทั้งหลาย กามโยคะ ภวโยคะ เป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ทิฏฐิโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคน ในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งทิฏฐิทั้งหลายตาม ความเป็นจริง เมื่อเขาไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งทิฏฐิทั้งหลายตามความเป็นจริง ทิฏฐิทั้งหลาย ความกำหนด ในทิฏฐิ ความเพลิตเพลินในทิฏฐิ ความเยื่อใยในทิฏฐิ ความหมกมุ่นในทิฏฐิ ความกระหายในทิฏฐิ ความเร่าร้อน ในทิฏฐิ ความหยั่งลงในทิฏฐิ และความอยากในทิฏฐิ ย่อม เกิดขึ้น นี้เราเรียกว่า ทิฏฐิโยคะ ภิกษุทั้งหลาย กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ เป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อวิชชาโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุบายเครื่องออกไปพ้นแห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง เมื่อเขาไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุบายเครื่องออกไปพ้นแห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ ความไม่หยั่งรู้ ในผัสสาตนะ ๖ ย่อมเกิดขึ้น (นสฺส ผสฺสาตเนสุ อวิชฺชา อณฺเณ^๑ สานุเสติ) นี้เราเรียกว่า อวิชชาโยคะ ภิกษุทั้งหลาย กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ อวิชชาโยคะ เป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยอกุศลธรรม อันเป็นบาป อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก มีชาติ ชราและมรณะอีกต่อไป ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้ไม่เกษมจากโยคะ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โยคะ ๔ ประการ.

(ควรดูประกอบเพิ่มเติมเรื่อง “ความพราดจากโยคะ ๔” ในหน้า ๒๗๓ ของหนังสือเล่มนี้. -คณะผู้รวบรวม)

๑. อณฺเณ เป็นคำที่มีความหมายแตกต่างกันไป สำนวนแปลในบทนี้ได้เทียบเคียงความหมายจากพจนานุกรม ๔ เล่ม เพื่อให้ถูกต้องตามบริบทโดยรวม -คณะผู้รวบรวม

สัญญาโคะ วิสัญญาโคะ

๓๓

-บาลี สุตต. อ. ๒๓/๕๘/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันเป็นสัญญาโคะและวิสัญญาโคะ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันเป็นสัญญาโคะ^๑และวิสัญญาโคะ^๒ (สญโณคฺวิสญโณคฺ ธมฺมปริยาโย) เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หึงยอมสนใจในความเป็นหญิงในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสีย และเครื่องประดับของหญิง เธอยอมยินดี พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้นของตน เมื่อเธอยินดี พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้นของตนแล้ว ย่อมสนใจในความเป็นชายในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสีย และเครื่องประดับของชาย เธอยอมยินดี พอใจในความเป็นชายอย่างนั้น เมื่อเธอยินดี พอใจในความเป็นชายอย่างนั้นแล้ว ย่อมมุ่งหวังการเกี่ยวข้องกับชาย และมุ่งหวังสุขสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการเกี่ยวข้องกับชายเป็นปัจจัย.^๓

๑. คำว่า สญโณค ในบทนี้ใช้สำนวนแปลว่า การเกี่ยวข้องกับ

๒. คำว่า วิสญโณค ในบทนี้ใช้สำนวนแปลว่า การไม่เกี่ยวข้องกับ

๓. คำว่า ปัจจัย แปลว่า เหตุ -คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ผู้พอใจในความเป็นหญิง ก็ถึงการเกี่ยวข้องกับชาย ด้วยอาการอย่างนี้แล หญิงจึงไม่ล่วงพ้นในความเป็นหญิงไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมสนใจในความเป็นชายในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เขาย่อมยินดี พอใจในความเป็นชายอย่างนั้นของตน เมื่อเขายินดี พอใจในความเป็นชายอย่างนั้นของตนแล้ว ย่อมสนใจในความเป็นหญิงในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เขาย่อมยินดี พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้น เมื่อเขายินดี พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้นแล้ว ย่อมมุ่งหวังการเกี่ยวข้องกับหญิง และมุ่งหวังสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการเกี่ยวข้องกับหญิงเป็นปัจจัย.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ผู้พอใจในความเป็นชาย ก็ถึงการเกี่ยวข้องกับหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล ชายจึงไม่ล่วงพ้นในความเป็นชายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย การเกี่ยวข้อง ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมไม่สนใจในความเป็นหญิง ในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้นของตนแล้ว ย่อมไม่สนใจในความเป็นชาย ในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจในความเป็นชายอย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการเกี่ยวข้องกับชาย และไม่มุ่งหวังสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการเกี่ยวข้องกับชายเป็นปัจจัย.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความเป็นหญิง ก็ถึงการไม่เกี่ยวข้องกับชาย ด้วยอาการอย่างนี้แล หญิงจึงล่วงพ้นในความเป็นหญิงไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมไม่สนใจในความเป็นชายในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในความเป็นชายอย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่สนใจในความเป็นหญิงในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในความเป็นหญิงอย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการเกี่ยวข้องกับหญิง และไม่มุ่งหวังสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการเกี่ยวข้องกับหญิงเป็นปัจจัย.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความเป็นชาย ก็ถึงการไม่เกี่ยวข้องกับหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล ชายจึงล่วงพ้นในความเป็นชายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่เกี่ยวข้องย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลชื่อว่า ธรรมปริยายอันเป็นสัณฺญโคละและวิสัณฺญโคละ (การเกี่ยวข้อง และการไม่เกี่ยวข้อง).

ความพัวพันด้วยสัญญาโยชน์ และความยึดมั่น

๓๔

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๒๖/๓๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร จึงเกิดความพัวพันด้วยสัญญาโยชน์ และความยึดมั่น (สญฺโญชนาภินเวสวินิพฺพนฺธาติ).

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดความพัวพันด้วยสัญญาโยชน์และความยึดมั่น เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญาามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดความพัวพันด้วยสัญญาโยชน์และความยึดมั่น.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา พึงเกิดความพัวพันด้วยสัญญาโยชน์และความยึดมั่น เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ
เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา พึงเกิดความพัวพันด้วยสัญญาและความยึดมั่น
เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ใน
สังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะ
คลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า
หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว
กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความ
เป็นอย่างนี้มิได้มี.

ความพัวพันและความหมกมุ่นด้วย สัณโยชน์และความยึดมั่น

๓๕

-บาลี ขนฺธ ส. ๑๗/๒๒๗/๓๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร จึงเกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วย สัณโยชน์ และความยึดมั่น (สัณโยชนาภินเวสวินิพุนธาธุโณสนา).

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสัณโยชน์ และความยึดมั่น เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัณญามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญานมีอยู่ เพราะอาศัยวิญญาน เพราะยึดมั่นวิญญาน จึงเกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสัณโยชน์และความยึดมั่น.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น เป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา พึงเกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสัณโยชน์ และความยึดมั่น เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา พึงเกิดความพัวพันและความหมกมุ่นด้วยสัญญา อนุสัย และความยึดมั่น เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ผู้มีสัญญาชนในภายใน และในภายนอก ๓๖

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๘๐/๒๘๑.

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย เราจักแสดงบุคคลผู้มีสัญญาชนในภายใน และบุคคลผู้มีสัญญาชนในภายนอก ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสัญญาชนในภายใน (อชฺฌตตสญฺญาชน) เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นเมื่อกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึง หมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เป็นอากามี กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้ นี้เรียกว่า บุคคลผู้มีสัญญาชนในภายใน เป็นอากามี กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสัญญาชนในภายนอก (พหิทฺธาสญฺญาชน) เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมบรรลุนิเวศน์วิมุตติอันสงบ อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุนั้นเมื่อกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึง หมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เป็นอนาคามี

ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้ นี่เรียกว่า บุคคลผู้มีสัณฺญาในภายนอก เป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีศีลสำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมปฏิบัติเพื่อความหน่ายเพื่อคลาย เพื่อความดับกามทั้งหลาย ย่อมปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลาย เพื่อความดับภพทั้งหลาย ย่อมปฏิบัติเพื่อสิ้นตัณหา เพื่อสิ้นความโลภ ภิกษุนั้นเมื่อกายแตกทำลายย่อมเข้าถึงหมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจุติจากอัตภาพนั้นแล้วเป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้ นี่เรียกว่า บุคคลผู้มีสัณฺญาในภายนอก เป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะท่านพระสารีบุตรว่า

สารีบุตร เทวดาที่มีจิตเสมอกันมากองค์เข้าไปหาเราจนถึงที่อยู่ ใหว่เราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วบอกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรกำลังเทศนาถึงบุคคลผู้มีสัณฺญาในภายใน และบุคคลผู้มีสัณฺญาในภายนอกแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ที่ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมารดาในบุพพาราม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทร่ำเริง

ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณา
เสด็จไปหาท่านพระสารีบุตรจนถึงที่อยู่เถิด สารีบุตร ก็เทวดา
เหล่านั้นยืนอยู่ในโอกาส(พื้นที่) แม้เท่าปลายเหล็กแหลมจดลง
๑๐ องค์กรบ้าง ๒๐ องค์กรบ้าง ๓๐ องค์กรบ้าง ๔๐ องค์กรบ้าง
๕๐ องค์กรบ้าง ๖๐ องค์กรบ้าง แต่ก็ไม้เบียดกันและกัน.

สารีบุตร ก็เธอเพียงมีความคิดอย่างนี้ว่า จิตอย่างนั้น
ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ได้ในโอกาสแม้เท่าปลาย
เหล็กแหลมจดลง ๑๐ องค์กรบ้าง ... ๖๐ องค์กรบ้าง เป็นจิต
อันเทวดาเหล่านั้นอบรมแล้วในภพนั้นแน่นอน สารีบุตร
ก็ข้อนั้นเธอไม่ควรเห็นเช่นนี้ สารีบุตร ก็จิตอย่างนั้น ซึ่ง
เป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ได้ในโอกาสแม้เท่าปลาย
เหล็กแหลมจดลง ๑๐ องค์กรบ้าง ... แต่ก็ไม้เบียดกันและกัน
เทวดาเหล่านั้นได้อบรมแล้วในศาสนานี้เอง เพราะฉะนั้นแหละ
สารีบุตร เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจ
สงบอยู่ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ สารีบุตร กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรมของผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ก็จักสงบด้วย
เพราะเหตุนี้แหละ สารีบุตร เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จักนำ
กายและจิตที่สงบแล้วเท่านั้น เข้าไปในเพื่อนพรหมจารี
ทั้งหลาย สารีบุตร เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ สารีบุตร พวก
อัญญเดียรธีย์ปริพาชกที่ไม่ได้ฟังธรรมบรรยายนี้ ได้พากัน
ฉิบหายเสียแล้ว.

อนุสย ๗

๓๗

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๘/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย อนุสย ๗ ประการเหล่านี้ ๗ ประการ
เป็นอย่างไร คือ อนุสยคือกามราคะ อนุสยคือปฏิมะ อนุสย
คือทัญญู อนุสยคือวิจิกิจฉา อนุสยคือมานะ อนุสยคือภวราคะ
อนุสยคืออวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อนุสย ๗ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละ
เพื่อตัด อนุสย ๗ ประการเหล่านี้ ๗ ประการเป็นอย่างไร คือ
อนุสยคือกามราคะ ... อนุสยคืออวิชชา ภิกษุย่อมอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์เพื่อละ เพื่อตัด อนุสย ๗ ประการเหล่านี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละอนุสยคือกามราคะเสียได้
ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้
เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ละอนุสยคือปฏิมะเสียได้ ...
ละอนุสยคือทัญญูเสียได้ ... ละอนุสยคือวิจิกิจฉาเสียได้ ... ละอนุสย
คือมานะเสียได้ ... ละอนุสยคือภวราคะเสียได้ ... ละอนุสยคือ
อวิชชาเสียได้ ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน
ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เมื่อนั้น ภิกษุนี้
เรากล่าวว่า ตัดต้นหาได้แล้ว เพิกถอนสัญญาโยชนได้แล้ว กระทำ
ที่สุดทุกข์ได้แล้ว เพราะรู้ คือ ละมานะเสียได้โดยชอบ.

อนุสัย ๕

๓๘

-บาลี ม. ม. ๑๓/๑๕๔/๑๕๓.

มาลुकยบุตร เธอจำโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ที่เราแสดงแล้วได้อย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภาคิยสังโยชน คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วอย่างนี้.

มาลुकยบุตร เธอจำโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ เหล่านี้ที่เราแสดงแล้วอย่างนี้แก่ใครหนอ.

มาลुकยบุตร นักบวช พวกอัญญเดียรธีย์จักโต้เถียงด้วยคำโต้เถียงอันเปรียบด้วยเด็กนี้ได้ มิใช่หรือว่า แม้แต่ความคิดว่ากายของตนดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็สักกายทิฏฐิจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน ส่วนสักกายทิฏฐิอันเป็นอนุสัย (สกุทายทิฏฐานุสโย) เท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่าธรรมทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความสงสัยในธรรมทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน ส่วนวิจิกิจฉา

อันเป็นอนุสัย (วิจิกิจฉาอนุสัย) เท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่าศีลทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็สัลลพตปราสาทในศีลทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน ส่วนสัลลพตปราสาทอันเป็นอนุสัย (สัลลพตปราสาทอนุสัย) เท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่ากามทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็กามฉันทะในกามทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน ส่วนกามราคะอันเป็นอนุสัย (กามราคานุสัย) เท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่าสัตว์ทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความพยาบาทในสัตว์ทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน ส่วนพยาบาทอันเป็นอนุสัย (พยาปาทานุสัย) เท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น ...^๑

๑. สามารถศึกษาเนื้อความเต็มได้ที่ พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๓ หน้า ๑๒๓
ข้อ ๑๕๓ -คณะผู้รวบรวม.

อนุสัย ๓ (ราคะ ปฏิฆะ อวิชชา)

๓๙

-บาลี อุปิ. ม. ๑๔/๕๑๖/๔๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย
จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา
อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุข^๑ บ้าง (อุปปชติ
เวทิต์ สฺม วา ทุกฺขํ วา อทุกขมสุขํ วา).

เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิด
โสตวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา
อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิด
ฆานวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา
อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยลิ้นด้วย รสทั้งหลายด้วย จึงเกิด
ชีวหาวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา
อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

๑. อทุกขมสุข = ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข - คณะผู้รวบรวม

เพราะอาศัยกายด้วย โภจณูปะพีฬะทั้งหลายด้วย จึงเกิดกายวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยใจด้วย ธรรมทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

บุคคลนั้น เมื่อสุขเวทนา ถูกต้องอยู่ ย่อมเพลิดเพลินพรำสรรเสริญ สยบมัวเมาอยู่ อนุสัยคือราคะ ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส รากานุสโย อนุเสติ).

เมื่อทุกข์เวทนา ถูกต้องอยู่ เขาย่อมเศร้าโศก ระทมใจ คร่ำครวญ ตีอกรำไห่ ถึงความหลงใหลอยู่ อนุสัยคือปฏิกะ ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส ปฏิกานุสโย อนุเสติ).

เมื่ออทุกขมสุขเวทนา ถูกต้องอยู่ เขาย่อมไม่รู้ตามเป็นจริงซึ่งเหตุเกิด(สมุทัย) ความตั้งอยู่ไม่ได้(อตถกม) รสอร่อย (อสุสาท) โทษ (อาทีนว) อุบายเครื่องออกไปพ้น (นิสฺสรณ) ของเวทนานั้น อนุสัยคืออวิชชา ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส อวิชฺชานุสโย อนุเสติ).

บุคคลนั้นหนอ ยังละราคานุสัย อันเกิดจากสุขเวทนาไม่ได้
(สุขาย เวทนาย ราคานุสัย อปฺปหาย)

ยังบรรเทาปฏิฆานุสัย อันเกิดจากทุกขเวทนาไม่ได้
(ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสัย อปฺปวิโนตฺตวา)

ยังถอนอวิชชานุสัย อันเกิดจากอกุทฺทมสุขเวทนาไม่ได้
(อกุทฺทมสุขาย เวทนาย อวิชชานุสัย อสมฺมฺหิตฺวา)

เมื่อยังละอวิชชาไม่ได้ และยังทำวิชชาให้เกิดขึ้นไม่ได้แล้ว
(อวิชฺชํ อปฺปหาย วิชฺชํ อนฺนฺนฺปาเทตฺวา)

เขาจักทำที่สุดแห่งทุกข์ในภวิตรธรรมนี้ได้นั้น
(ทิฏฺฐเฆว ธมฺเม ทุกฺขสฺสํตกโร ภวิสฺสตีติ)

ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จักมีได้
(เนตฺตํ จานํ วิชฺชติ).

อนุสัย ๓ (มานะ ภวราคะ อวิชชา)

๔๐

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๗๑/๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปุริสคติ ๗ ประการและ
อนุपाทาปรินิพพาน เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว
ภิกษุทั้งหลาย ก็ปุริสคติ ๗ ประการอะไรบ้าง คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็ไม่พึงมี
ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี สิ่งใดมีอยู่ สิ่งใดมีแล้ว เราจะละ
สิ่งนั้น ดังนี้ เธอย่อมไม่ยินดีในภพ (ภเว น รุชติ) ไม่ติดข้องใน
สมภพ (สมภเว น สุขติ) ย่อมพิจารณาเห็นบทอันสงบระงับ
อย่างยิ่งด้วยปัญญาอันชอบ กับบทนั้นแล เธอ นั้นยังทำให้
แจ้งไม่ได้โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือมานะ เธอก็ยังละ
ไม่ได้โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือภวราคะ เธอก็ยังละไม่ได้
โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคืออวิชชา เธอก็ยังละไม่ได้โดย
อาการทั้งปวง เพราะโอรัมภาคิยสังยุตฺต ๕ สิ้นไป เธอ นั้น
ย่อมเป็นอันตราปรินิพพายี เปรียบเหมือนเมื่อนายช่าง
ตีแผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ดับไป
จะนั้น.^๑ (ปุปฺปฏิกขา นิพฺพตฺติตฺวา^๒ นิพฺพทาเยยฺย)

๑. อุปมานี้ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงไม่ได้ใส่ไว้ แต่มีมาโดยภาษาบาลี จึงได้
เทียบเคียงสำนวนแปลมาจากพระไตรปิฎกฉบับอื่น. -คณะผู้รวบรวม

๒. นิพฺพตฺติตฺวา = สำเร็จแล้ว, เสร็จแล้ว -คณะผู้รวบรวม

(๒) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
 อย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็ไม่
 พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี สิ่งใดมีอยู่ สิ่งใดมี
 แล้ว เราจะละสิ่งนั้น ดังนี้ เธอย่อมไม่ยินดีในภพ ไม่ติดข้อง
 ในสมภพ ย่อมพิจารณาเห็นบทอันสงบระงับอย่างยิ่งด้วย
 ปัญญาอันชอบ กับทนั้นแล เธอ นั้นยังทำให้แจ้งไม่ได้โดย
 อาการทั้งปวง อนุสัยคือมานะ ... อนุสัยคือภวราคะ ... อนุสัย
 คืออริชชา เธอก็ยังละไม่ได้โดยอาการทั้งปวง เพราะโอรัมภาคิย-
 สัญโญชน์ ๕ ล้นไป เธอย่อมเป็นอันตราปรินิพพายี เปรียบ
 เหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟ
 สำเร็จแล้ว ลอยไป แล้วก็ดับ ฉะนั้น (ปบุปฏีกา นิพพุตติตวา
 อุปปตติตวา นิพพาเยยฺย).

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
 อย่างนี้แล้ว ... เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ล้นไป เธอ
 ย่อมเป็นอันตราปรินิพพายี เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตี
 แผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ลอยไป
 ตกยังไม่ถึงพื้นก็ดับ ฉะนั้น (ปบุปฏีกา นิพพุตติตวา อุปปตติตวา
 อนุปหจฺจตลํ นิพพาเยยฺย).

(๔) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
 อย่างนี้แล้ว ... เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ลั่นไป เธอ
 ย่อมเป็นอุพหัจจปรินิพพายี เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตี
 แผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ลอยไป
 ตกถึงพื้น แล้วก็ดับ ฉะนั้น (ปปฺปฏิกา นิพฺพตฺติตฺวา อุปฺปตฺติตฺวา
 อุพฺหัจจํ ตลํ นิพฺพายะยฺย).

(๕) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
 อย่างนี้แล้ว ... เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ลั่นไป เธอ
 ย่อมเป็นอสังขารปรินิพพายี เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตี
 แผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ลอยไป
 แล้วตกลงที่กองหญ้าหรือกองไม้เล็กๆ สะเก็ดนั้นย่อมให้
 ไฟเกิดขึ้นและควันเกิดขึ้น ครั้นให้ไฟเกิดขึ้นและควัน
 เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเผากองหญ้าหรือกองไม้เล็กๆ นั้นให้หมดไป
 จนหมดเชื้อแล้วก็ดับ ฉะนั้น (ปปฺปฏิกา นิพฺพตฺติตฺวา อุปฺปตฺติตฺวา
 ปริตฺเต ตินฺปุณฺณํ วา กฏฺฐปุณฺณํ วา นิปฺเตยฺย สว ตตฺถ อคฺคิมฺปิ ชเนยฺย
 ฐุมฺมุปี ชเนยฺย อคฺคิมฺปิ ชเนตฺวา ฐุมฺมุปี ชเนตฺวา ตเมว ปริตฺตํ ตินฺปุณฺณํ
 วา กฏฺฐปุณฺณํ วา ปริยาทียิตฺวา อนาหารา นิพฺพายะยฺย).

(๖) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
 อย่างนี้แล้ว ... เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ลั่นไป เธอ
 ย่อมเป็นสสังขารปรินิพพายี เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตี

แผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ลอยไป แล้วตกลงที่กองหญ้าหรือกองไม้เชื้องๆ สะเก็ดนั้นย่อมให้ไฟเกิดขึ้นและควันเกิดขึ้น ครั้นให้ไฟเกิดขึ้นและควันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเผากองหญ้าหรือกองไม้เชื้องๆ นั้นให้หมดไป จนหมดเชื้อแล้วก็ดับ ฉะนั้น (ปุปปฎิกา นิพพุตติตวา อุปุปตติตวา วิบุเล ตินปุณฺณเช วา กญฺจปุณฺณเช วา นิปเตยฺย สา ตตฺถ อคฺคิมปี ชเนยฺย ธุมมปี ชเนยฺย อคฺคิมปี ชเนตฺวา ธุมมปี ชเนตฺวา ตเมว วิบุลํ ตินปุณฺณชํ วา กญฺจปุณฺณชํ วา ปรียาทียิตฺวา อนาหารา นิพฺพาเยยฺย).

(๗) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ... เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ สิ้นไป เธอย่อมเป็นอุทธังโสโตกนิฏฐคามิ (ผู้มีกระแสน้ำในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ) เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดไฟสำเร็จแล้ว ลอยไป แล้วตกลงที่กองหญ้าหรือกองไม้ใหญ่ๆ สะเก็ดนั้นย่อมให้ไฟเกิดขึ้นและควันเกิดขึ้น ครั้นให้ไฟเกิดขึ้นและควันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเผากองหญ้าหรือกองไม้ใหญ่ๆ นั้นให้หมดไป แล้วจึงลามไปไหม้ไม้กอและป่าไม้ ครั้นไหม้ไม้กอและป่าไม้แล้ว ลามมาถึงที่สุดหญ้าเขียว ที่สุดภูเข ที่สุดชายน้ำ หรือภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ หมดเชื้อแล้วก็ดับ ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ปุริสคติ ๗ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอนุปาทาปรินิพพานเป็นอย่างไรร
 ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว
 ย่อมได้อุเบกขาว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเรา
 จักไม่มี ของเราก็จักไม่มี สิ่งใดมีอยู่ สิ่งใดมีแล้ว เราจะละสิ่งนั้น
 ดังนี้ เธอย่อมไม่ยินดีในภพ ไม่ติดข้องในสมภพ ย่อม
 พิจารณาเห็นบทอันสงบระจับอย่างยิ่งด้วยปัญญาอันชอบ
 กับทนั้นแล เธอ นั้นทำให้แจ้งแล้วโดยอาการทั้งปวง อนุสัย
 คือมานะ เธอก็ละได้แล้วโดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือ
 ภวราคะ เธอก็ละได้แล้วโดยอาการทั้งปวง อนุสัยคืออวิชชา
 เธอก็ละได้แล้วโดยอาการทั้งปวง เธอย่อมกระทำให้แจ้งซึ่ง
 เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
 ทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อนุปาทาปรินิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ปุริสคตติ ๗ ประการ และ
 อนุปาทาปรินิพพาน.

อหังการ มมังการ มานานุสัย

๔๑

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๑๒๕/๑๙๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลรู้้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไรรู้จักจะไม่มัวอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายที่มีวิญญูณนี้ และในนิมิตทั้งปวงในภายนอก.

ภิกษุ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ดี ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ดี หยาบหรือละเอียดก็ดี เลวหรือประณีตก็ดี มีในที่ไกลหรือที่ใกล้ก็ดี อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา (เนตม มม) นั่นไม่ใช่เป็นเรา (เนโสห มสมิ) นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา).

เวทนาอย่างใดอย่างใดหนึ่ง ... อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นเวทนาทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ... อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นสัญญาทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ... อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นสังขารทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

วิญญูณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ดี ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ดี หยาบหรือ ละเียดก็ดี เลวหรือประณีตก็ดี มีในที่ไกลหรือที่ใกล้ก็ดี อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นวิญญูณทั้งหมดนั้น ด้วยปัญญา อันชอบ ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่ เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย^๑ ในกายที่มี วิญญูณนี้ และในนิमितทั้งปวงในภายนอก (สวิญญูณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหฺงการมมฺงการมานานุสฺยาน โทหนฺติตฺติ).

๑. อหังการ = ทิฏฐิอันเป็นเหตุให้กระทำความถือตัวว่าเรา

มมังการ = ตัณหาอันเป็นเหตุให้กระทำความยึดถือว่าของเรา

มานานุสัย = อนุสัย คือ มานะ (ความเคยชิน คือ ความถือตัว) -คณะผู้รวบรวม

สฬายตนวิภังค์

(การจำแนกอายตนะ โดยละเอียด)

๔๒

-บาลี อุปวิ. ม. ๑๔/๔๐๐/๖๑๗

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสฬายตนวิภังค์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังสฬายตนวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖ (จ อชฺฌตฺติกานิ อายตนาณิ) อายตนะภายนอก ๖ (จ พาหิราณิ อายตนาณิ) วิญญฺญาณ ๖ (จ วิญญฺณากายา) ผัสสะ ๖ (จ ผสฺสกายา) มโนปวิจาร ๑๘^๑ (อภฺจฺจารส มโนปวิจารา) สัตตบพ ๓๖^๒ (จตฺตีส สตฺตปทา) ในธรรมเหล่านั้น เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว จงละธรรมนี้เสีย และพึงทราบสติปัฏฐาน ๓ (ตโย สติปฏฺฐานา) ที่พระอรียะเสพ ซึ่งเมื่อเสพอยู่ชื่อว่า เป็นผู้สอน (สฺตถา) ควรเพื่อสั่งสอนหมู่ อันเราเรียกว่าเป็นสารถิผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย นี่เป็น อุทเทสแห่งสฬายตนวิภังค์.

๑ มโนปวิจาร แปลว่า ความพิจารณาทางใจ, ใจที่พิจารณาอย่างทั่วถึง -คณะผู้รวบรวม

๒ สัตตบพ แปลว่า ทางไปของสัตว์ -คณะผู้รวบรวม

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบอายตนะภายใน ๖
 ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คือ อายตนะคือตา (จกฺขายตน์)
 อายตนะคือหู (โสตฺยตน์) อายตนะคือจมูก (ฆานายตน์)
 อายตนะคือลิ้น (ชิวฺหายตน์) อายตนะคือกาย (กายายตน์)
 อายตนะคือใจ (มณายตน์) คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบ
 อายตนะภายใน ๖ ดังนั้น เราอาศัยความชื่อนี้กล่าวแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบอายตนะภายนอก ๖
 ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คือ อายตนะคือรูป (รูปายตน์)
 อายตนะคือเสียง (สทฺทายตน์) อายตนะคือกลิ่น (คนฺธายตน์)
 อายตนะคือรส (รสายตน์) อายตนะคือโผฏฐัพพะ
 (โผฏฺฐพฺพายตน์) อายตนะคือธรรม (ธมฺมายตน์) คำที่เรา
 กล่าวแล้วว่า ฟังทราบอายตนะภายนอก ๖ ดังนั้น เราอาศัย
 ความชื่อนี้กล่าวแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบวิญญาน ๖ ดังนั้น
 เราอาศัยอะไรกล่าว คือ จักขุวิญญาน (ความรู้แจ้งทางตา)
 โสตวิญญาน (ความรู้แจ้งทางหู) ฆานวิญญาน (ความรู้แจ้ง
 ทางจมูก) ชิวหาวิญญาน (ความรู้แจ้งทางลิ้น) กายวิญญาน
 (ความรู้แจ้งทางกาย) มโนวิญญาน (ความรู้แจ้งทางใจ) คำที่เรา
 กล่าวแล้วว่า ฟังทราบวิญญาน ๖ ดังนั้น เราอาศัยความ
 ชื่อนี้กล่าวแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบผัสสะ ๖ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าว คือ จักขุสัมผัส (สัมผัสทางตา) โสตสัมผัส (สัมผัสทางหู) ฆานสัมผัส (สัมผัสทางจมูก) ชิวหาสัมผัส (สัมผัสทางลิ้น) กายสัมผัส (สัมผัสทางกาย) มโนสัมผัส (สัมผัสทางใจ) คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบผัสสะ ๖ ดังนี้ เราอาศัยความชื่อนี้กล่าวแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบมโนปริจาร ๑๘ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าว คือ บุคคลเห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมพิจารณารูป (รูป อุปริจติ) อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมพิจารณารูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมพิจารณารูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมทางใจแล้ว ย่อมพิจารณาธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมพิจารณาธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมพิจารณาธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้ การพิจารณาฝ่ายโสมนัส ๖ ฝ่ายโทมนัส ๖ ฝ่ายอุเบกขา ๖ ย่อมมีด้วย

ประการฉะนี้ คำที่เรากล่าวแล้วว่า พึงทราบมโนปวิจาร ๑๘
ดังนี้ นั้น เราอาศัยความข้อนี้อีกแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า พึงทราบสัตตบพ ๓๖ ดังนี้ นั้น
เราอาศัยอะไรกล่าว คือ โสมนัสอาศัยเรือน ๖ (เคหสถานิ
โสมนัสสถานิ) โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ โทมนัสอาศัยเรือน ๖
โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ อุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ ๖ ในสัตตบพ ๓๖ นั้น โสมนัสอาศัยเรือน
๖ ประการ อะไรบ้าง คือ โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคล
ผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งรูป ที่พึงรู้แจ้งทางตา อันนำ
ปรารภ น่ารักใคร่ น่าพอใจ น่าชื่นรมย์ใจ (อภูจันณกนฺตํมณฺหาณ
มโนรمانํ) ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้เฉพาะ
หรือหวงระลึกถึงรูปที่ตนเคยได้มาก่อน อันล่วงไปแล้ว
ดับไปแล้ว แปรปรวนไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัส
อาศัยเรือน

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้
เฉพาะซึ่งเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้
เฉพาะซึ่งกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้
เฉพาะซึ่งรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้
เฉพาะซึ่งโณภูมิจิตที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้
เฉพาะซึ่งธรรมที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่
น่าพอใจ น่าชื่นชมใจ ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของ
อันตนได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงธรรมที่ตนเคยได้มาก่อน
อันล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว แปรปรวนไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเรือน

เหล่านี้แลโสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ

ในสัตตบท ๓๖ นั้น โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ
อะไรบ้าง คือ

เพราะรู้ความที่รูปทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง เห็น
ความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า รูป
ในกาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น เพราะ
เห็นด้วยปัญญาโดยชอบ โสมนัสย่อมเกิดขึ้น โสมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ

เพราะรู้ความที่เสี่ยงทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โสมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่กลืนทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โสมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่รสทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โสมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง
... โสมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่ธรรมทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง
เห็นความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า
ธรรมในกาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น เพราะ
เห็นด้วยปัญญาโดยชอบ โสมนัสย่อมเกิดขึ้น โสมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ

เหล่านี้แลโสมนัส อาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ

ในสัตตบพท ๓๖ นั้น โสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ
อะไรบ้าง คือ

โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ น่า

รึนรมย์ใจ ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตน
ไม่ได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงรูปที่ตนไม่เคยได้มาก่อน (อภิปุสฺสํ
วา อภิปุสฺสํ โส สมณูปสฺสโต) อันล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว แปรปรวน
ไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเรือน

โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะ
ซึ่งธรรมที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ
นารึนรมย์ใจ ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตน
ไม่ได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงธรรมที่ตนไม่เคยได้มาก่อน
อันล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว แปรปรวนไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเรือน

เหล่านี้แลโทมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ
อะไรบ้าง คือ

เพราะรู้ความที่รูปทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง
เห็นความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า
รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น เพราะ
เห็นด้วยปัญญาโดยชอบ โทมนัสย่อมเกิดขึ้น

แล้วตั้งความปรารถนาในอนุตตริโมกข์ว่า ในกาลไร
เราจักบรรลุตหายตนัง (ตหายตน)^๑ ที่พระอริยะทั้งหลายได้
บรรลุลอยู่ในบัดนี้

เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้ตั้งความปรารถนาในอนุตตริโมกข์ ด้วยประการฉะนี้

โทมนัสเช่นนี้ เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ

เพราะรู้ความที่เสียทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โทมนัสย่อมเกิดขึ้น ...^๒ เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ

๑. ข้อสังเกต ให้ดูความหมายของตหายตน ได้ที่ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่
๒๕ หน้า ๒๐๖ ข้อ ๑๕๘ -คณะผู้รวบรวม.

๒. ข้อสังเกต ในกรณีโทมนัสอาศัยเนกขัมมะ จะมีเพิ่มว่า แล้วตั้งความปรารถนาใน
อนุตตริโมกข์ว่า ในกาลไร เราจักบรรลุตหายตนัง ... โทมนัสจึงเกิดขึ้น ...
-คณะผู้รวบรวม.

เพราะรู้ความที่กลืนทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โทมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โทมนัสอาคัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่รสทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
โทมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โทมนัสอาคัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง
... โทมนัสย่อมเกิดขึ้น ... เราเรียกว่า โทมนัสอาคัยเนกขัมมะ
เพราะรู้ความที่ธรรมทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง เห็น
ความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า ธรรม
ในกาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น
เพราะเห็นด้วยปัญญาโดยชอบ โทมนัสย่อมเกิดขึ้น

แล้วตั้งความปรารถนาในอนุดตริโมกข์ว่า ในกาลไร
เราจักบรรลุุตตายตนั้น ที่พระอริยะทั้งหลายได้บรรลุอยู่ใน
บัดนี้

เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้น
แก่เขาผู้ตั้งความปรารถนาในอนุดตริโมกข์ด้วยประการฉะนี้
โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาคัยเนกขัมมะ
เหล่านี้แลโทมนัสอาคัยเนกขัมมะ ๖ ประการ.

ในสัตตบพท ๓๖ นั้น อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ ประการ
อะไรบ้าง คือ

เพราะเห็นรูปทางตา อุเบกขาจึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน ผู้เฝ้า
เขลา งมกาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ
ไม่ได้สดับ เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนี้ยังล่องพันรูปไม่ได้
เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรือน

เพราะฟังเสียงทางหู อุเบกขาจึงเกิดขึ้น...

เพราะดมกลิ่นทางจมูก อุเบกขาจึงเกิดขึ้น...

เพราะลิ้มรสทางลิ้น อุเบกขาจึงเกิดขึ้น...

เพราะถูกต้องโณภูมิจึงพะทางกาย อุเบกขาจึงเกิดขึ้น...

เพราะรู้แจ้งธรรมทางใจ อุเบกขาจึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน
ผู้เฝ้าเขลา งมกาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็น
โทษ ไม่ได้สดับ เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนี้ยังล่องพัน
ธรรมไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขา
อาศัยเรือน

เหล่านี้แลอุเบกขาอาศัยเรือน ๖ ประการ.

ในสัตตบพท ๓๖ นั้น อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ๖
ประการอะไรบ้าง คือ

เพราะรู้ความที่รูปทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง
เห็นความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า รูปใน
กาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น เพราะเห็น
ด้วยปัญญาโดยชอบ อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น (รูปานํ เตว อนิจจัง
วิทิตวา วิปริณามวิราคณिरโธ ปุพเพ เจว รูปา เอตริ จ สัพเพ เต รูปา
อนิจา ทุกขา วิปริณามธมมาติ เอวเมตํ ยถากฺขัต สมมปฺปญญา ยสฺสโต
อุปฺปชฺชติ อุเปกฺขา) อุเบกขาเช่นนั้นนั้นย่อมล่วงพ้นรูปได้ เพราะ
ฉะนั้น เราจะเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ?

เพราะรู้ความที่เสียงทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น ... เราจะเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ.

เพราะรู้ความที่กลิ่นทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น ... เราจะเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ.

เพราะรู้ความที่รสทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ...
อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น ... เราจะเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ.

เพราะรู้ความที่โง่รู้พะทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง ... อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น ... เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ.

เพราะรู้ความที่ธรรมทั้งหลายนั้นแล้วไม่เที่ยง เห็นความแปรปรวน ความคลายกำหนด และความดับว่า ธรรมในกาลก่อนและในบัดนี้ ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกซ์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ตามที่เป็นจริงอย่างนั้น เพราะเห็นด้วยปัญญาโดยชอบ อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น อุเบกขาเช่นนี้นั้นย่อมล่วงพ้นธรรมได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ

เหล่านี้แลอุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ
คำที่เรากล่าวแล้วว่า ฟังทราบสัตตบพ ๓๖ ดังนั้น
เราอาศัยความข้อนี้อีกแล้ว.

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลาย อาศัยธรรมนี้ แล้วจงละธรรมนี้เสีย เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไวเช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย^๑ ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลาย จงอาศัยฟังฟังโสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ

๑. ข้อสังเกต มีคำว่า ภิกษุทั้งหลาย อยู่ในทุกย่อหน้าของสัตตบพ ๓๖ - คณะผู้รวบรวม.

จงกำวล่วงโสมนัสอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การกำวล่วง
โสมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงโสมนัส
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงกำวล่วงโสมนัส
อาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การกำวล่วง โสมนัสเหล่านั้น
มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงกำวล่วงอุเบกขา
อาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การกำวล่วง อุเบกขาเหล่านั้น
มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงโสมนัส
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงกำวล่วงโสมนัสอาศัย
เนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย การละ การกำวล่วง โสมนัสเหล่านั้น
มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงกำวล่วงโสมนัสอาศัย
เนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย การละ การกำวล่วงโสมนัสเหล่านั้น
มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัย
อารมณ์ต่างกันก็มี อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัย
อารมณ์เดียวกันก็มี (อตฺถิ ภิกฺขเว อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตลิตฺตา
อตฺถิ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตลิตฺตา)

อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันก็มี
เป็นอย่างไร

คือ อุเบกขาในรูปก็มี อุเบกขาในเสียงก็มี อุเบกขาใน
กลิ่นก็มี อุเบกขาในรสก็มี อุเบกขาในโผฏฐัพพะก็มี อุเบกขา
ในธรรมก็มี (อตฺถิ ภิกฺขเว อุเปกฺขา รูปเปสฺส อตฺถิ สทฺทสฺส อตฺถิ คนฺเธสฺส
อตฺถิ รสสฺส อตฺถิ โผฏฺฐพฺส อตฺถิ ธมฺเมสฺสุ^๑)

นี้จัดเป็นอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์
ต่างกัน อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน
เป็นอย่างไร

คือ อุเบกขาที่อาศัยอากาสนัญญาตนก็มี อุเบกขาที่
อาศัยวิญญาณัญญาตนก็มี อุเบกขาที่อาศัยอากิญจัญญาตน
ก็มี อุเบกขาที่อาศัยเนวสัณญานาสัณญาตนก็มี นี้จัดเป็น
อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน

๑. ข้อสังเกตในพระไตรปิฎกฉบับบาลีสยามรัฐ พ.ศ. ๒๕๓๘ ไม่มี อุเบกขาในธรรม
แต่มีเชิงอรรถในที่เดียวกันนี้ว่า โป. เอตฺถนฺตเร อตฺถิ ธมฺเมสฺสุติ ทิสฺสติ ซึ่งหมายถึง
อุเบกขาในธรรม (เมื่อเทียบเคียงตามหลักธรรมแล้วในส่วนของมโนปริจาร ๑๘ จะ
หายไปไม่ครบ ๑๘ จึงได้ใส่ไว้) -คณะผู้รวบรวม.

ในอุเบกขา ๒ ประการนั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันแล้ว จงละง้าวล่วงอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันนั้นเสีย การละ การก้าวล่วงอุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอตั้มมยตา^๑ แล้ว จงละง้าวล่วงอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันเสีย การละ การก้าวล่วง อุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

คำที่เรากล่าวแล้วว่า ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว จงละธรรมนี้เสีย ดังนั้น เราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว

คำที่เรากล่าวแล้วว่า พิงทราบสติปัฏฐาน ๓ ที่พระอริยะเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ถือว่าเป็นผู้สอนควรเพื่อสั่งสอนหมู่ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไวเช่นนั้น

๑. ในบทนี้ อตั้มมยตา เป็นไปเพื่อละอุปสัณญญา ๔ (ผิวนาประณีต : ปณีตตาย ชาติยา) มีความหมายเทียบได้กับการใช้ เนติ มม เนโสหมสมิ น เมโส อตฺตา ในหลายๆ พระสูตรที่ใช้ในการละผิวนาแล้ว ผิวนาปานกลาง ผิวนาประณีต และจิต มโน วิญญาณ และในพระสูตรนี้ได้ใช้สติปัฏฐาน ๓ ต่อจากอตั้มมยตา จึงเป็นผู้สอนควรแก่การสอนหมู่ -คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย ผู้สอนในโลกนี้เป็นผู้อนุเคราะห์
แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรม
แก่สาวกทั้งหลายว่า นี่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอ
ทั้งหลาย นี่เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของผู้สอนนั้น
ยอมไม่ฟัง ไม่เงี้ยวโศตสตั๊บ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และ
ประพฤติดลิกเลียงคำสอนของผู้สอน ในข้อนั้น ตถาคต
ไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม และไม่ถูกรั้วรต^๑ มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี่เราเรียกว่า สติปฏิฐานประการที่ ๑
ที่พระอรียะเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นผู้สอนควรเพื่อ
สั่งสอนหมู่

อีกประการหนึ่ง ผู้สอนเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหา
ประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวก
ทั้งหลายว่า นี่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย
นี่เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของผู้สอนนั้น
บางพวกไม่ฟัง ไม่เงี้ยวโศตสตั๊บ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติดลิกเลียงคำสอนของผู้สอน บางพวกฟังด้วยดี เงี้ยวโศต
สตั๊บ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพฤติดลิกเลียงคำสอนของผู้สอน
ในข้อนั้น ตถาคตก็ไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม ไม่มีใจยินดีก็มีใช้

๑. ไม่ถูกรั้วรต หมายถึง ไม่ถูกรับรอง - คณะผู้รวบรวม

ไม่ชื่นชมก็มีใช้ เว้นความมีใจยินดีและความไม่มีใจยินดีทั้ง ๒
อย่างนั้นแล้ว จึงเป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปัฏฐานประการที่ ๒
ที่พระอริยะเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นผู้สอนควรเพื่อ
สั่งสอนหมู่

อีกประการหนึ่ง ผู้สอนเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหา
ประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวก
ทั้งหลายว่า นี่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย
นี่เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของผู้สอนนั้น
ยอมฟังด้วยดี เจียใส่ตส่ดบ่ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพศดลลลล
เลียงคำสอนของผู้สอน ในข้อนั้น ตถาคดมีใจยินดี ชื่นชม
และไม่ถูกรั่วรต มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปัฏฐานประการที่ ๓
ที่พระอริยะเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นผู้สอนควรเพื่อ
สั่งสอนหมู่

คำที่เรากล่าวแล้วว่า พระอริยะเสพธรรม คือ
สติปัฏฐาน ๓ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นผู้สอนควรเพื่อสั่งสอนหมู่
ดังนั้น เราอาศัยความข้อนี้อีกแล้ว

คำที่เรากล่าวแล้วว่า พระอริยะนั้นอันเราเรียกว่า เป็น
สารถิ์ผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์
ผู้ฝึกทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ช่างที่ควรฝึก อันความช่างบังคับให้วิ่ง
ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก
ทิศเหนือ หรือทิศใต้

ม้าที่ควรฝึก อันคนฝึกม้าบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่
ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ
หรือทิศใต้

โคที่ควรฝึก อันคนฝึกโคบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่
ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ
หรือทิศใต้

แต่บุรุษที่ควรฝึก อันตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
สอนให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปได้ตลอดทั้ง ๔ ทิศ คือ

ผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลายได้ นี่เป็นทิศที่ ๑

ผู้มีสัญญาในอรูปีในภายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลายใน
ภายนอกได้ นี่เป็นทิศที่ ๒

เป็นผู้โน้มใจว่างามทั้งนั้น นี่เป็นทิศที่ ๓

เพราะกำวล่งรูปสัญญา เพราะดับปฏิขสัญญา เพราะ
ไม่ใส่ใจนันทตสัญญา โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุอากาศา-
นัญจายตนอยู่ ด้วยการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด
นี้เป็นทิศที่ ๔

เพราะกำวล่งอากาศานัญจายตนได้โดยประการ
ทั้งปวง จึงบรรลุวิญญาณัญจายตนอยู่ ด้วยการทำในใจว่า
วิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด นี่เป็นทิศที่ ๕

เพราะกำวล่งวิญญาณัญจายตนได้โดยประการ
ทั้งปวง จึงบรรลุอาภิญญายตนอยู่ ด้วยการทำในใจว่า
อะไร ๆ ก็ไม่มี นี่เป็นทิศที่ ๖

เพราะกำวล่งอาภิญญายตนได้โดยประการ
ทั้งปวง จึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนอยู่ นี่เป็นทิศที่ ๗

เพราะกำวล่งเนวสัญญานาสัญญายตนได้โดยประการ
ทั้งปวง จึงบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธอยู่ นี่เป็นทิศที่ ๘

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษที่ควรฝึกอันตถาคตอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะสอนให้รู้ ย่อมวิ่งไปได้ตลอดทั้ง ๘ ทิศ

คำที่เรากล่าวแล้วว่า พระอริยะนั้นอันเราเรียกว่า เป็น
สารถิผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์
ผู้ฝึกทั้งหลาย ดังนั้น เราอาศัยความข้อนี้อีกแล้ว.

เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละ โอรัมภาคียสังโยชน

๔๓

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๘๐/๒๗๑.

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคียสังโยชน (สังโยชนเบื้องต้น) ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรเพิกเลส (อาตาปี) มีสัมปชัญญะ (สมุชชาโน) มีสติ (สติมา) นำอภิขฌาและโหมนัสในโลกออกเสียได้ (วิเนยฺย โลเก อภิขฌาโหมนัสสุ)

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเพิกเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขฌาและโหมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการแล.

(ในสูตรอื่น - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๕๔/๘๔๒. ตรัสว่า ให้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน์.

ในสูตรอื่น - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๓๒/๗๗๘. ตรัสว่า เพราะมีการกระทำให้เจริญ มีการกระทำให้มาก ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว สัทธรรมย่อมตั้งอยู่นาน. - คณะผู้รวบรวม)

เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน

๔๔

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔/๘๑/๒๗๔.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน (สังโยชนเบื้องสูง)
๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ
อรูปราคะ มานะ อุตัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านี้แล อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
เพื่อละอุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ สติปัฏฐาน ๔
เป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร
เผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลก
ออกเสียได้.

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่
มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและ
โทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
เหล่านี้ เพื่อละอุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ให้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อความ
รู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละอุทธัมภาคิยสังโยชน์.
-คณะผู้รวบรวม)

ผลของการเจริญสติปัฏฐาน ๔

๔๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๑/๘๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ สติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรเพิกเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเพิกเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สติปัฏฐาน ๔.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ อันเจริญกระทำให้มากแล้ว พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน (ทัญญูเจตมฺเ อญฺเฐ สติ) หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ก็จะเป็นอนาคามี (อุปาทิเสส อนาคามิตาติ).

ปฏิบัติให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน

๔๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๔/๘๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสติปัฏฐาน การเจริญสติปัฏฐาน และปฏิบัติอันให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน (สติปฏฺฐาน) เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขมาและโทมนัสในโลกออกเสียได้

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขมาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สติปัฏฐาน.

ภิกษุทั้งหลาย การเจริญสติปัฏฐาน (สติปฏฺฐานภาวนา) เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้น ในกาย พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อม ในกาย พิจารณาเห็นธรรม คือ ความ

เกิดขึ้นและความเสื่อม ในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้

พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้น ... ความเสื่อม ... ความเกิดขึ้นและความเสื่อม ในเวทนาทั้งหลาย ...

พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้น ... ความเสื่อม ... ความเกิดขึ้นและความเสื่อม ในจิต ...

พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้น ในธรรมทั้งหลาย
พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเสื่อม ในธรรมทั้งหลาย
พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้นและความเสื่อม ในธรรม
ทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ
นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่า การเจริญสติปัฏฐาน.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาอันให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน
(สติปัฏฐานภาวนาคามินี ปฏิปทา)เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย
อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ
สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่า ปฏิปทาอันให้ถึงการเจริญ
สติปัฏฐาน.

ถ้าเจริญสติปัฏฐาน ๔

จะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน

น้อมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน

๔๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๕๔/๘๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปรจัน หลังไปสู่ทิศปรจัน บ่าไปสู่ทิศปรจัน แม้ฉันใด ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ ก็เป็นผู้ น้อมไปสู่นิพพาน (นิพพานนินฺโน) น้อมไปสู่นิพพาน (นิพพาน-โปณ) โอนไปสู่นิพพาน (นิพพานปพฺภาโร) ฉะนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ อย่างไร จึงจะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน น้อมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร เภากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ...

ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌา และโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มาก ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ อย่างเหล่านี้แล จึงจะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

เจริญสัมมัตตปธาน ๔ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์

๔๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๒๑/๑๐๙๕.^๑

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตปธาน^๒ ๔ (จตุตทาโร สมมุตตปธาน) อันภิกษุพึงเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปเพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตปธาน ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้เพื่อบาปอกุศล-ธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น

(๒) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้เพื่อบาปอกุศล-ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ละไป

๑. ที่มาพระสูตรบาลีได้มีการย่อไว้โดยแสดงที่ -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๒๑/๑๐๙๕-๑๐๙๘.

ซึ่งจะต้องเทียบเคียงจาก -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๐/๓๔๙-๓๕๔.

๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานใช้ว่า สัมมัตตปธาน -คณะผู้รวบรวม

(๓) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อกุศลธรรม
ที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น

(๔) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว (อุปปนฺนํ กุสลํ ธมฺมํ) ให้ตั้งอยู่ (จิตฺติยา)
ไม่เลือนหาย (อสมฺโมสย) ให้มียิ่ง ๆ ขึ้นไป (ภิกฺขุโยภาวย)
ให้ไพบลูย์ (เวปุลลย) ให้เจริญ (ภาวนาย) ให้บริบูรณ์
(ปาริปุริยา).

ภิกษุทั้งหลาย สัมมปปธาน ๔ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง (อภิญญาย) เพื่อกำหนดรู้ (ปริญญาย)
เพื่อความสิ้นไป (ปริกขาย) เพื่อละ (ปหานาย) โอรัมภาคิย-
สัณฺญา ๕ ประการแล.

เจริญสัมมัตตปธาน ๔ เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน

๔๙

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๒๒/๑๐๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รุปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตปธาน ๔ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตปธาน ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อบาปอกุศล-ธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น

(๒) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อบาปอกุศล-ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ละไป

(๓) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น

(๔) ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งอยู่ ไม่เลือนหาย ให้มียิ่งๆ ขึ้นไป
ให้ไพบูลย์ ให้เจริญ ให้บริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย สัมมปปธาน ๔ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ อุทัมภาคิยสัณฺญา ๕ ประการแล.

เจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์

๕๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๗๔/๑๒๔๙.^๑

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ อันภิกษุพึงเจริญเพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ^๒ และปธานสังขาร (ฉนุทสมาธิปธานสังขารสมนุหนาคต)

๑. ที่มาพระสูตรบาลีได้มีการย่อไว้โดยแสดงที่ -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๗๔/๑๒๔๙-๑๒๕๒. ซึ่งจะต้องเทียบเคียงจาก -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๙๐/๓๔๙-๓๕๔.

๒. อาศัยฉันทะแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ (-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๔๔/๑๑๕๐.) -คณะผู้รวบรวม

(๒) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ^๑
และปธานสังขาร

(๓) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตต-
สมาธิ^๒ และปธานสังขาร

(๔) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสา-
สมาธิ^๓ และปธานสังขาร^๔

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการแล.

๑. อาศัยวิริยะแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า วิริยสมาธิ (-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๔๕/๑๑๕๑.) -คณะผู้รวบรวม

๒. อาศัยจิตแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า จิตตสมาธิ (-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๔๕/๑๑๕๒.) -คณะผู้รวบรวม

๓. อาศัยวิมังสาแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า วิมังสาสมาธิ (-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๔๖/๑๑๕๓.) -คณะผู้รวบรวม

๔. ปธานสังขาร หมายถึง การยังความพอใจให้เกิดขึ้น พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น, เพื่อบาปอกุศล-
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ละไป, เพื่อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น, เพื่อกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งอยู่ ไม่เลือนหาย ให้มียิ่งๆ ขึ้นไป ให้ไพบูลย์ ให้เจริญ ให้บริบูรณ์
(-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๔๖/๑๑๕๓.) -คณะผู้รวบรวม

เจริญอิทธิบาท ๔

เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน

๕๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๗/๔/๑๒๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ
เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ อรูปราคะ
มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล
อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ อันภิกษุพึงเจริญ
เพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ
อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย
อิทธิบาท ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ
และปธานสังขาร

(๒) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ
และปธานสังขาร

(๓) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิ
และปธานสังขาร

(๔) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมมังสาสมาธิ
และปธานสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการแล.

ผลของการเจริญอิทธิบาท ๔

๕๒

– บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๖๕/๑๒๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ เหล่านี้ อิทธิบาท ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ และปธานสังขาร

(๒) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ และปธานสังขาร

(๓) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิ และปธานสังขาร

(๔) ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมมังสาสมาธิ และปธานสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อิทธิบาท ๔.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออิทธิบาท ๔^๑ เหล่านี้ อันเจริญ กระทำให้มากแล้ว พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน (ทัญญูเจวธมฺเม อญฺเฐ สติ) หรือเมื่อ ยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี (อุปาทิเสเส อนาคามิตาติ).

๑. ผลของการเจริญอิทธิบาท ๔ ยังได้ตรัสไว้อีกหลายนัย เช่น ได้ผล ๗ อาานิสงส์ ๗ (สตุต ผลา สตุตตานิสฺสา) – บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๖๖/๑๒๑๙. – คณะผู้รวบรวม

เจริญอินทรีย์ ๕ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน

๕๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๑๖/๑๐๘๔.^๑

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ
เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ อันภิกษุพึงเจริญ
เพื่อความรู้อย่างนี้ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ
โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย
อินทรีย์ ๕ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัทธินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (ความสละลง)

(๒) ย่อมเจริญวิริยอินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (โอสถัคคปริณามิ)

(๓) ย่อมเจริญสตินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

๑. ที่มหาพระสูตรบาลีได้มีการย่อไว้โดยแสดงที่ - บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๑๖/๑๐๘๒-๑๐๘๗.
ซึ่งจะต้องเทียบเคียงจาก - บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๐/๓๔๙-๓๕๔.

(๔) ย่อมเจริญสมาธิในทริย อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัญญาในทริย อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ โอรัมภาคิยสัญญาโคชน ๕ ประการแล.

เจริญอินทรีย์ ๕

เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน์

๕๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๑๖/๑๐๘๔.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัทธินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรค น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

(๒) ย่อมเจริญวิริยินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรค น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

(๓) ย่อมเจริญสติินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรค น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

(๔) ย่อมเจริญสมาธิินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรค น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัญญินทรีย์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ อุทัมภาคิยสัณฺโณชน ๕ ประการแล.

[ในสูตรอื่นตรัสว่า ให้เจริญอินทรีย์ ๕ มีอันกัจจตราคะ
เป็นที่สุด มีอันกัจจโทสะเป็นที่สุด มีอันกัจจโมหะเป็นที่สุด
เพื่อละอุทัมภาคิยสัณฺโณชน - บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๑๗/๑๐๘๘.
ตรัสว่า เจริญอินทรีย์ ๕ เป็นไปเพื่อละสัณฺโณชน เพื่อก่อนอนุสัย
เพื่อกำหนดรู้อรรถานะ (ทางไกล หรือ อวิชา) เพื่อความสิ้นอาสวะ
- บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๑๑/๑๐๖๗. - คณะผู้รวบรวม]

ผลของการเจริญอินทรีย์ ๕

๕๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๑๒/๑๐๖๘.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ อินทรีย์ ๕ เป็น
อย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์
ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทรีย์ ๕^๑ เหล่านี้ อันเจริญ
กระทำให้มากแล้ว พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง
คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน (ทิฏฐะจเรฐมเม อญญา สติ) หรือเมื่อ
ยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี (อุปาทิเสส อนาคามิตาติ).

๑. ผลของการเจริญอินทรีย์ ๕ ยังได้ตรัสไว้อีกหลายนัย เช่น ได้ผล ๗ อาเนกสงส์ ๗
(สตุต ผลา สตุดานิสัสสา) -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๑๒/๑๐๖๘. -คณะผู้รวบรวม

เจริญผละ ๕ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์

๕๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๒๗/๑๑๐๑.^๑

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัทธาพละ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (ความสละลง)

(๒) ย่อมเจริญวิริยพละ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (โอสถัคคปริณามิ)

(๓) ย่อมเจริญสติพละ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

๑. ที่มหาพระสูตรบาลีได้มีการย่อไว้โดยแสดงที่ -บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๑๖/๑๐๘๒-๑๐๘๙.

ซึ่งจะต้องเทียบเคียงจาก -บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๙๐/๓๔๙-๓๕๔.

(๔) ย่อมเจริญสมาธิพละ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัญญาพละ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ
เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ
โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการแล.

เจริญผละ ๕ เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน์

๕๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๓๒๓/๑๑๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ผละ ๕ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย ผละ ๕ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัทธาผละ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๒) ย่อมเจริญวิริยผละ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๓) ย่อมเจริญสติผละ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๔) ย่อมเจริญสมาธิผละ อันอาศัยวิเวก อาศัย วิจารณ์โรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัญญาพละ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ
เพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ
อุทัมมภาคิยสังโยชน ๕ ประการแล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ให้เจริญพละ ๕ มีอันกำจัดราคะ
เป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด
เพื่อละอุทัมมภาคิยสังโยชน -บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๒๕/๑๑๐๖.
-คณะผู้รวบรวม)

อินทรีย์ ๕ กับ พละ ๕

๕๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๙๐/๔๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็น พละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ มีอยู่ ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็นพละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสัทอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็น สัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทอินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยอินทรีย์ สิ่งใดเป็นสติอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสติอินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิอินทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญาอินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญาอินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำ ซึ่งไหลไปทางทิศ ตะวันออก หลังไปทางทิศตะวันออก บ่าไปทางทิศตะวันออก ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นมีเกาะ ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำมีอยู่ อนึ่ง ปริยาย ที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่า สองกระแสน้ำมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสนเดียว เป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านตะวันออก และในที่สุดด้านตะวันตก แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสนเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้น อาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน เป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านเหนือ และในที่สุดด้านใต้แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน ฉนฺได.

ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธิในทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิในทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่อินทรีย์ ๕ อันเจริญ กระทำให้มากแล้ว ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

เจริญโพชฌงค์ ๗ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์

๕๙

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๘๔/๖๖๘.^๑

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันภิกษุพึงเจริญเพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (ความสละลง)

(๒) ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (โอสถศุคคปริณามิ)

๑. ที่มาพระสูตรบาลีได้มีการย่อไว้โดยแสดงที่ -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๘๔/๖๖๘-๖๗๑. ซึ่งจะต้องเทียบเคียงจาก -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๙๐/๓๔๙-๓๕๔.

(๓) ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๔) ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๖) ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๗) ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ อันภิกษุ
พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ โอรัมภาคียสัณฺณโยชน์ ๕ ประการแล.

เจริญโพชฌงค์ ๗

เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน

๖๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๑๘๔/๖๖๙.

ภิกษุทั้งหลาย อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุตัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๒) ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๓) ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๔) ย่อมเจริญปิตติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๖) ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๗) ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ อันภิกษุ พึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุทัมภาคิยสัณฺญาณ ๕ ประการแล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ให้เจริญโพชฌงค์ ๗ มีอันกำจัดราคะ เป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด หรือ เจริญโพชฌงค์ ๗ อันหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะ เป็นที่สุด หรือเจริญโพชฌงค์ ๗ อันน้อมไปสู่निพพาน โนมไปสู่निพพาน โอนไปสู่निพพาน -บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๑๔๗/๖๗๗. -คณะผู้ รวบรวม)

เจริญโพชฌงค์ ๗ ย่อมเป็นไปเพื่อละ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณฺญาณ

๖๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๒๕/๔๕๕.

ภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่มองเห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่ง
อันเจริญ กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อละธรรมเป็น
ที่ตั้งแห่งสัณฺญาณ เหมือนโพชฌงค์ ๗ นี้เลย

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เป็นอย่างไร คือ
สติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์
ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์
อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันเจริญ กระทำ
ให้มากแล้วอย่างไร ย่อมเป็นไปเพื่อละธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
สัณฺญาณ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

(๒) ย่อมเจริญอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...

(๓) ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...

(๔) ย่อมเจริญปิติสัมโพชฌงค์ ...

(๕) ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...

(๖) ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...

(๗) ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันเจริญ กระทำให้มาก
แล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อละธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ เป็น
อย่างไร.

ตา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ เครื่องผูก
เครื่องจองจำ คือ สัณญโยชน์เหล่านั้น ย่อมเกิดที่ตานี้

หู เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ ...

จมูก เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ ...

ลิ้น เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ ...

กาย^๑ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ ...

ใจ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัณญโยชน์ เครื่องผูก
เครื่องจองจำ คือ สัณญโยชน์เหล่านั้น ย่อมเกิดที่ใจนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
สัณญโยชน์.

๑. บาลีสยามรัฐ พ.ศ. ๒๔๗๐ ไม่มีตัวย่อให้ทราบเหมือนบาลีสยามรัฐ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผลของการเจริญโพชฌงค์ ๗ (นัยที่ ๑) เหตุจากการเจริญอานาปานสติ

๖๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๒๔/๑๔๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเอกนั้นมียู่ ซึ่งเมื่อเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๔ นั้น อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๗ นั้น อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๒ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธินี้แล เป็นธรรมอันเอก ซึ่งเมื่อเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อานาปานสติสมาธิ อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปแล้วสู่ป่า หรือ โคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอนั้น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อ
หายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อ
หายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เรา^๑เป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกาย
ทั้งปวง หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่าเราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะ
ซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่าเราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิตติ
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่าเราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิตติ
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่าเราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่ง
จิตตสังขาร หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้
รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก

๑. สำนวนแปลนี้มีทั้งคำว่า "เรา" และไม่มีคำว่า "เรา" -คณะผู้รวบรวม

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจเข้า
ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยง
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลาย
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลือ
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืน
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เมื่อหายใจเข้ายาว ก็
รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเรา
หายใจออกยาว

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น
เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกาย
ทั้งปวง หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะ
ซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รับ
หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นกาย
ในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ
มีสติ นำอภิชณาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าว ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ว่าเป็นกายอันหนึ่ง ๆ ในกายทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมเชื่อว่าเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิขณาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็น
เวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียร
เผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลก
ออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวการทำในใจเป็นอย่างดี
ต่อลมหายใจเข้า และลมหายใจออก ว่าเป็นเวทนาอันหนึ่ง ๆ
ในเวทนาทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้น
ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ
มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและ
โทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า
เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า
เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยัง
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยัง
หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจเข้า
ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่
หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่
หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็น
จิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ
มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการเจริญอานาปานสติ-
สมาธิ ว่าเป็นสิ่งที่มีได้แก่ผู้มีสติอันเสื่อมลงแล้ว ไม่มี
สัมปชัญญะ (นาฬ ภิกขเว มุจฺจสฺสตีสุส อสมฺปชานสุส อานาปานสุสติ
สมาธิภาวนํ วทามิ).^๑

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อม
ชื่อว่าเป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส
มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า
เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจเข้า
ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ
หายใจออก

๑. เทียบเคียงได้ที่ -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๑๗/๑๓๘๔. และ -บาลี อุปวิ. ม. ๑๔/๑๗๖/๒๘๗.

-คณะผู้รวบรวม

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลาย
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลือ
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่ง
ความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก

ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืน
อยู่เป็นประจำ หายใจเข้า ย่อมฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้เห็น
ซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็น
ธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส
มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

เธอเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสทั้งหลายด้วย
ปัญญา จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดี (โส ยนุตฺโต
อภิชฌาโทมนัสสุสานํ ปหานํ ตํ ภาณาย ทิสฺวา สาธุกํ อชฺฌนฺเพกฺขิตา โหติ).^๑

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ ภิกษุนั้น
ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ
มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและ
โทมนัสในโลกออกเสียได้.

๑.-บาลี อปร. ม. ๑๔/๑๙๗/๒๙๐. มีเนื้อความว่า โส ยนุตฺโต อภิชฌาโทมนัสสุสานํ ปหานํ
ภาณาย ทิสฺวา สาธุกํ อชฺฌนฺเพกฺขิตา โหติ (ไม่มีคำว่า โหติ) -คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธิ อันเจริญแล้ว
อย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔
ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สติปัฏฐาน ๔ อันเจริญแล้ว ทำให้
มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นกายในกาย
อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ
นำอภิขมาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้น สติของ
ภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง (อุปปจิตตส
ตสฺมี สมเย สติ โหติ อสมมุจฺจา).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว
เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง (ภิกฺขุโน อุปปจิตฺตา สติ โหติ อสมมุจฺจา)
สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว
สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น
สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เอนั้น เมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก
ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการใคร่ครวญซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา
(โส ตถา สโต วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ ปญฺญา ย ปวิจินติ ปวิจรติ ปวิรมฺมาปชฺชติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการใคร่ครวญ ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา (ภิกษุ ตถา สโต วิหรนโต ตํ ธมฺมํ ปญฺญา ยวิจินติ ปริจรติ ปริวิมฺสมปาซฺซติ) สมัยนั้น อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของ ภิกษุเชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อเลือกเพ้น ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้น ด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน เชื่อว่าเป็นธรรม อันภิกษุนั้นปรารภแล้ว (ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปญฺญา ยวิจินโต ปริจรโต ปริวิมฺสมปาซฺซโต อารทฺธํ โหติ วิริยํ อสฺสลิํ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อเลือกเพ้น ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน เชื่อว่าเป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว (ภิกษุโน ตํ ธมฺมํ ปญฺญา ยวิจินโต ปริจรโต ปริวิมฺสมปาซฺซโต อารทฺธํ โหติ วิริยํ อสฺสลิํ) สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุเชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีความเพียรอันปรารภแล้ว ปิตินั้นเป็น นิรามิสก์เกิดขึ้น (อารทฺธวิริยสฺส อูปปาซฺซติ ปิติ นิรามิสฺสา).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีความเพียรอันปรารภแล้ว ปิตีอันเป็นนิรามิสก็เกิดขึ้น (ภิกขุโน อารทฺธ-วิริยสฺส อูปฺปชฺชติ ปิตี นิรามิสา) สมัยนั้น ปิติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมนิเรจฺญ ปิติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปิติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปิตี แม้กายก็ร่าเริง แม้จิตก็ร่าเริง (ปิติมฺนสฺส กายोปิ ปสฺสสมฺภติ จิตฺตมฺปิ ปสฺสสมฺภติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปิตี แม้กายก็ร่าเริง แม้จิตก็ร่าเริง (ภิกขุโน ปิติมฺนสฺส กายोปิ ปสฺสสมฺภติ จิตฺตมฺปิ ปสฺสสมฺภติ) สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมนิเรจฺญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ปสฺสทฺธิสฺมฺโพชฺฌนฺคํ) สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีกายอันสงบแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น (ปสฺสทฺธกฺกายสฺส สฺสุโข จิตฺตํ สมฺภวียติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีกายอันสงบแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น (ภิกขุโน ปสฺสทฺธกฺกายสฺส สฺสุโข จิตฺตํ สมฺภวียติ) สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว

สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่า ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ (สมาธิสัมโพชฌงค์)
สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่า ถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะ
เป็นอย่างดี (โส ตถา สมาหิต จิตตํ สาธุกํ อหฺมุเปกฺขิตา โหติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว
จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดี (ภิกษุ ตถา สมาหิต จิตตํ
สาธุกํ อหฺมุเปกฺขิตา โหติ) สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ก็เป็น
อันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่า ย่อมเจริญ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุ
ชื่อว่า ถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นเวทนา
ในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส
มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้
สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติ
ไม่เสื่อมลง ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นจิตในจิต
อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ
นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้น สติของ
ภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่เสื่อมลง สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ สติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เอนั้น เมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการใคร่ครวญซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการใคร่ครวญ ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เอนั้น เมื่อเลือกเพ้น ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้น ด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน ชื่อว่าเป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อเลือกเฟ้นใคร่ครวญ
อยู่ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน เชื่อว่า
เป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์
ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อม
เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุ
เชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีความเพียรอันปรารภแล้ว ปิตินั้นเป็น
นิรามิสก็เกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีความเพียรอัน
ปรารภแล้ว ปิตินั้นเป็นนิรามิสก็เกิดขึ้น สมัยนั้น ปิตีสัมโพชฌงค์
ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญ
ปิตีสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปิตีสัมโพชฌงค์ของภิกษุเชื่อว่า
ถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปิตี แม้กายก็รำงับ
แม้จิตก็รำงับ (ปิตินนตส กาโยปิ ปสฺสมภติ จิตฺตมปิ ปสฺสมภติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วย
ปิตี แม้กายก็รำงับ แม้จิตก็รำงับ (ภิกฺขุโน ปิตินนตส กาโยปิ ปสฺสมภติ
จิตฺตมปิ ปสฺสมภติ) สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่า
ภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุเชื่อว่าย่อมเจริญปัสสัทธิ-

สัมโพชฌงค์ (ปัสสทธิสมโพชฌงค์) สมัยนั้น ปัสสทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอนั้น เมื่อมีกายอันสงบแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น (ปัสสทกกายสุส สฺขิโน จิตฺตํ สมายิตฺติ).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีกายอันสงบแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น (ภิกษุโน ปัสสทกกายสุส สฺขิโน จิตฺตํ สมายิตฺติ) สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ (สมาธิสมโพชฌงค์) สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

เธอเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เป็นผู้ที่มีจิตตั้งมั่นแล้ว จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดี สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันเจริญแล้ว ทำให้
มากแล้วอย่างไรเล่า จึงจะทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ย่อมนเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญปิตติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ย่อมนเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ อันเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว
อย่างนี้แล ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้ ดังนี้.

ผลของการเจริญโพชฌงค์ ๗ (นัยที่ ๒)

เหตุจากการได้ฟังธรรม

แล้วระลึกถึง ตรึกถึงธรรมนั้น

๖๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๓๘๘/๓๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ การได้เห็นภิกษุเหล่านั้นก็ดี การได้ฟังภิกษุเหล่านั้นก็ดี การเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นก็ดี การเข้าไปนั่งใกล้ภิกษุเหล่านั้นก็ดี การระลึกถึงภิกษุเหล่านั้นก็ดี การบวชตามภิกษุเหล่านั้นก็ดี แต่ละอย่างๆ เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่าผู้ที่ได้ฟังธรรมของภิกษุเห็นปานนั้นแล้ว ย่อมหลีกออกอยู่ด้วย ๒ วิธี คือ หลีกออกด้วยกาย และหลีกออกด้วยจิต เมื่อเธอหลีกออกอยู่อย่างนั้นแล้ว ย่อมระลึกถึง ย่อมตรึกถึงธรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุหลีกออกอยู่อย่างนั้นแล้ว ย่อมระลึกถึง ย่อมตรึกถึงธรรมนั้น สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญ สติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์ ...

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเพ้น ย่อมทำการใคร่ครวญ ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อเลือกเพ้น ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน ชื่อว่าเป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีความเพียร อันปรารภแล้ว ปีติอันเป็นนิรามิสก์เกิดขึ้น สมัยนั้น ปีติ-สัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีใจประกอบ ด้วยปีติ แม้กายก็รำงับ แม้จิตก็รำงับ สมัยนั้น ปัสสทธิ-สัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุนั้น เมื่อมีกายอันสงบแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เป็นผู้มึจิตตั้งมั่นแล้ว จึงเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดี สมัยนั้น อุเบกขา-สัมโพชฌงค์ ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุ

ชื่อว่าย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ อันเจริญ
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ผล ๗ ประการ อานิสงส์ ๗ ประการ
ย่อมเป็นสิ่งที่หวังได้ คือ

(๑) ย่อมสำเร็จในปัจจุบัน (ทิฏฐิเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ อณฺณํ
อาราเถติ)

(๒) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน ย่อมสำเร็จในกาล
แห่งมรณะ (โน เจ ทิฏฐิเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ อณฺณํ อาราทิ อถ มรณกาล
อณฺณํ อาราเถติ)

(๓) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน และไม่สำเร็จในกาล
แห่งมรณะ เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ล้นไป ย่อมเป็น
อันตราปรินิพพายี (โน เจ ทิฏฐิเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ อณฺณํ อาราเถติ
โน เจ มรณกาล อณฺณํ อาราเถติ อถ ปณฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สณฺโณชนานํ
ปริกฺขยา อนุตราปรินิพพายี โหติ)

(๔) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน ไม่สำเร็จในกาลแห่ง
มรณะ เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ล้นไป ไม่ได้เป็น
อันตราปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสัณฺญา ๕ ล้นไป
ย่อมเป็นอุปหัจจปรินิพพายี (โน เจ ทิฏฐิเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ อณฺณํ
อาราเถติ โน เจ มรณกาล อณฺณํ อาราเถติ โน เจ ปณฺจนํ โอรัมภาคิยานํ
สณฺโณชนานํ ปริกฺขยา อนุตราปรินิพพายี โหติ อถ ปณฺจนํ โอรัมภาคิยานํ
สณฺโณชนานํ ปริกฺขยา อุปหัจจปรินิพพายี โหติ)

(๕) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน ไม่สำเร็จในกาลแห่ง
มรณะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ สิ้นไป ไม่ได้เป็น
อันตราปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ สิ้นไป
ไม่ได้เป็นอุพหัจจปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕
สิ้นไป ย่อมเป็นอสังขารปรินิพพายี (โน เจ ทิฏฐเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ
อณฺณํ อาราเธติ โน เจ มรณกาเล อณฺณํ อาราเธติ โน เจ ปญฺจนํ
โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อนฺตรปรินิพฺพายี โหติ โน เจ
ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อุพหัจจปรินิพฺพายี โหติ
อถ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อสงฺขารปรินิพฺพายี โหติ)

(๖) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน ไม่สำเร็จในกาลแห่ง
มรณะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ สิ้นไป ไม่ได้เป็น
อันตราปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ สิ้นไป
ไม่ได้เป็นอุพหัจจปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕
สิ้นไป ไม่ได้เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน ๕ สิ้นไป ย่อมเป็นสสังขารปรินิพพายี (โน เจ ทิฏฐเจว
ธมฺเม ปฏิกจฺจ อณฺณํ อาราเธติ โน เจ มรณกาเล อณฺณํ อาราเธติ โน เจ
ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อนฺตรปรินิพฺพายี โหติ
โน เจ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อุพหัจจปรินิพฺพ
ายี โหติ โน เจ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อสงฺขาร-
ปรินิพฺพายี โหติ อถ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา
สสงฺขารปรินิพฺพายี โหติ)

(๗) ถ้าไม่สำเร็จในปัจจุบัน ไม่สำเร็จในกาลแห่งมรณะ เพราะโอรัมภาคิยสังฺกนิฏฐคามิ ๕ สิ้นไป ไม่ได้เป็นอันตรา-
 ปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังฺกนิฏฐคามิ ๕ สิ้นไป ไม่ได้เป็น
 อุปหัจจปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังฺกนิฏฐคามิ ๕ สิ้นไป
 ไม่ได้เป็นอสังฺขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังฺกนิฏฐคามิ ๕ สิ้นไป
 ไม่ได้เป็นสสังฺขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังฺกนิฏฐคามิ ๕
 สิ้นไป ย่อมเป็นอุทฺธังโสโตอกนิฏฐคามิ (โน เจ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม
 ปฏิกฺกจ อญฺญํ อาราเธติ โน เจ มรณกาลเ อญฺญํ อาราเธติ โน เจ ปญฺจนํ
 โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อนุตฺตราปรินิพฺพายี โหติ โน เจ
 ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อุปหจฺจปรินิพฺพายี โหติ
 โน เจ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา อสฺสขารปรินิพฺพา
 ยี โหติ โน เจ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา สสฺสขาร-
 ปรินิพฺพายี โหติ อถ ปญฺจนํ โอรัมภาคิยานํ สญฺโฆชนานํ ปริกฺขยา
 อุทฺธังโสโต โหติ อุกนิฏฐคามิ)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ อันเจริญ
 กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ผล ๗ ประการ อานิสงส์ ๗
 ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็นสิ่งที่หวังได้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน

๖๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๐/๓๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปราคาส กามฉันทะ พยาบาท ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (ความสละลง)

(๒) ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ (โอสถัคคปริณามิ)

(๓) ย่อมเจริญสัมมาวาจา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๔) ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๖) ย่อมเจริญสัมมาวายามะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๗) ย่อมเจริญสัมมาสติ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๘) ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โอรัมภาคิยสัญญา ๕ ประการแล

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน

๖๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๐/๓๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย อุทัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ
เหล่านี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ รูปราคะ อรูปราคะ
มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล
อุทัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละ อุทัมภาคิยสังโยชน ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุ
ทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นอย่างไร คือ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๒) ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๓) ย่อมเจริญสัมมาวาจา อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๔) ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๕) ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๖) ย่อมเจริญสัมมาวายามะ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๗) ย่อมเจริญสัมมาสติ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

(๘) ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุทธัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการแล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ให้เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วย
องค์ ๘ มีอันก่การจัดราคะเป็นที่สุด มีอันก่จัดโทสะเป็นที่สุด มีอัน
ก่จัดโมหะเป็นที่สุด หรือเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
อันหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด หรือ
เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันน้อมไปสู่निพพาน
โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน เพื่อละอุทธัมภาคียสังโยชน์
-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๙๒/๓๕๔. -คณะผู้รวบรวม)

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ละสังโยชนได้ไม่ยาก

๖๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๗๖/๒๘๘.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรือเดินสมุทรที่ผูกด้วยเครื่องผูกคือหวาย เช่อยู่ในน้ำตลอด ๖ เดือน เขายกขึ้นบกในฤดูหนาว เครื่องผูกต้องลมและแดดแล้ว อันฝนตรดแล้ว ย่อมจะเสียไป ฟูไป โดยไม่ยากเลย ฉันทิก็ฉันทันั้น เมื่อภิกษุเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ สังโยชนทั้งหลาย ย่อมสงบไป หมดไป โดยไม่ยากเลย (อุปกสิเรเนว สยโยชนานิ ปฏิปัสสมนฺติ ปุติกาณิ ภานฺติ).

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า สังโยชนทั้งหลายจึงสงบไป หมดไป โดยไม่ยากเลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสมาธิภาวนา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาสังกัมปะ ... ย่อมเจริญสมาวาจา ... ย่อมเจริญสมากัมมันตะ ... ย่อมเจริญสมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสมาวายามะ ... ย่อมเจริญ

สัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสสัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วย
องค์ ๘ กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
อย่างนี้แล สัญโญชน์ทั้งหลายจึงสงบ หมดไป โดยไม่ยากเลย.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อนุสัย ๗

๖๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๗/๓๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย อนุสัย ๗ อย่างนี้ ๗ อย่างเป็นอย่างไรร
ได้แก่ อนุสัยคือกามราคะ อนุสัยคือปภิมะ อนุสัยคือทิฏฐิ
อนุสัยคือวิจิกิจฉา อนุสัยคือมานะ อนุสัยคือภวราคะ
อนุสัยคืออวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อนุสัย ๗ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละอนุสัย ๗ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสมาธิปฏิฐาน อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาธิสังกัปปะ ...
ย่อมเจริญสมาธิมาจา ... ย่อมเจริญสมาธิกัมมันตะ ... ย่อมเจริญ
สมาธิอาชีวะ ... ย่อมเจริญสมาธิมายามะ ... ย่อมเจริญสมาธิ
... ย่อมเจริญสมาธิสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อนุสัย ๗ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ โยคะ ๔

๖๘

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๘/๓๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย โยคะ ๔ อย่างนี้ ๔ อย่างเป็นอย่างไรร
คือ กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ อวิชชาโยคะ ภิกษุ
ทั้งหลาย เหล่านี้แล โยคะ ๔ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละโยคะ ๔ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสมาธิทิฏฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาธิสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสมาธิวาจา ... ย่อมเจริญสมาธิกัมมันตะ
... ย่อมเจริญสมาธิอาชีวะ ... ย่อมเจริญสมาธิวายามะ ...
ย่อมเจริญสมาธิสติ ... ย่อมเจริญสมาธิสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ โยคะ ๔ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อาสวะ ๓

๖๙

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๔/๓๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็น
อย่างไร คือ อาสวะคือกาม อาสวะคือภพ อาสวะคือ
อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อาสวะ ๓ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละอาสวะ ๓ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสัมมาวาจา ... ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ
... ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อาสวะ ๓ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ ตัณหา ๓

๗๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๘๖/๓๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็นอย่างใด
คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านี้แล ตัณหา ๓ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละตัณหา ๓ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสมาธิปฏิภาณ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสมาวาจา ... ย่อมเจริญสมากัมมันตะ
... ย่อมเจริญสมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสมาสติ ... ย่อมเจริญสมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ ตัณหา ๓ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ อุปาทานชั้นที่ ๕

๗๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๐/๓๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานชั้นที่ ๕ อย่างนี้ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร ได้แก่ อุปาทานชั้นที่คือรูป อุปาทานชั้นที่คือเวทนา อุปาทานชั้นที่คือสัญญา อุปาทานชั้นที่คือสังขาร อุปาทานชั้นที่คือวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอุปาทานชั้นที่ ๕ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละอุปาทานชั้นที่ ๕ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสมาธิภาวนา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถศักดิ์ยะ ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ... ย่อมเจริญสัมมามาจา... ย่อมเจริญสัมமாகัมมันตะ... ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ... ย่อมเจริญสัมมาสติ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถศักดิ์ยะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ อุปาทานชั้นที่ ๕ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ ภพ ๓

๗๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๔/๓๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภพ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็นอย่างใด
คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล
ภพ ๓ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละภพ ๓ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสมาธิภาวนา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสัมมาวาจา ... ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ ...
ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ ภพ ๓ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ การแสวงหา ๓

๗๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๒/๓๐๔.

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็น
อย่างไร คือ การแสวงหากาม การแสวงหาภพ การแสวงหา
พรหมจรรย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล การแสวงหา ๓ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละการแสวงหา ๓ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสมาธิปฏิฐานอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาสังกัมปะ
... ย่อมเจริญสัมมาวาจา ... ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ
... ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ การแสวงหา ๓ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ กามคุณ ๕

๗๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๘๗/๓๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่างนี้ ๕ อย่างเป็น
อย่างไร คือ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันน่าปรารถนา
น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่
แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสียงทั้งหลายที่
จะรับรู้ได้ด้วยหู ... กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก ...
รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น ... โผฏฐัพพะทั้งหลาย
ที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ
มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนัด ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล กามคุณ
๕ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละกามคุณ ๕ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสมาธิภาวนา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสมาสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสมาวาจา ... ย่อมเจริญสมากัมมันตะ

... ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ กามคุณ ๕ อย่างเหล่านี้.

เจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อละ นิรวรณ ๕

๗๕

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๐/๓๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย นิรวรณ ๕ อย่างนี้ ๕ อย่างเป็นอย่างใด
คือ กามฉันทนิรวรณ พยาบาทนิรวรณ ถีนมิตถนิรวรณ
อุทธัจจกุกกุกจนิรวรณ วิจิกิจฉานนิรวรณ ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านี้แล นิรวรณ ๕ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อละนิรวรณ ๕ อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ
... ย่อมเจริญสัมมาวาจา ... ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ ...
ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ...
ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘
เหล่านี้ อันภิกษุพึงเจริญ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้
เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ นิรวรณ ๕ อย่างเหล่านี้.

ยาถ่ายอันเป็นอริยะ

๗๖

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๒๓๓/๑๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย แพทย์ทั้งหลาย ย่อมให้ยาถ่ายเพื่อกำจัดโรค ที่มีน้ำดีเป็นเหตุบ้าง ที่มีเสมหะเป็นเหตุบ้าง ที่มีลมเป็นเหตุบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ยาถ่ายชนิดนั้นมีอยู่ มิใช่ไม่มี แต่ว่ายาถ่ายชนิดนั้น บางทีก็ได้ผล บางทีก็ไม่ได้ผล.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง ยาถ่ายอันเป็นอริยะ (อริยะ วิเรนฺ) อันเป็นยาถ่ายที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็น ธรรมดา (ชาติธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่ เป็นธรรมดา (ชราธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา (มรณธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายเป็น ธรรมดา (โสกะปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาสธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย พวกเธอจงพึงจงทำในใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายอันเป็นอริยะ ที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มี

ความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสุปายาสะทั้งหลายได้นั้น เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมระบายนิจจาทิฐิออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอนันต์เกิดขึ้น เพราะมิจจาทิฐิเหล่าใดเป็นปัจจัย บาปอกุศลธรรมเหล่านั้น เป็นสิ่งที่เขาจะบายนอกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็นอนันต์ที่มี สัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมระบายนิจจาสังกัปปะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวาจา ย่อมระบายนิจจาวาจาออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมระบายนิจจกัมมันตะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมระบายนิจจอาชีวะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวายามะ ย่อมระบายนิจจวายามะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสติ ย่อมระบายนิจาสติ
ออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมระบายนิจา-
สมาธิออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาญาณะ ย่อมระบายนิจา-
ญาณะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมระบายนิจา-
วิมุตติออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอนnekเกิดขึ้น
เพราะมิจจวิมุตติเหล่าใดเป็นปัจจัย บาปอกุศลธรรมเหล่านั้น
เป็นสิ่งที่เขาจะบายนอกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็นอนnekที่มี
สัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ยาถ่ายอันเป็นอริยะ อันเป็น
ยาถ่ายที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่าย
ซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจาก
ความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่
สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มี
โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา
จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย.

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญญาโนชนียธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑)

๗๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๓/๒๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา^๑ อยู่ ตัณหาย่อมเจริญ เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษพึงเติมน้ำมันและเปลี่ยนไส้ใหม่อยู่ตลอดเวลาที่ควรเติมควรเปลี่ยนทุกระยะๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ ประทีปน้ำมันนั้น ซึ่งมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น ก็พึงลุกโพลงตลอดกาลนาน แม้จันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็น

๑ ธรรมอันเป็นที่ตั้งสัญญาโนชนียธรรมนั้น ได้แก่ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ (-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.); ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ (-บาลี สพา. ส. ๑๘/๑๐๐/๑๕๙.); รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรม (-บาลี สพา. ส. ๑๘/๑๓๕/๑๘๙.) -คณะผู้รวบรวม

ที่ตั้งแห่งสัณญช้อยู่ ตัณหาเย่อมเจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็น
ปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติ
เป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะ
ทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรอื่น มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรง
เริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปมา
-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๔.)

(ในสูตรอื่น แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้
ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้คอยพรวนดิน
รดน้ำ ใส่ปุ๋ย จึงเจริญเติบโต -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๒.)

ทุกข้อดับ เพราะเห็นสัญญาโยชนียธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑)

๗๘

- บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน้อยู่ ตัณหาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษไม่พึงเติมน้ำมันและไม่เปลี่ยนไส้ใหม่ตลอดเวลาที่ควรเติมควรเปลี่ยนทุกระยะๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ เพราะหมดอาหาร เพราะสิ้นเชื้อเก่า ก็เป็นประทีปน้ำมันที่หมดเชื้อแล้วดับไป แม้ฉันทิ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาโยชน้อยู่ ตัณหาย่อมดับ ก็ฉันทิเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมี

ความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรอื่น มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมา ก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปไมย -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๔/๒๐๕.)

(ในสูตรอื่น แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้ตัดที่โคน ขุดเอารากออก ตัดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ฝ่าให้เป็นชิ้นๆ ตากลม ตากแดด เอาไฟเผาจนเป็นเขม่า แล้วนำไปโปรยลงในลม หรือลอยในแม่น้ำ -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๔.)

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัณฺญาธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒)

๗๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๘/๒๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัณฺญาอยู่นอยู่ การกำลงแห่งนามรูป ย่อมมี (นามรูปสส อวกกนฺติ โหติ) เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงและแผ่ไปข้างๆ รากทั้งหมดนั้นย่อมดูดโอชารสไปเบื้องบนเมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้น ซึ่งมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น พึงเป็นอยู่ตลอดกาลนาน แม้ฉันทใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง

สัญญาอันอยู่ การกำลงแห่งนามรูป ย่อมมี ก็ฉนั้นเหมือนกัน
 เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ
 เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
 เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็น
 ปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
 เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย
 จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
 ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรอื่น มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัสว่า
 การกำลงแห่งวิญญาณ แทนจะเป็นการกำลงแห่งนามรูป แล้วไล่เรียง
 ข้อธรรมไปตามแนวของปฏิจจสมุปบาท - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๙/๒๒๐.)

ทุกขดับ เพราะเห็นสัณฺโณชณิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒)

๘๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๐๗/๒๑๘.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัณฺโณชณิยอยู่ นามรูปก็ไม่กำลง เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้อายุยืนต้นอยู่อย่างนั้น ที่นั้นบุรุษเอาจอบและภาชนะมา ตัดต้นไม้นั้นที่โคนต้นแล้ว ขุดลงไป ครั้นขุดลงไปแล้ว ค่อยเอารากใหญ่เล็ก แม้เท่ากำนัแผกขึ้น บุรุษนั้นพึงถอนต้นไม้นั้นเป็นท่อนเล็ก ท่อนใหญ่แล้วพึงผ่า ครั้นผ่าแล้วจักให้เป็นชิ้นๆ ครั้นจักให้เป็นชิ้นๆ แล้ว พึงผึ่งลม ตากแดด ครั้นผึ่งลม ตากแดดแล้ว

พึงเอาไฟเผา ครั้นเอาไฟเผาแล้ว พึงทำให้เป็นเขม่า ครั้นทำให้เป็นเขม่าแล้ว พึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำ มีกระแสอันเชี่ยว ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้น ถูกตัด เอารากขึ้นแล้ว ถูกทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี ไม่เกิดอีกต่อไป แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัณฺญาอยู่นามรูปก็ไม่ก้าวลง ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรอื่น มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัสว่า วิญญานก็ไม่ก้าวลง แทนจะเป็นนามรูปก็ไม่ก้าวลง แล้วไล่เรียงข้อธรรมไปตามแนวของปฏิจาสุมุปาบท -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๐/๒๒๒.)

ผลของการเห็นอัสสาทะ และนิพพิทา ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน ๘๑

- มาลี ทุก. อ. ๒๐/๖๕/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นอย่างใด คือ การเห็นรสร่อยเนือง ๆ (อัสสาทานุสสติตา) ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน การเห็นความเบื่อหน่ายเนือง ๆ (นิพพิทานุสสติตา) ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เห็นรสร่อยเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชนอยู่ ย่อมละราคะไม่ได้ ย่อมละโทสะไม่ได้ ย่อมละโมหะไม่ได้ เรากล่าวว่า บุคคลยังละราคะไม่ได้ ยังละโทสะไม่ได้ ยังละโมหะไม่ได้แล้ว ย่อมไม่พ้นจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ ย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เห็นความเบื่อหน่ายเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชนอยู่ ย่อมละราคะได้ ย่อมละโทสะได้ ย่อมละโมหะได้ เรากล่าวว่า บุคคลผู้ละราคะ ละโทสะ ละโมหะได้แล้ว ย่อมพ้นจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะ ย่อมพ้นไปจากทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ธรรม ๒ อย่าง.

สิ่งที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ เพื่อละสังโยชน

๘๒

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๘๑/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย จ्ञานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ
คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต
ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

(๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่
ไปได้

(๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
เจ็บไข้ไปได้

(๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตาย
ไปได้

(๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจ
ทั้งสิ้น

(๕) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง
ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ
ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่
สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ
ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง
หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจ
ประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควร
พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น
ความแก่ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า
เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้
ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ
ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือ
ว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจ
ประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควร

พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล

สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นเนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น

ความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่นิ่ง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสัณฺญาได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่นิ่ง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสัณฺญาได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึงเกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ช้อนั้น ไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้

เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบธรรมที่หาอุปริมิได้ เห็นการออกบวชโดยเป็นธรรมเกษม ครอบจำความมัวเมา ทั้งปวง ในความไม่มีโรค ในความเป็นหนุ่มสาว และในชีวิต ความอดุทธาหะได้มีแล้วแก่เราผู้เห็นเฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้ เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลาย จักเป็นผู้ประพฤติก่อนจะหลัง ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์.

ปฏิบัติเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๘๓

- ปาติ ม. ม. ๑๓/๑๕๗/๑๕๖.

อานนท์ เมื่อบุคคลจักไม่อาศัยมรรค ไม่อาศัยปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้อานนท์ เปรียบเหมือนเมื่อไม่ตากเปลือก ไม่ตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้นมีแก่น แล้วจักตากแก่นนั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉันทใดกัฉนัสนั้น ข้อที่ว่าบุคคลจักไม่อาศัยมรรค ไม่อาศัยปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

อานนท์ เมื่อบุคคลอาศัยมรรค อาศัยปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้อานนท์ เปรียบเหมือนเมื่อตากเปลือก ตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้นมีแก่น แล้วจึงตากแก่นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉันทใดกัฉนัสนั้น ข้อที่ว่า บุคคลอาศัยมรรค อาศัยปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็เป็นฐานะที่จะมีได้.

อานนทฺ์ เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยม
 เสมอขอบฝั่ง กากัมลตมได้ ครั้นนั้น บุรุษผู้มีกำลังน้อย
 พึงมาด้วยหวังว่า เราจักว่ายตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำ
 คงคานี้ ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาไม่อาจจะว่ายตัดขวาง
 กระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉันทใด
 ก็ฉันทนั้น เมื่อธรรมอันบุคคลแสดงอยู่แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เพื่อ
 ความดับสัkkายะ แต่จิตของผู้นั้นไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส
 ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น ว่าเป็น
 บุรุษผู้มีกำลังน้อยนั้น.

อานนทฺ์ เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยม
 เสมอขอบฝั่ง กากัมลตมได้ ครั้นนั้น บุรุษมีกำลัง พึงมา
 ด้วยหวังว่า เราจักว่ายตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคานี้
 ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาอาจจะว่ายตัดขวางกระแสน้ำ
 แห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉันทใดก็ฉันทนั้น
 เมื่อธรรมอันบุคคลแสดงอยู่แก่ผู้ใดผู้หนึ่งเพื่อดับสัkkายะ
 และจิตของผู้นั้นก็แล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป
 พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น ว่าเป็นบุรุษมีกำลังนั้น.

อานนทฺ์ มรรคและปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการละ
 โอรัมภาคิยสัญญโยชน ๕ เป็นอย่างไร อานนทฺ์ ภิกษุใน

ธรรมวินัยนี้ เพราะละอกุศลธรรมทั้งหลายด้วยอุปธิวัฏ เพราะ
 ระวังความเกียจคร้านทางกายได้โดยประการทั้งปวง จึงสังัด
 จากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน อันมี
 วิตก มิวชาจ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เธอย่อมพิจารณา
 เห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
 อันมีอยู่ในธรรมนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺโต)
 เป็นทุกข์ (ทุกฺขโต) เป็นดังโรค (โรคฺโต) เป็นดังห้วงไฟ (คณฺหโต)
 เป็นดังลูกศร (สลฺลโต) เป็นของทนได้ยาก (อมฺโต) เป็น
 ของเปื่อยดับเป็นน (อาพารโต) เป็นของผู้อื่น (ปรโต) เป็นของ
 แตกสลาย (ปฺโลกโต) เป็นของว่างเปล่า (สุญฺญโต) เป็นอนัตตา
 (อนตฺตโต) เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไป
 สู่อมตธาตุ (อมตยา ธาตุยา จิตฺตํ อุปสํหเรถ) ว่า นั้นสงบ นั้นประณีต
 นั่นคือ ความสงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดคืนซึ่ง
 อุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ความจางคลาย ความ
 ดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในปฐมฌานนั้น ย่อมถึง
 ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอา
 สวะทั้งหลาย เพราะอำนาจแห่งอัมมระคะ อัมมन्नํทิ และเพราะ
 โอรัมภาคิยสัญญาณ ๕ สิ้นไป ย่อมเป็นโอปปาติกะ ผู้
 ปรีนิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา

อานนทํ นั้มรรค นั้ปฏิบัติทา เป็นไปเพื่อการละโอรัมภา-
คิยสังโยชน์ ๕.

อานนทํ อีกประการหนึ่ง เพราะสงบัตถกจิการเสียได้
จึงบรรลุตติยฌาน อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งจิตในภายใน
สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกจิการ มีแต่ปีติและสุข
อันเกิดแต่สมาธิ แล้วแลอยู่เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย
คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณอันมีอยู่
ในธรรมนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... อานนทํ นั้มรรค
นั้ปฏิบัติทา เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕.

อานนทํ อีกประการหนึ่ง เพราะความจางคลายไปแห่ง
ปีติ จึงอยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และย่อมเสวยสุขด้วยกาย
จึงบรรลุตติยฌาน เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย
คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณอันมีอยู่ใน
ธรรมนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... อานนทํ นั้มรรค
นั้ปฏิบัติทา เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕.

อานนทํ อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์เสียได้
เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสทั้งหลาย
ในกาลก่อน จึงบรรลุตตตถฌาน เธอย่อมพิจารณาเห็น
ธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

อันมีอยู่ในธรรมนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เธอพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... อานนทํ นัมมรคํ นีปปฏิทา เป็นไปเพื่อการละอรัมภาคิยสัณฺญา ๕.

อานนทํ อีกประการหนึ่ง ภิกษุเพราะกำวลัง รูปสัณฺญาเสียได้โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่ง ปฐมิสัณฺญา เพราะการไม่ใส่ใจซึ่งนันทตสัณฺญา บรรลุ อากาสนัญฺจายตนะ อันมีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัณฺญา สังขาร และวิญญานอันมีอยู่ในธรรมนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดัง หัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นของทนได้ยาก เป็นของเบียดเบียน เป็นของผู้อื่น เป็นของแตกสลาย เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิต ไปสู่สมตธาตุว่า นันฺสงบ นันฺประณีต นันฺคือ ความสงบระงับ แห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไป แห่งตัณหา ความจางคลาย ความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในอากาสนัญฺจายตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไป แห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

๑. ข้อสังเกต ในสมาธิระดับนี้เป็นต้นไป จะไม่มีรูป - คณะผู้รวบรวม

เพราะอำนาจแห่งธัมมราคะ ธัมมฉันทิ และเพราะโอรัมภา-
คิยสังโยชน ๕ ลั่นไป ย่อมเป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพาน
ในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา อานนท
นี้มรรค นี้ปฏิบัติ เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน ๕.

อานนท อีกประการหนึ่ง ภิกษุเพราะก้าวล่วง
อาภาสตัณญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง บรรลุ
วิญญูญายตนะ อันมีการทำในใจว่า วิญญูญานไม่มีที่สุด
ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ
เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญูญานอันมีอยู่ในธรรมนั้น
โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... อานนท นี้มรรค นี้ปฏิบัติ
เป็นไปเพื่อการละโอรัมภาคิยสังโยชน ๕.

อานนท อีกประการหนึ่ง ภิกษุเพราะก้าวล่วง
วิญญูญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง บรรลุ
อาภิณญายตนะ อันมีการทำในใจว่าไม่มีอะไร แล้วแลอยู่
เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา
สังขาร และวิญญูญานอันมีอยู่ในธรรมนั้น โดยความเป็น
ของไม่เที่ยง ... อานนท นี้มรรค นี้ปฏิบัติ เป็นไปเพื่อ
การละโอรัมภาคิยสังโยชน ๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ามรรคนี้ ปฏิปทานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ภิกษุบางพวก
ในธรรมวินัยนี้ จึงเป็นเจโตวิมุตติ บางพวกเป็นปัญญาวิมุตติเล่า.

อานนท์ ในเรื่องนี้ เรากล่าวความต่างกันแห่งอินทรีย์
ของภิกษุเหล่านั้น.

การน้อมใจเพื่อตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๘๔

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๘/๑๐๘.

เมื่อภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็คงไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็คงจักไม่มี ดังนี้ ภิกษุนั้นพึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็คงไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็คงจักไม่มี ดังนี้ พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้อย่างไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับแล้วในโลกนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัปบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ

ย่อมตามเห็นรูปเป็นตน ตามเห็นตนเป็นรูป ตามเห็นรูปมีในตน ตามเห็นตนมีในรูป ย่อมตามเห็นเวทนาเป็นตน ... ย่อมตามเห็นสัญญาเป็นตน ... ย่อมตามเห็นสังขารเป็นตน ... ย่อมตามเห็นวิญญูณเป็นตน ตามเห็นตนเป็นวิญญูณ ตามเห็นวิญญูณมีในตน ตามเห็นตนมีในวิญญูณ.

เธอย่อมไม่รู้ชัดซึ่งรูป อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญูณ อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง

ไม่รู้ชัดซึ่งรูป อันเป็นทุกซ์ ตามความเป็นจริงว่า
เป็นทุกซ์ ไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ...
ซึ่งวิญญาน อันเป็นทุกซ์ ตามความเป็นจริงว่า เป็นทุกซ์

ไม่รู้ชัดซึ่งรูป อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริงว่า
เป็นอนัตตา ไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร
... ซึ่งวิญญาน อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริงว่า เป็น
อนัตตา

ไม่รู้ชัดซึ่งรูป อันปัจจัยปรุงแต่ง ตามความเป็นจริง
ว่า ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่ง
สังขาร ... ซึ่งวิญญาน อันปัจจัยปรุงแต่ง ตามความเป็นจริง
ว่า ปัจจัยปรุงแต่ง

ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่าแม้รูป (รูปปี)^๑ จักเป็นไป
(ภวิสสตีติ)^๒ ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่าแม้เวทนา ... แม้
สัญญา ... แม้สังขารทั้งหลาย ... แม้วิญญาน จักเป็นไป^๓.

๑. บาลีฉบับสยามรัฐ ใช้ รูปปี ส่วนบาลีฉบับมอญ และสมาคมบาลีปกรณ์ฯ ใช้ รูปปี
ภวิสสตีติ - คณะผู้รวบรวม

๒. บาลีฉบับสยามรัฐ ใช้ ภวิสสตีติ ส่วนบาลีฉบับมอญ และสมาคมบาลีปกรณ์ฯ ใช้
รูปปี ภวิสสตีติ ซึ่งภาษาอังกฤษแปลว่า Form will be exterminated หมายถึง
รูปจะถูกทำลาย - คณะผู้รวบรวม

๓. บาลี ภวิสสตีติ มีหลายสำนวนแปล เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราม และ
ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๔๙ เล่ม ๑๘ ข้อ ๑๐๑ - คณะผู้รวบรวม

ภิกษุ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะ
ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำดีในธรรมของ
พระอริยะ ได้เห็นสัปบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ได้รับ
การแนะนำดีในธรรมของสัปบุรุษ

ย่อมไม่ตามเห็นรูปเป็นตน ไม่ตามเห็นตนเป็น
รูป ไม่ตามเห็นรูปมีในตน ไม่ตามเห็นตนมีในรูป ย่อม
ไม่ตามเห็นเวทนาเป็นตน ... ย่อมไม่ตามเห็นสัญญาเป็น
ตน ... ย่อมไม่ตามเห็นสังขารเป็นตน ... ย่อมไม่ตามเห็น
วิญญาณเป็นตน ไม่ตามเห็นตนเป็นวิญญาณ ไม่ตามเห็น
วิญญาณมีในตน ไม่ตามเห็นตนมีในวิญญาณ^๑

เธอย่อมรู้ชัดซึ่งรูป อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริง
ว่า ไม่เที่ยง ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร
... ซึ่งวิญญาณ อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง

ย่อมรู้ชัดซึ่งรูป อันเป็นทุกข์ ตามความเป็นจริงว่า
เป็นทุกข์ ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร
... ซึ่งวิญญาณ อันเป็นทุกข์ ตามความเป็นจริงว่า เป็นทุกข์

ย่อมรู้ชัดซึ่งรูป อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริง
ว่า เป็นอนัตตา ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่ง

๑. การแปลมีหลายสำนวน ในที่นี้เลือกใช้สำนวนแปลที่เหมาะสมตามบาลี

-คณะผู้รวบรวม

สังขาร ... ซึ่งวิญญูณ อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริง
ว่า เป็นอนัตตา

ย่อมรู้ชัดซึ่งรูป อันปัจจัยปรุงแต่ง ตามความเป็นจริง
ว่า ปัจจัยปรุงแต่ง ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่ง
สังขาร ... ซึ่งวิญญูณ อันปัจจัยปรุงแต่ง ตามความเป็นจริง
ว่า ปัจจัยปรุงแต่ง

ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่าแม้รูป จักเป็นไป ย่อม
รู้ชัดตามความเป็นจริงว่าแม้เวทนา ... แม้สัญญา ... แม้
สังขารทั้งหลาย ... แม้วิญญูณ จักเป็นไป

ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงเช่นนั้น เพราะเห็นความ
เป็นต่าง ๆ ของรูป ของเวทนา ของสัญญา ของสังขาร
ทั้งหลาย ของวิญญูณ.

ภิกษุ เมื่อภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี
ของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี ดังนี้
ภิกษุนั้นพึงตัดโอรัมภาคิยสัญญาชนได้ ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุน้อมใจไปอยู่อย่างนี้ พึงตัด
โอรัมภาคิยสัญญาชนเสียได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างไร
เห็นอยู่อย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงจะสิ้นไปในกาลเป็นลำดับ.

ภิกษุ ปุณฺณผู้ไม่ได้ระดับแล้วในโลกนี้ ไม่ได้เห็น พระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำ ในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัปบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรม ของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมถึง ความสะดุ้งในฐานะอันไม่ควรสะดุ้ง ภิกษุ ก็ปุณฺณผู้ไม่ได้ ระดับแล้ว ย่อมมีความสะดุ้ง ดังนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็คงไม่พึงมี ถ้าเราก็คงไม่มี ของเราก็คงไม่มี ดังนี้.

ภิกษุ ส่วนอริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำดีในธรรม ของพระอริยะ ได้เห็นสัปบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ได้รับการแนะนำดีในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมไม่ถึงความ สะดุ้งในฐานะอันไม่ควรสะดุ้ง ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ไม่มีความสะดุ้งดังนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็คงไม่พึงมี ถ้าเราก็คงไม่มี ของเราก็คงไม่มี ดังนี้.

ภิกษุ วิญญูญาณ ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญูญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิ เป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ วิญญูญาณ ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญูญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ วิทยญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิทยญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ วิทยญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสังขาร ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิทยญาณ ที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ ผู้ใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์แห่งวิทยญาณ โดยเว้นจากรูป จากเวทนา จากสัญญา จากสังขาร ดังนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุ ถ้าราคะในรูปธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว (ราโคปทีโน) เพราะละราคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิทยญาณย่อมขาดลง ที่ตั้งแห่งวิทยญาณย่อมไม่มี

ถ้าราคะในเวทนาธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว เพราะละราคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิทยญาณย่อมขาดลง ที่ตั้งแห่งวิทยญาณย่อมไม่มี

ถ้าราคะในสัญญาธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว เพราะละราคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิทยญาณย่อมขาดลง ที่ตั้งแห่งวิทยญาณย่อมไม่มี

ถ้าระคะในสังขารธาตุเป็นอันภิกษุละได้แล้ว เพราะ
ละระคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิญญาณย่อมขาดลง ที่ตั้ง
แห่งวิญญาณย่อมไม่มี

ถ้าระคะในวิญญาณธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว
เพราะละระคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิญญาณย่อมขาดลง
ที่ตั้งแห่งวิญญาณย่อมไม่มี

วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่องกาม ไม่ถูกปรุงแต่ง
ย่อมหลุดพ้นไป^๑ (ตพบุตติภูจิต্ত วิญญาณ อวิรุฬห์ อนภิสงขจจ วิมุตตัม)

เพราะหลุดพ้นแล้ว จึงดำรงอยู่ (วิมุตตตตฺตา จิตฺต)

เพราะดำรงอยู่แล้ว จึงยินดี (จิตตตฺตา สนฺตฺตลิตฺต)

เพราะยินดีแล้ว จึงไม่สะดุ้ง (สนฺตฺตลิตตฺตา น ปรีตฺตสฺสตี)

เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมปรินิพพานเฉพาะตนนั้นเทียว

(อปรีตฺตสฺส ปจฺจตฺตตฺตเยว ปรีนินฺพพายตี)

เธอย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจ
ที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล
อาสวะทั้งหลายย่อมสิ้นไป ในกาลเป็นลำดับ.

๑. ในสูตรอื่นตรัสว่า จิตย่อมจางคลายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ย่อมหลุดพ้น
จากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น -บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๕๗/๙๓. -คณะผู้รวบรวม

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา

๘๕

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑/๑.

ภิกษุทั้งหลาย ตาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา (เนตัมม) นั่นไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหฺมสมฺมิ) นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส ตตฺตา) หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ... ใจไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในตา ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในหู ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในจมูก ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในลิ้น ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในใจ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด (นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ) เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น (วิราคา วิมฺจุจฺติ) เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่

จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็น
อย่างนี้มีได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย ตาเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้น
เป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา หู ...
จมูก ... ลิ้น ... กาย ... ใจเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้น
เป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในตา ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในหู ย่อม
เบื่อหน่าย แม้ในจมูก ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในลิ้น ย่อมเบื่อ
หน่าย แม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในใจ เมื่อเบื่อหน่าย
ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อ
หลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อม
รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย ตาเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา
สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความ
เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา
นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ... ใจเป็น
อนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วย
ปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา
นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในตา ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในหู ย่อม
เบื่อหน่าย แม้ในจมูก ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในลิ้น ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในใจ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้น
แล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จ
แล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

(ในสูตรอื่น ทรงแสดงโดยอายตนะภายนอก ๖ - บาลี สผ. ส.

๑๘/๓/๕).

สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

๘๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ก็หากรูปนี้จักเป็น
อัตตาแล้วไซ้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะ
ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ดังนั้น
รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความ
ปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้
เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ก็หาเวทนา
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนาจึงคงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ
เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และ
สัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ก็หาสัญญา
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ

ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ก็หากสังขารทั้งหลายนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สังขารทั้งหลายก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารทั้งหลายจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเหล่านี้ใดเหล่านี้
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือ
ภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีต
ก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหลายทั้งหมดนั้น
เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง
อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตน
ของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม
อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย
พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ขั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา | ๘๗

- ปาลี ขนธ. ส. ๑๗/๒๙, ๑๐๑/๔๕, ๑๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้น นั่นไม่ใช่ของเรา (เนตัมม) นั่นไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหฺมสมิ) นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา) ข้อนี้ อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้น นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้ อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้น นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้ อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง
 สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็น
 อนัตตา สิ่งนั้น นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่
 ตัวตนของเรา ข้อนี้อรियสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ
 ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง
 สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใด
 เป็นอนัตตา สิ่งนั้น นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่น
 ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรियสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ
 ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
 ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
 เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
 ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
 กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
 ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้น
 แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว
 กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย ๘๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๐๐/๑๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ตา (จกฺขุ) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมัน(ต)เสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ (จกฺขุ ภิกฺขเว น ตมฺหากํ ตํ ปชฺหม ตํ โว ปหีนํ หิตาย สุขาย ภวิสสติ).

รูป (รฺูปา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

จักขุวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

จักขุสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

หู (โสต) ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอ ละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

เสียง (สพฺพทา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่เธอ.

โสตวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่เธอ.

โสตสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอ ละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

จุมก (ฆาน) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

กลีน (คนธา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความ
สุขแก่เธอ.

ฆานวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

ฆานสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ลีน (ชุกหา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

รส (รสา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

ชีวหาวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

ชีวหาสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

กาย (กาโย) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

โณฏฐัพพะ (โณฏฐัพพา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

กายวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

กายสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ใจ(มโน) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอ
ละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ธรรม(ธมฺมา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

มโนวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

มโนสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
แก่เธอ.

สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไร ๆ ในเซตวัน (เซต
วัน) นี้ ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขน
ไปทิ้ง หรือเผาเสีย หรือทำตามปัจจัยของเขา พวกเธอรู้สึก
อย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำ
แก่เราตามปัจจัยของเขา.

ไม่รู้สึกลอยอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกทั่วตัวตน (อตฺตา)
ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทาก็ฉันทนั้น ตา ... รูป ...
จักขุวิญญาณ ... จักขุสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ

อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่
ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไป
เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ

หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ...
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
โสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ

จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ...
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
ฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ

ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ...
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
ชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ

กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ...
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออกุศลสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
กายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ

ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ...
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออกุศลสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
มโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ.

(ในสูตรอื่น ทรงแสดงโดยนัยชั้น ๕ - บาลี ม. ม.
๑๒/๒๗๙/๒๘๗., - บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๔๒/๗๑. - คณะผู้รวบรวม)

ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๑)

๘๙

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๗๒/๓๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีพวกพ้องชั่ว
เสพคบ เข้าไปนั่งใกล้มิตรชั่ว และประพฤติดามมิตรชั่ว
เหล่านั้นอยู่ จักบำเพ็ญอภิสมาจาริกธรรม (อภิสมาจาริก ธรรม)
ให้บริบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อภิกษุไม่บำเพ็ญ
อภิสมาจาริกธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญเสชธรรมให้
บริบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่บำเพ็ญเสชธรรม
ให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ (สีลานิ
ปริปุเรสสติ) ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้เมื่อไม่บำเพ็ญศีล
ทั้งหลายให้บริบูรณ์แล้ว จักละกามราคะ รูปราคะ หรืออรูปราคะ
ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี
เสพคบ เข้าไปนั่งใกล้มิตรดี และประพฤติดามมิตรดีเหล่านั้นอยู่
จักบำเพ็ญอภิสมาจาริกธรรมให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะ
ที่จะมีได้ เมื่อภิกษุบำเพ็ญอภิสมาจาริกธรรมให้บริบูรณ์แล้ว
จักบำเพ็ญเสชธรรมให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้
เมื่อบำเพ็ญเสชธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลาย
ให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อบำเพ็ญศีล
ทั้งหลายให้บริบูรณ์แล้ว จักละกามราคะ รูปราคะ หรืออรูปราคะ
(กามราคํ วา รูปราคํ วา อรูปราคํ วา) ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๒)

๙๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๑๑๒/๔๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน
 สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง จันใด สิ่งที่เป็น
 เบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งโพชฌงค์ ๗
 แก่ภิกษุ คือ ความเป็นผู้มีมิตรดี จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุ
 ทั้งหมด อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ
 โพชฌงค์ ๗ จักกระทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญโพชฌงค์ ๗
 ย่อมกระทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗ อย่างไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย
 ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
 อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญ
 ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ... ย่อม
 เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
 ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
 อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญโพชฌงค์ ๗
 ย่อมกระทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗ อย่างนี้แล.

ผลของการมีมิตรดี (นัยที่ ๓)

๙๑

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒/๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมนี้ เป็นครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ กล่าวคือ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี.

อานนทฺ อยากล่าวอย่างนั้น อานนทฺ อยากล่าวอย่างนั้น อานนทฺ ธรรมนี้ เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว กล่าวคือ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี.

อานนทฺ อันภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘.

อานนทฺ ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า อานนทฺ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ ย่อมเจริญสัมมาสังกับปะ ... ย่อมเจริญสัมมาวาจา ... ย่อมเจริญสัมมากัมมันตะ ... ย่อมเจริญสัมมาอาชีวะ ... ย่อมเจริญสัมมาวายามะ ... ย่อมเจริญสัมมาสติ ... ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ.

อานนทฺ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี
ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำ
ให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล.

อานนทฺ ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี
มีพวกพ้องดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นที่เดียวนั้น อันใคร ๆ
พึงทราบโดยปริยายแม่นี้.

อานนทฺ เพราะอาศัยเราแลเป็นกัลยาณมิตร สัตว์ที่
มีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมหลุดพ้นจากความเกิด สัตว์ที่
มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมหลุดพ้นจากความแก่ สัตว์ที่
มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมหลุดพ้นจากความตาย สัตว์ที่
มีโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะเป็นธรรมดา ย่อม
หลุดพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ.

อานนทฺ โดยปริยายนี้แล อันใคร ๆ พึงทราบว่า
ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีพวกพ้องดี นี้เป็นพรหมจรรย์
ทั้งสิ้นที่เดียว ดังนี้.

(มีสูตรอื่นที่ตรัสไว้ทำนองเดียวกัน - บาลี สคา. ส.
๑๕/๑๒๗/๓๘๓. - คณะผู้รวบรวม)

ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องต้น

๙๒

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๖๑/๒๒๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุพึงเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องต้น มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และพึงเป็นผู้เห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย สมควรแก่กาลในการประกอบความเพียรนั้นเนื่องๆ เกิด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีความเพียรเป็นเครื่องต้น มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน และผ่องใส เห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย สมควรแก่กาลในการประกอบความเพียรนั้นเนื่องๆ พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน (ทิกฺขเจว ธมฺเม อญฺเฐ สติ) หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี (อุปาทิสฺเส อนาคามิตาติ).

เธอทั้งหลายที่ตื่นอยู่ จงฟังคำนี้ (ชาครนฺดา สุณฺณเถถ) เธอเหล่าใดผู้หลับอยู่ เธอเหล่านั้นจงตื่น (เย สุตฺตา เต ปพฺพชฺฌถ) ผู้ตื่นจากความหลับเป็นคุณประเสริฐ เพราะภัยย่อมไม่มีแก่ผู้ตื่นอยู่ ผู้ใดตื่นอยู่ มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน และผ่องใส พิจารณาธรรมอยู่โดยชอบโดยกาลอันควร ผู้นั้นมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ก็จะมีกำลังกำจัดความมืดเสียได้ เพราะเหตุนี้แล ภิกษุพึงประพฤติธรรมเป็นเครื่องต้น ภิกษุผู้มีความเพียร มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน มีปกติได้มานัตตสังโยชนในชาติและชราได้แล้ว พึงถูกต้องสัมโพธิอย่างยอดเยี่ยมในอภิปาณินแล.

ผู้มีความหลักแน่นเป็นที่มายินดี

๙๓

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๕๗/๒๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีความหลักแน่นเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความหลักแน่น จงเป็นผู้ตามประกอบเจโตสมณะในภายใน มีฉานไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคารอยู่เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายมีความหลักแน่นเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความหลักแน่น ประกอบเจโตสมณะในภายใน มีฉานไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคารอยู่ พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ชนเหล่าใดมีจิตสงบแล้ว มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาดนมีสติ มีฉาน ไม่มีความยินดีในกามทั้งหลาย ย่อมเห็นแจ้งธรรมโดยชอบ เป็นผู้ยินดีแล้วในความไม่ประมาท มีปกติเห็นภัยในความประมาท ชนเหล่านั้นเป็นผู้จะไม่เสื่อมดำรงอยู่ใกล้นิพพานเทียว.

อานิสงส์ ของการเจริญสัญญาแบบต่าง ๆ ๙๔

- ปาฐิมหาวาร. ส. ๑๗/๑๗๗/๖๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัญญา (สัญญาในกระตุก) อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัญญาอันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้
มากแล้วอย่างไร ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอัญญิกสัญญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญ
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ... ย่อม
เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
... ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญอุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอัญญิกสัญญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออัญญิกสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น

อนาคามี ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออภฺยฺยิกสัณฺญา อันเจริญแล้ว
อย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง
อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมี
อุปาติเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภฺยฺยิกสัณฺญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ ... ย่อมเจริญ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภฺยฺยิกสัณฺญา อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออภฺยฺยิกสัณฺญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาติ
เหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย อภฺยฺยิกสัณฺญาอันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ภิกษุทั้งหลาย
อภฺยฺยิกสัณฺญาอันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร
ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภิญญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ... ย่อมเจริญ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภิญญา อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อภิญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย อภิญญา อันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่
ภิกษุทั้งหลาย อภิญญา อันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้
มากแล้วอย่างไร ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภิญญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ... ย่อมเจริญ
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอภิญญา อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อภิญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจาก
โยคะใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัณญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัณญญา อันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันประกอบด้วยอัญญิกสัณญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอัญญิกสัณญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัณญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัณญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกสัณญญา อันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอัญญิกสัณญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยอัญญิกสัณญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย อัญญิกัสสัณญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก.

ภิกษุทั้งหลาย ปุพฺพกัสสัณญา (ซากศพมีหนอน) ...^๑

ภิกษุทั้งหลาย วินีลกัสสัณญา (ซากศพมีสีเขียวคล้ำ) ...

ภิกษุทั้งหลาย วิจฉิทฺทกัสสัณญา (ซากศพที่ขาดจากกัน) ...

ภิกษุทั้งหลาย อุทฺธมาตกัสสัณญา (ซากศพที่เน่าพอง) ...

ภิกษุทั้งหลาย เมตฺตา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย กรุณา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย มุทิตา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย อุเบกขา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย อสุภัสสัณญา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย มรณัสสัณญา อันเจริญแล้ว ...

ภิกษุทั้งหลาย อาหาเรปฏิกูลัสสัณญา ...

ภิกษุทั้งหลาย สัพพะโลเก อนภิรตัสสัณญา ...

ภิกษุทั้งหลาย อนิจจัสสัณญา ...

ภิกษุทั้งหลาย อนิจฺเจทุกขัสสัณญา ...

๑. พึงขยายข้อความท้าย ... โดยเทียบเคียงเนื้อความที่ปรากฏในอัญญิกัสสัณญา.

ภิกษุทั้งหลาย ทุกเขอนัตตสัญญา ...

ภิกษุทั้งหลาย ปหานสัญญา ...

ภิกษุทั้งหลาย วิราคสัญญา ...

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้
มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อนิโรธสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้วพึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น
อนาคามี ...

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญาอันเจริญแล้ว กระทำให้
มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ...

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ ...

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้
มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก ...

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้
มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก ภิกษุทั้งหลาย

นิโรธสัญญา อันเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร
ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
สติสัมโพชฌงค์ อันประกอบด้วยนิโรธสัญญา อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ ย่อมเจริญ
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ... ย่อม
เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
อันประกอบด้วยนิโรธสัญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย นิโรธสัญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้
กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นผาสุกมาก.

ความพรากจากโยคะ ๔

๙๕

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๔/๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากโยคะ ๔ ประการนี้
๔ ประการเป็นอย่างไร คือ

- (๑) ความพรากจากกามโยคะ (กามโยควิสโยโค)^๑
- (๒) ความพรากจากภวโยคะ (ภวโยควิสโยโค)
- (๓) ความพรากจากทิฏฐิโยคะ (ทิฏฐิโยควิสโยโค)
- (๔) ความพรากจากอวิชาโยคะ (อวิชาโยควิสโยโค)

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากกามโยคะเป็นอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด (สมุทัย) ความตั้งอยู่
ไม่ได้ (อตถกม) รสอร่อย (อสสาท) โทษ (อาทีนว) และอุบาย
เครื่องออกไปพ้น (นิสสรณ) แห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง
เมื่อเขารู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ
และอุบายเครื่องออกไปพ้นแห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง
กามทั้งหลาย ความกำหนัดในกาม (กามราโค) ความ
เพลิดเพลินในกาม (กามนันทิ) ความเยื่อใยในกาม (กามสิเนโห)
ความหมกมุ่นในกาม (กามมัจฉา) ความกระหายในกาม
(กามปิปาสา) ความเร่าร้อนในกาม (กามปริฬาโห) ความหยั่งลง
ในกาม (กามชุโลมฺหานํ) และความอยากในกาม (กามตณฺหา)

๑. มีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน สามารถใช้แทนกันได้ เช่น กามโยควิสยุตโต,
กามเอสฺ กามฉนฺทํ วิราเซตฺวา -คณะผู้รวบรวม

ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากภวโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากภวโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งภพทั้งหลาย ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งภพทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ภพทั้งหลาย ความกำหนดในภพ ความเพลิตเพลิตในภพ ความเยื่อใยในภพ ความหมกมุ่นในภพ ความกระหายในภพ ความเร่าร้อนในภพ ความหยั่งลงในภพ และความอยากในภพ ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากภวโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากทิฏฐิโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งทิฏฐิทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุปายเครื่องออกไปพ้นแห่งทิฏฐิทั้งหลายตามความเป็นจริง ทิฏฐิทั้งหลาย ความกำหนดในทิฏฐิ ความเพลิตเพลิตในทิฏฐิ ความเยื่อใยในทิฏฐิ ความหมกมุ่นในทิฏฐิ ความกระหายในทิฏฐิ

ความเร่าร้อนในทิฏฐิ ความหยั่งลงในทิฏฐิ และความ
อยากในทิฏฐิ ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า
ความพรากจากทิฏฐิโยคะ ความพรากจากกามโยคะ ความ
พรากจากภวโยคะ ความพรากจากทิฏฐิโยคะ เป็นต้นี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากอวิชชาโยคะเป็น
อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความ
ตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุบายเครื่องออกไปพ้น
แห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งเหตุเกิด
ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษ และอุบายเครื่องออกไป
พ้นแห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ ความ
ไม่หยั่งรู้ในผัสสาตนะ ๖ ย่อมไม่เกิดขึ้น (จสุ ฬสฺสยตเนสุ
อวิชชา อณฺณมํ สา นานุเสตี) ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า
ความพรากจากอวิชชาโยคะ ความพรากจากกามโยคะ
ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากทิฏฐิโยคะ ความพราก
จากอวิชชาโยคะ เป็นต้นี้.

บุคคลผู้พรากจากอกุศลธรรมอันเป็นบาป อันเป็น
เครื่องเศร้าหมอง เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ มีความ
กระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก มีชาติ ชรา และมรณะ
ต่อไปอีก ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้เกษมจากโยคะ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ความพรากจากโยคะ
๔ ประการ.

อานิสงส์การพึงธรรม และการไคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรม โดยกาลอันควร

๙๖

-บาลี จ.ภ. ก. ๒๒/๔๒๔/๓๒๗.

ก็สมัยนั้น ท่านพระผัดคุณะอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก พระผู้มีพระภาคได้เสด็จเข้าไปเยี่ยมท่านพระผัดคุณะถึงที่อยู่ แล้วได้ทรงชี้แจงด้วยธรรมมีกถาให้ท่านพระผัดคุณะเห็นแจ้ง ให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง แล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปแล้วไม่นาน ท่านพระผัดคุณะได้กระทำกาละ และในเวลาตายอินทรีย์ของท่านพระผัดคุณะนั้น ผ่องใสยิ่งนัก.

ครั้งนั้น ท่านพระอานนทได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากมาไม่นาน ท่านพระผัดคุณะก็กระทำกาละ และในเวลาตายอินทรีย์ของท่านพระผัดคุณะผ่องใสยิ่งนัก (อินทुरยานิ วิปัสสีทีสูติ^๑).

อานนท ก็อินทรีย์ของผัดคุณภิกษุจักไม่ผ่องใสได้อย่างไร (อินทुरยานิ น วิปัสสีทีสูตฺถนฺติ) จิตของผัดคุณภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากสัณญโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ เพราะได้พึงธรรมเทศนานั้น จิตของผัดคุณภิกษุนั้นก็หลุดพ้นแล้วจากสัณญโยชน์ อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕^๒ (ตสฺส ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปญฺจหิ โอรัมภาคิเยหิ สญฺโฆชนฺหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ).

๑. วิปัสสีทีสู หมายถึง ผ่องใส, เลื่อมใส -คณะผู้รวบรวม

๒. ปญจหิ โอรัมภาคิเยหิ สญฺโฆชนฺหิ บาลีนี้ มีหลายสำนวนแปล -คณะผู้รวบรวม

อานนท์ อานิสงส์ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมโดยกาลอันควร ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) อานนท์ จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังไม่หลุดพ้นจากสัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้ตาย (มรณกาล) เธอได้เห็นตถาคต ตถาคตย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น อันงามในท่ามกลาง อันงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง^๑ แก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของเธอย่อมหลุดพ้นจากสัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ (ตสฺส ตํ ธมฺมทสนํ สุตฺวา ปญฺจทิสฺส อโรรสกาณฺธํ สญฺญาสฺสํ จิตฺตํ วิมฺบุจฺจติ) อานนท์ นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๑ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

(๒) อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากสัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้ตาย เธอไม่ได้เห็นตถาคตเลย แต่ได้เห็นสาวกของตถาคต สาวกของตถาคตย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น อันงามในท่ามกลาง อันงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่เธอ

๑. เป็นความหมายของสุคตวินโย - บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๔๔/๑๖๐. - คณะผู้รวบรวม

เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของเธอย่อมหลุดพ้นจาก
สัญญาชน อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ อานนท นี่เป็น
อานิสงส์ข้อที่ ๒ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

(๓) อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุยังไม่หลุดพ้น
จากสัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้ตาย
เธอไม่ได้เห็นตถาคต และไม่ได้เห็นสาวกของตถาคตเลย
แต่เธอย่อมตรึกตรองเพ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา
ได้เรียนมา เมื่อเธอตรึกตรองเพ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา
ได้เรียนมาอยู่ จิตของเธอย่อมหลุดพ้นจากสัญญาชน
อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ อานนท นี่เป็นอานิสงส์
ข้อที่ ๓ ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมโดยกาลอันควร.

(๔) อานนท จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้หลุดพ้น
จากสัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยัง
ไม่หลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ อันหาธรรมอื่น
ยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอได้เห็นตถาคต ตถาคต
ย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งาม
ในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้ง
พยัญชนะ บริสฤทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรม-

เทศนานั้น จิตของเธอย่อมหลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่
สิ้นไปแห่งอุปธิ อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ อานนทฺ์ นี่เป็น
อานิสงส์ข้อที่ ๔ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

(๕) อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุหลุดพ้นแล้วจาก
สัญญาชน อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยังไม่
หลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ อันหาธรรมอื่น
ยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอไม่ได้เห็นตถาคตเลย แต่ได้
เห็นสาวกของตถาคต สาวกของตถาคตย่อมแสดงธรรมอัน
งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศ
พรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิต
ของเธอย่อมหลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ
อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ อานนทฺ์ นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๕
ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

(๖) อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุหลุดพ้นแล้วจาก
สัญญาชนอันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยังไม่
หลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ อันหาธรรมอื่น
ยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอไม่ได้เห็นตถาคต และไม่ได้
เห็นสาวกของตถาคตเลย แต่เธอย่อมตรึกตรองเพ่งด้วยใจ

ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เรียนมา เมื่อเธอตรีกตรองเพ่ง ด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เรียนมาอยู่ จิตของเธอ ย่อมหลุดพ้นไปในธรรม อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ อันหา ธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ อานนทฺ์ นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๖ ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมโดยกาลอันควร.

อานนทฺ์ เหล่านี้แล อานิสงส์ในการฟังธรรมโดยกาล อันควร ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมโดยกาลอันควร ๖ ประการ.

ประโยชน์ของการฟังกุศลธรรม

๙๗

-บาลี สุตต. ข. ๒๔/๔๗๓/๓๙๐.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าจะฟังมีผู้ถามเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า จะมีประโยชน์อะไร เพื่อการฟังกุศลธรรมอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก อันให้ถึงปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ เธอทั้งหลายพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า มีประโยชน์เพื่อรู้ธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างตามความเป็นจริง ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ท่านทั้งหลายกล่าวอะไรว่าเป็นธรรม ๒ อย่าง เธอทั้งหลายพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ (อนุปัสสนา) ว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ (อนุปัสสนา) ว่า นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินี-ปฏิบัติ นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนื่อง ๆ อย่างนี้เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า การพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนื่อง ๆ จะฟังมีโดยปริยายอย่างอื่นอีกบ้างไหม ให้ตอบเขาว่า ฟังมี ถ้าเขาถาม

ต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็น
เนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้น
เพราะอุปธิเป็นปัจจัย^๑ (อุปธิปัจจัยาติ) นี่เป็นอย่างที่ ๑ การ
พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่
เหลือแห่งอุปธินั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม
๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่าง
ใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิ
(อุปาทิเสส) เหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า
ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น
ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
(อวิชชาปัจจัยาติ) นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ
ว่า เพราะความจางคลาย ดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชา
นั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดย
ชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง

๑. ข้อสังเกต พระองค์ทรงนำมากล่าวก่อนอวิชชา -คณะผู้รวบรวม.

คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะสังขารเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งสังขารนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะวิญญูณเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิญญูณนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล

ได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งผัสสะนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล ได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเวทนาเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความ จางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งเวทนานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผล

ได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะตัณหาเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล ได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ฟังมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอุปาทานนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น นี่เป็นอย่างที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบอย่างนี้ ... ฟังหวังผล

ได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะความริเริ่มเป็นปัจจัย (อารมภพจฺยชาติ) นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความริเริ่ม นั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นปัจจัย นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอาหารทั้งหมดนั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดย

ชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขากล่าวต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะความหวนไหวเป็นปัจจัย (อิฎฐิตปจฺยชาติ) นี่เป็นอย่างที ๑ การพิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความหวนไหวทั้งหลายนั้นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด นี่เป็นอย่างที ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบอย่างนี้ ... พึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

(สำหรับพระสูตรนี้มีเนื้อหาค่อนข้างยาว จึงได้นำมาใส่ไว้บางส่วน ผู้สนใจพึงตามอ่านเนื้อความเต็มได้จากที่มาของพระสูตร. -คณะผู้รวบรวม)

ผลของการพิจารณาเห็นสังขาร โดยความไม่เที่ยง

๙๘

-บาลี ญกก. อ. ๒๒/๔๙๑/๓๖๙.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารใดๆ (กณฺหิ สงฺขารํ) โดยความเป็นของเที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วย ขันติที่สมควร (อนุโลมิกาย ขนฺติยา) ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เธอไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยาม^๑ ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตต์ (โสตาปัตติผลํ वा สกทาคามิผลํ वा อนาคามิผลํ वा อรหตฺตํ वा) ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวง (สพฺพสงฺขารา) โดยความเป็นของไม่เที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วย ขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เธอประกอบด้วย ขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

๑. สัมมัตตนิยาม หมายถึง ระบบแห่งความถูกต้อง -คณะผู้รวบรวม

ผลของการพิจารณาเห็นสังขาร โดยความเป็นทุกข์

๙๙

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๙๒/๓๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารใดๆ โดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เธอไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นทุกข์ จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เธอประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้.

ผลของการพิจารณาเห็นธรรม โดยความเป็นอนัตตา

๑๐๐

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๙๒/๓๗๑.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมใดๆ โดยความเป็นอัตตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เธอไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมทั้งปวงโดยความเป็นอนัตตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เธอประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้.

ผลของการพิจารณาเห็นนิพพาน โดยความเป็นสุข

๑๐๑

-บาลี ฉกฏ. อ. ๒๒/๔๙๒/๓๗๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นทุกข์ จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เธอไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมไม่เป็นอย่างที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เธอประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตต์ ข้อนั้นย่อมเป็นอย่างที่จะมีได้.

ผลของการเจริญอนิจจสัญญา

๑๐๒

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘๗/๒๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้
 มากแล้ว ย่อมครอบงำกามราคะได้ทั้งหมด ย่อมครอบงำ
 รูปราคะได้ทั้งหมด ย่อมครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด ย่อม
 ครอบงำวิขาได้ทั้งหมด ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะ^๑ได้
 ทั้งหมด ภิกษุทั้งหลาย ในสรวทสมัย (ฤดูใบไม้ร่วง) ชวานา
 เมื่อไถนาด้วยไถคันใหญ่ ย่อมไถทำลายความสืบท่อแห่งราก
 ทุกชนิด แม้ฉันทิ อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้
 มากแล้ว ย่อมครอบงำกามราคะได้ทั้งหมด (สพฺพ กามราคํ) ย่อม
 ครอบงำรูปราคะได้ทั้งหมด (สพฺพ รูปราคํ) ย่อมครอบงำภวราคะ
 ได้ทั้งหมด (สพฺพ ภวราคํ) ย่อมครอบงำวิขาได้ทั้งหมด (สพฺพ
 อวิขํ) ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด (สพฺพ อสมิมานํ)
 ก็ฉันทิ^๒เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย คนเกี่ยวหญ้ามุ่งกระต่าย เกี่ยวหญ้า
 มุ่งกระต่ายแล้ว จับปลาย เขย่า ฟาด สลัดออก แม้ฉันทิ
 อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ... ย่อมถอนขึ้น
 ซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันทิ^๓เหมือนกัน.

๑. ข้อสังเกต พระองค์ทรงยกอัสมิมานะต่อจากอวิขา ให้อูเทียบเคียงเรื่อง ความไม่
 มั่นหมายใน ชันธ, ชาติ, อายุตนะ และนิพพาน ใน -บาลี ม. ม. ๑๒/๑/๒. และ
 -บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๖/๓๓. -คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพวงมะม่วงขาดจากขั้ว ในมะม่วงเหล่านั้น มะม่วงเหล่าใดเนื่องด้วยขั้ว มะม่วงเหล่านั้นทั้งหมดย่อมเป็นของหลุดไปตามขั้วมะม่วงนั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ... ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย กลอนใดๆ แห่งเรือนยอด กลอนทั้งหมดนั้นไปสู่ยอด (กุฏกคมา) น้อมไปสู่ยอด (กุฏนินนา) ประชุมลงสู่ยอด (กุฏสโมสรรณา) ยอดเรือน ชนทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่ากลอนเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ... ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ไม่มีกลิ่นที่รากลึใดๆ ไม่มีกะลำพัก^๑ ชนทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่าไม่มีกลิ่นที่รากเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว ... ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ไม่มีกลิ่นที่แก่นใดๆ จันทน์แดง ชนทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่าไม่มีกลิ่นที่แก่นเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว ... ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

๑. กะลำพัก มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า สลัดได. -คณะผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย ไม่มีกลิ่นที่ดอกใด ๆ มะลิ ชนทั้งหลาย
กล่าวว่าเลิศกว่าไม่มีกลิ่นที่ดอกเหล่านั้น แม้ฉันใด อนิจจสัญญา
อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ... ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะ
ได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย พระราชาผู้น้อยใด ๆ ทั้งหมดนั้น ย่อม
เป็นผู้เสด็จไปตาม (คล้อยตาม) พระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้า
จักรพรรดิ ชนทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่าพระราชาผู้น้อยเหล่านั้น
แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ...
ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย แสงดาวทั้งหลาย ชนิดใดชนิดหนึ่ง
แสงดาวทั้งหมดนั้นไม่ถึงเส้นที่ ๑๖ แห่งแสงพระจันทร์
แสงพระจันทร์ ชนทั้งหลายกล่าวว่า เลิศกว่าแสงดาวเหล่านั้น
แม้ฉันใด อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
... ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ในสรทสมัย ท้องฟ้าบริสุทธิ์ ปราศจาก
เมฆ พระอาทิตย์ขึ้นไปสู่ท้องฟ้า ย่อมส่องแสงและแผดแสง
ไพโรจน์ กำจัดความมืดอันอยู่ในอากาศทั่วไปแม้ฉันใด
อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมครอบงำ
กามราคะได้ทั้งหมด ย่อมครอบงำรูปราคะได้ทั้งหมด ย่อม
ครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด ย่อมครอบงำอวิชชาได้ทั้งหมด
ย่อมถอนขึ้นซึ่งอัสมิมานะได้ทั้งหมด ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็นิจจสัญญา อันเจริญแล้วอย่างไร
 กระทำให้มากแล้วอย่างไร จึงครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด
 ครอบงำรูปราคะได้ทั้งหมด ครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด
 ครอบงำอวิชาได้ทั้งหมด ถอนขึ้นซึ่งอสมิมานะได้ทั้งหมด
 อนิจจสัญญา อันเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ว่า
 รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้
 ความตั้งอยู่ไม่ได้ (อตถกโม) แห่งรูปเป็นอย่างนี้

เวทนาเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้
 ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งเวทนาเป็นอย่างนี้

สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้
 ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งสัญญาเป็นอย่างนี้

สังขารเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเป็นอย่างนี้
 ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งสังขารเป็นอย่างนี้

วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็น
 อย่างนี้ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญา อันเจริญแล้ว กระทำ
 ให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด
 ย่อมครอบงำรูปราคะได้ทั้งหมด ย่อมครอบงำภวราคะได้ทั้งหมด
 ย่อมครอบงำอวิชาได้ทั้งหมด ย่อมถอนขึ้นซึ่งอสมิมานะ
 ได้ทั้งหมด.

การเห็นเพื่อละสัญญา

๑๐๓

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๓๗/๕๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อรู้้อย่างไร เห็น้อย่างไร จึงจะ
ละสัญญาได้.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งตา โดยความเป็นของไม่
เที่ยง ย่อมละสัญญาได้.

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งรูปทั้งหลาย ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุวิญญาณ ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ
อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดย
ความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัญญาได้.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งหู ... ซึ่งเสียงทั้งหลาย
... ซึ่งโสตวิญญาณ ... ซึ่งโสตสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา
หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย
โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัญญาได้.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจมูก ... ซึ่งกลิ่นทั้งหลาย
... ซึ่งฆานวิญญาณ ... ซึ่งฆานสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา
หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย
โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัญญาได้.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งล้น ... ซึ่งรสทั้งหลาย ... ซึ่งชีวหาวิญญาณ ... ซึ่งชีวหาสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัณฺเษยนได้.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งกาย ... ซึ่งโณฏฐัพพะทั้งหลาย ... ซึ่งกายวิญญาณ ... ซึ่งกายสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัณฺเษยนได้.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งใจ ... ซึ่งธรรมทั้งหลาย ... ซึ่งมโนวิญญาณ ... ซึ่งมโนสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละสัณฺเษยนได้.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล ย่อมละสัณฺเษยนได้.

การเห็นเพื่อเพิกถอนสัญญาชน

๑๐๔

- ปาฬี สฬา. ส. ๑๘/๓๘/๕๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อรู้้อย่างไร เห็น้อย่างไร สัญญาชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งตา โดยความเป็นอนัตตา สัญญาชนจึงถึงความเพิกถอน.

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งรูปทั้งหลาย ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุวิญญาณ ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักขุสัมผัส ...

เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัญญาชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งหู ... ซึ่งเสียงทั้งหลาย ... ซึ่งโสตวิญญาณ ... ซึ่งโสตสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัญญาชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจมูก ... ซึ่งกลิ่นทั้งหลาย ... ซึ่งฆานวิญญาณ ... ซึ่งฆานสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัญญาชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งล้น ... ซึ่งรสทั้งหลาย ... ซึ่งชีวหาวิญญาณ ... ซึ่งชีวหาสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชีวหา-สัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัณฺโณชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งกาย ... ซึ่งโณฏฐัพพะทั้งหลาย ... ซึ่งกายวิญญาณ ... ซึ่งกายสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัณฺโณชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งใจ ... ซึ่งธรรมทั้งหลาย ... ซึ่งมโนวิญญาณ ... ซึ่งมโนสัมผัส ... ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา สัณฺโณชนจึงถึงความเพิกถอน.

ภิกษุ เมื่อรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล สัณฺโณชนจึงถึงความเพิกถอน.

[จากพระสูตรที่พบตอนนี้ ในหน้า ๒๙๖ และหน้า ๒๙๘ มีการเห็น ๒ แบบ คือ เห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง และเห็นโดยความเป็นอนัตตา]

การเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง ให้ผล ๔ แบบ คือ ย่อมละอวิชชาได้ วิชาย่อมเกิดขึ้น, ย่อมละสัณฺโณชนได้ (สญฺโณชนา ปหิยนฺตติ), ย่อมละอาสวะได้, ย่อมละอนุสยได้

ส่วนการเห็นโดยความเป็นอนัตตา ให้ผล ๓ แบบ คือ สัณฺโณชนจึงถึงความเพิกถอน (สญฺโณชนา สมุคฺฆาตํ คจฺจนฺตติ), อาสวะจึงถึงความเพิกถอน, อนุสยจึงถึงความเพิกถอน -คณะผู้รวบรวม]

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑) | ๑๐๕

- บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๒๘/๓๖๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

อานนท์ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไรว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม อันมีอยู่ในภายใน หรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม มีในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอพึง

เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัสถามและการทูลตอบ ซึ่งได้ตรัสอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งชั้นแต่ละชั้นเท่านั้น).

อาณนที อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒) | ๑๐๖

-บาลี อ. พ. ๒๕/๘๓/๔๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของ พระผู้มีพระภาคก็ดี ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของข้าพระองค์ก็รู้ ได้ยากแล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรม แก่ข้าพระองค์ ขอพระสுகตโปรดแสดงธรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ ความสุข แก่ข้าพระองค์สิ้นกาลนานเถิด.

พาหิยะ เพราะเหตุนั้นแล เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นแล้ว สักว่าเห็น (ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐมตฺตํ ภวิสฺสตี) เมื่อฟังแล้ว สักว่าฟัง (สุเต สุตมตฺตํ ภวิสฺสตี) เมื่อรู้สีกแล้ว สักว่ารู้สีก (มุเต มุตมตฺตํ ภวิสฺสตี) เมื่อรู้แจ้งแล้ว สักว่ารู้แจ้ง (วิญญาเต วิญญาตมตฺตํ ภวิสฺสตี) พาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

พาหิยะ ในกาลใด เมื่อเธอเห็นจักเป็นเพียง สักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง เมื่อรู้สีกจัก เป็นเพียงสักว่ารู้สีก เมื่อรู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง ในกาลนั้น เธอย่อมไม่มี.

ในกาลใด เธอไม่มี เธอก็ไม่ปรากฏในโลกนี้ ไม่ปรากฏในโลกอื่น ไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง นั้นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของคนเจ็บไข้

๑๐๗

- บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๐/๑๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรม ๕ ประการ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุกข์พลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ได้ต่อกาลไม่นานเลย ธรรม ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย
- (๒) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิภูลในอาหาร
- (๓) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี
- (๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
- (๕) มีมรณสัญญาอันตั้งไว้ดีแล้วในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุกข์พลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ได้ต่อกาลไม่นานเลย.

เจริญกายคตาสติ เป็นไปเพื่อปัญญา

๑๐๘

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๔๕/๒๒๕.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันผู้ใดผู้หนึ่งเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไปในส่วนวิชา ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้นั้น เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้วแม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหลไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้นั้น ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวחיใหญ่ เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ เป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ เป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะ เป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ เป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อให้แจ้งซึ่งผลคือวิชาและวิมุตติ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว แม้กายก็สงบ (กาโยปี ปสฺสมฺภติ) แม้จิตก็สงบ (จิตฺตํปี ปสฺสมฺภติ) แม้วิตกวิจารณ์ก็สงบ (วิตกฺกวิจารณ์ํ วูปสฺสมนฺหติ) ธรรมที่เป็นไปในส่วนแห่งวิชาแม้ทั้งสิ้น ก็ถึงความเจริญบริบูรณ์ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นได้เลย และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละเสียได้ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบุลย์ยิ่ง ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมละอวิชชาเสียได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น ย่อมละอัสมิมานะเสียได้ อนุสัยย่อมถึงความเพิกถอน ย่อมละสังโยชน์เสียได้ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกฉานแห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่ออนุปาทาปรินิพพาน ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีการแทงตลอดธาตุมากมาย ย่อมมีการแทงตลอดธาตุต่าง ๆ ย่อมมีความแตกฉานในธาตุมากมาย ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งอันเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ

ได้ปัญญา (ปัญญาปฏิลาภ) ...

ปัญญาเจริญ (ปัญญาขุติ) ...

ปัญญามั่งคั่ง (ปัญญาเว पुल) ...

ปัญญาใหญ่ (มหาปัญญา) ...

ปัญญาแน่น (ปฐปัญญา) ...

ปัญญาไพบูรณ์ (วิปุลปัญญา) ...

ปัญญาลึกซึ้ง (กมุธีรปัญญา) ...

ปัญญาสามารถยิ่ง (อสมตปัญญา) ...

ปัญญาเสมือนแผ่นดิน (ฐิปัญญา) ...

ปัญญามาก (ปัญญาพาลุลา) ...

ปัญญาอ่องไว (สิขปัญญา) ...

ปัญญาเร็ว (ลหุปัญญา) ...

ปัญญาร่าเริง (หาปัญญา) ...

ปัญญาแล่น (ชวปัญญา) ...

ปัญญาคม (ตักขปัญญา) ...

ปัญญาเจาะแทงกิเลส (นิพเพธิปัญญา)

ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ กายคตาสติ.

ละอนุสัย ๓ ได้ เพราะละเวทนาได้ | ๑๐๙

-ปาฐิ สฬา. ส. ๑๘/๒๕๔/๓๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น
อย่างไร คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงละราคานุสัยใน
สุขเวทนา พึงละปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา พึงละอวิชขานุสัย
ในอทุกขมสุขเวทนา เพราะเหตุที่ภิกษุละราคานุสัยใน
สุขเวทนา ละปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา ละอวิชขานุสัยใน
อทุกขมสุขเวทนา ภิกษุนี้เราเรียกว่า เป็นผู้ไม่มีราคานุสัย
มีความเห็นชอบ ตัดตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชนได้แล้ว
ได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว เพราะละมานะได้โดยชอบ.

ละอนุสัย ๓ ได้เพราะละเวทนาได้ | ๑๑๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑๘/๘๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุข^๑บ้าง (อุปปชติ เวทิตํ สุขํ วา ทุกขํ วา อทุกขมสุขํ วา).

เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิด โสตวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิด ฆานวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยลิ้นด้วย รสทั้งหลายด้วย จึงเกิด ชิวหาวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

๑. อทุกขมสุข = ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข -คณะผู้รวบรวม

เพราะอาศัยกายด้วย โภจณูปเพททั้งหลายด้วย จึงเกิดกายวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

เพราะอาศัยใจด้วย ธรรมทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอทุกขมสุขบ้าง.

บุคคลนั้น เมื่อสุขเวทนา ถูกต้องอยู่ ย่อมเพลิดเพลินปราศรเสรี สยบมัวเมาอยู่ อนุสัยคือราคะ ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส รากานุสโย อนุเสติ).

เมื่อทุกข์เวทนา ถูกต้องอยู่ เขาย่อมเศร้าโศก ระทมใจ คร่ำครวญ ตีอกรำไห่ ถึงความหลงใหลอยู่ อนุสัยคือปฏิกะ ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส ปฏิกานุสโย อนุเสติ).

เมื่ออทุกขมสุขเวทนา ถูกต้องอยู่ เขาย่อมไม่รู้ตามเป็นจริงซึ่งเหตุเกิด(สมุทัย) ความตั้งอยู่ไม่ได้(อตถกม) รสอร่อย (อสุสาท) โทษ (อาทีนว) อุปายเครื่องออกไปพ้น (นิสฺสรณ) ของเวทนานั้น อนุสัยคืออวิชชา ย่อมนอนตามแก่บุคคลนั้น (ตสฺส อวิชฺชานุสโย อนุเสติ).

บุคคลนั้นหนอ ยังละราคานุสัย อันเกิดจากสุขเวทนาไม่ได้
(สุขาย เวทนาย รากานุสัย อปฺปหาย)

ยังบรรเทาปฏิฆานุสัย อันเกิดจากทุกขเวทนาไม่ได้
(ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสัย อปฺปวิโนตฺตวา)

ยังถอนอวิชชานุสัย อันเกิดจากอกุทฺทมสุขเวทนาไม่ได้
(อกุทฺทมสุขาย เวทนาย อวิชชานุสัย อสมฺมฺหิตฺวา)

เมื่อยังละอวิชชาไม่ได้ และยังทำวิชชาให้เกิดขึ้นไม่ได้แล้ว
(อวิชฺชํ อปฺปหาย วิชฺชํ อนฺนฺนฺปาเทตฺวา)

เขาจักทำที่สุดแห่งทุกข์ในภวิตรธรรมนี้ได้นั้น
(ทิกฺขฺเขว ธมฺเม ทฺกฺขสฺสํตฺกโร ภวิสฺสตีติ)

ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จักมีได้
(เนตํ จานํ วิชฺชติ).

การละเวทนา ๓

๑๑๑

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๕๖/๓๖๗

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น
อย่างไร คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย พึงเห็นสุขเวทนาโดยความเป็น
ทุกข์ พึงเห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นลукศร พึงเห็น
อทุกขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ภิกษุเห็นสุขเวทนา
โดยความเป็นทุกข์ เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นลукศร
เห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ภิกษุนี้
เรากล่าวว่า มีความเห็นชอบ ตัดตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอน
สัญญาชนได้แล้ว ได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว เพราะละ
มานะได้โดยชอบ.

หมายเหตุ นอกจากพระสูตรที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้แล้ว พระศาสดายังได้ตรัสถึงสังโยชน์ และข้อปฏิบัติเพื่อการละสังโยชน์ และธรรมะที่เกี่ยวกับอริยบุคคลไว้อีกมาก ด้วยข้อจำกัดด้านความหนาของหนังสือ จึงได้รวบรวมมาไว้เพียงบางส่วน ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก หนังสือพุทธวจน-หมวดธรรม เล่ม ๑-๑๙ และจากพระไตรปิฎก.

ขอนอบน้อมแด่
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ศกคศสวโก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

มูลนิธิพุทธโฆษาณ

มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ผู้ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

เริ่มจากชาวพุทธกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง ได้มีโอกาสมาฟังธรรมบรรยายจากท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ที่เน้นการนำพุทธวจน (ธรรมวินัยจากพุทธโฆษฐ์ที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าทรงตรัสไว้ดีแล้ว บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งเนื้อ ความและพยัญชนะ) มาใช้ในการถ่ายทอดบอกสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่ตรงตามพุทธบัญญัติตามที่ ทรงรับสั่งแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูปแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในการประกาศพระสัทธรรม และเป็นลักษณะเฉพาะที่ภิกษุในครั้งพุทธกาลใช้เป็นมาตรฐานเดียว

หลักพุทธวจนนี้ ได้เข้ามาตอบคำถาม ต่อความลึกลับสงสัย ได้เข้ามาสร้างความชัดเจน ต่อความพัวเลือนสับสน ในข้อธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธ ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นผลจากสาเหตุเดียวคือ การไม่ใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษาเล่าเรียน

ด้วยศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวต่อองค์สัมมาสัมพุทธะ ในฐานะพระศาสดาท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “อาตมาไม่มีคำสอนของตัวเอง” และใช้เวลาที่มีอยู่ ไปกับการรับสนองพุทธประสงค์ ด้วยการโฆษณาพุทธวจนเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และความประสานเป็นหนึ่งเดียวของชาวพุทธ

เมื่อกลับมาใช้หลักพุทธวจน เหมือนที่เคยเป็นในครั้งพุทธกาล สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความชัดเจนสอดคล้องลงตัว ในความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าในแง่ของหลักธรรม ตลอดจนมรรควิธีที่ตรง และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผล รู้เห็นประจักษ์ได้จริงด้วยตนเองทันที ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธที่เห็นคุณค่าในคำของพระพุทธเจ้าจึงขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดเป็น “กระแสพุทธวจน” ซึ่งเป็นพลังเจียบที่กำลังจะกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ ในการกลับไปใช้ระบบการเรียนรู้พระสัทธรรม เหมือนดังครั้งพุทธกาล

ด้วยการขยายตัวของกระแสพุทธวจนนี้ สื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ หรือซีดี ซึ่งแจกฟรีแก่ญาติโยมเริ่มมีไม่พอเพียงในการแจก ทั้งนี้ เพราะจำนวนของผู้ที่สนใจเห็นความสำคัญของพุทธวจน ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับว่าท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโฬ เครื่องคิดในข้อวัตรปฏิบัติที่พระศาสดาบัญญัติไว้ อันเป็นธรรมวินัยที่ออกจากพระโอษฐ์ของตถาคตโดยตรง การเผยแพร่พุทธวจนที่ผ่านมา จึงเป็นไปในลักษณะสันโดษตามมีตามได้ เมื่อมีโยมมาปวารณาเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ ได้มาจำนวนเท่าไร ก็ทยอยแจกไปตามที่มีเท่านั้น เมื่อมีมา ก็แจกไป เมื่อหมด ก็คือหมด

เนื่องจากว่า หน้าที่ในการดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่นสืบไป ไม่ได้ผูกจำกัดอยู่แต่เพียงพุทธสาวกในฐานะของสงฆ์เท่านั้น พระวาสากลุ่มหนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญของพุทธวจน จึงรวมตัวกันเข้ามาช่วยขยายผลในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโฬ ทำอยู่แล้ว นั่นคือ การนำพุทธวจนมาเผยแพร่โฆษณา โดยพิจารณาตัดสิ่งใจจดเจียน จัดตั้งเป็นมูลนิธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการต่างๆ ทั้งหมดอยู่ในรูปแบบที่โปร่งใส เปิดเผย และเปิดกว้างต่อสาธารณชนชาวพุทธทั่วไป

สำหรับผู้ที่ไม่เห็นความสำคัญของพุทธวจน และมีความประสงค์ที่จะดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่น ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า สามารถสนับสนุนการดำเนินการถาวรนี้ได้ด้วยวิธีง่ายๆ นั่นคือ เข้ามาใส่ใจศึกษาพุทธวจน และนำไปใช้ปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อรู้ประจักษ์ เห็นได้ด้วยตนเองแล้ว ว่ามรรควิธีที่ได้จากการทำความเข้าใจ โดยใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นนั้น นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้อง ในหลักธรรมอันสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผล และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งได้ผลตามจริง ทำให้เกิดมีจิตศรัทธา ในการช่วยเผยแพร่ขยายสื่อพุทธวจน เพียงเท่านี้ คุณก็คือหนึ่งหน่วยในขบวน “พุทธโฆษณ” แล้ว

นี่คือเจตนารมณ์ของมูลนิธิพุทธโฆษณ นั่นคือเป็นมูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

ผู้ที่สนใจรับสื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน เพื่อไปใช้ศึกษาส่วนตัว
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน แก่พ่อแม่พี่น้องญาติ หรือเพื่อน
สามารถมารับได้ฟรี ที่วัดนาป่าพง
หรือตามที่พระอาจารย์คึกฤทธิ์ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรมนอกสถานที่

สำหรับรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของพุทธวจนโดยวัดนาป่าพง ค้นหา
ข้อมูลได้จาก

www.buddhakos.org หรือ www.watnapp.com

หากมีความจำนงค์ที่จะรับไปแจกเป็นธรรมทานในจำนวนหลายสิบชุด
ขอความกรุณาแจ้งความจำนงค์ที่

มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์

ประสานงานและเผยแพร่ : เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗

ถนนเลียบคลอง ๑๐ ฝั่งตะวันออก

ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔, ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘, ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑

โทรสาร ๐ ๒๑๕๙ ๐๕๒๖

เว็บไซต์ : www.buddhakos.org อีเมล : buddhakos@hotmail.com

สนับสนุนการเผยแพร่พุทธวจนได้ที่

ชื่อบัญชี “มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์” ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง ๑๐ (อัญบุรี)

ประเภท บัญชีออมทรัพย์ เลขที่บัญชี ๓๑๘-๒-๔๗๔๖๑-๐

วิธีการโอนเงินจากต่างประเทศ

ยื่นแบบฟอร์ม คำขอโอนได้ที่ ธนาคารไทยพาณิชย์

Account name: “Buddhakos Foundation”

SWIFT CODE : SICOTHBK

Branch Number : 318

Siam Commercial Bank PCL, Khlong 10(Thanyaburi) Branch,

33/14 Mu 4 Chuchat Road, Bung Sanun Sub District,

Thanyaburi District, Pathum Thani 12110, Thailand

Saving Account Number : 318-2-47461-0

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

เว็บไซต์

- <http://www.watnapp.com> : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- <http://media.watnapahpong.org> : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- <http://www.buddha-net.com> : เครือข่ายพุทธวจน
- <http://etipitaka.com> : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- <http://www.watnapahpong.com> : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- <http://www.buddhakos.org> : มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์
- <http://www.buddhawajanafund.org> : มูลนิธิพุทธวจน

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
<http://etipitaka.com/download> หรือ รับประทานได้ที่วัดนาป่าพง

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

ดาวน์โหลดโปรแกรมวิทยุวัดนาป่าพง (Watnapahpong Radio)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ทุกวันพระ เวลา ๑๗.๔๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

หนังสือธรรมโฆษณ์ ชุดจากพระโอษฐ์

(ผลงานแปลพุทธวจน โดยท่านพุทธทาสภิกขุในนามกองตำราคณะธรรมทาน)

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม),
คณะศิษย์วัดนาป่าพง, มูลนิธิพุทธวจน,
พุทธวจนสถาบันภาคกลาง, พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ,
พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก,
พุทธวจนสถาบันภาคใต้, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก,
กลุ่มศิษย์ตลาดต, กลุ่มสมณะศากยะปุตติยะ,
กลุ่มชนม่วนธรรม, กลุ่มละนันทิ,
กลุ่มพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย,
กลุ่มมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่,
ชมรมพุทธวจนอุดรธานี,
บจก. สยามคูโบต้า คอร์ปอเรชั่น, บจก. สยามรักษ์,
บจก. เซเวนส์ตีปส์, บจก. ห้างพระจันทร์โอสด,
สถานกายภาพบำบัด คิตติคลินิก,
บจก. ดีเทลส์ โปรดักส์

๑๐

พระสูตรของความรู้ ที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?

ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้

แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.

ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถาะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?

ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑. พระองค์ทรงสามารถกำหนดคสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคีเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่ง
การกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้
ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลาย
เคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอภาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มุ. ม. ๑๒/๔๔๕/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนทิจฺจโก) เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล (อภาลิโก) เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดุ (เอหิปสฺสโก) ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก) อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตตํ เวทิตพฺโพ วิญญูติ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปริณิพพานด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พราหมณ์แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรธานของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสสารหะ เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ้ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทกครราวโป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันทิก็ฉันนั้น ในกาลยติยารฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้น

มากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี้ยวฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุดตันตะเหล้าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านี้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี้ยวฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรายของสุดตันตะเหล้านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสกุญฺญา จักมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทฎ. อ. ๒๐/๔๑-๔๒/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุดตันตะเหล้าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล้านี้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี้ยวฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุดตันตะเหล้าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสกุญฺญา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล้านี้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี้ยวฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ได้ตาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายก็เนี่ย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการ ที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาหลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินิตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินิตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาสิต (ตถาคตภาสิตา) อันลิกซัง (คมกัรรา) มีอรรธอันลิกซัง (คมกัรตถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญญตปฏิสยุตตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่กิเลสขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเขื่อย่อมฟังด้วยดี เจียหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเขาล่าเรียนธรรมอันกิเลสขึ้นใหม่ นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หายของที่คว่ำอยู่ให้หายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า อุกกาจิตวินิตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย ที่กิเลสขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน สุดตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาสิต อันลิกซัง มีอรรธอันลิกซัง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวก

เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี้ยวฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทที่เกิดขึ้นในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖. ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มห. ที. ๑๐/๔๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗. สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีความรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคญฺญ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค (มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุคฺคา) เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตลาคตผู้อรหันต-สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘. ตรีสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกก. อี. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีหนึ่งที่หนึ่ง ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหุสูตร คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธานุ ทรงแสดง ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ เมื่อท่านเหล่านั้น ล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีที่สาม ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้า ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมี สงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะ หน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียน บทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียง ดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าใน วินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัย ก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี” เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทศ... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์

ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มท. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๑๗/๓๔๐.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของ พวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เรา แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็น ศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ๓. ๑๗/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย 80 เล่ม
พ.ศ. 2500

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย 45 เล่ม
พ.ศ. 2549

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย 91 เล่ม
พ.ศ. 2525

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย 45 เล่ม
พ.ศ. 2535

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโอษฐ์ 5 เล่ม
โดยพุทธทาสภิกขุ
พ.ศ. 2521

1

2

3

4

5

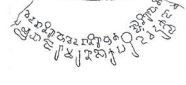
ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินโอศอก
(อินเดีย)
พ.ศ. 234

จารึกใบลาน
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. 1000

ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. 1200 - 1400

พ.ศ. 1

พ.ศ. 234

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

พ.ศ. 1200

พ.ศ. 1400

พ.ศ. 1500

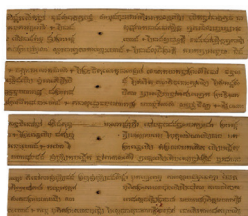
พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 2555

พุทธวจน-ปิฎก
33 เล่ม

คัมภีร์โบราณ
อักษรขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA+ APP
E-TIPITAKA APP

วิสุทธิธรรมปิฎก APP

พ.ศ. 2000

พ.ศ. 2331

พ.ศ. 2436

พ.ศ. 2500

พ.ศ. 2555

พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย พุทธกาล

การใช้ พุทธวจน ที่มีความหมายถึงคำสอนของ พระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏหลักฐาน ในพระวินัยปิฎก ว่าพระศาสดาให้เรียนพุทธวจน (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิกษุ อามันเตสิ “น ภิกษเว พุทธวจนํ ฉันทโส อาโรเปตัพพํ; โย
อาโรเปยฺย, อาบัติติ ทุกกภูตฺส. ชนฺชานามิ ภิกษเว สกฺขา
นิรุตฺตยา พุทธวจนํ ปริยาปุณฺณิตฺติ.

ภาพที่ ๑.๑

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้

[๑๘๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นโดยภาษา สันสกฤต รูปประโยคขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ เล่าเรียนพุทธวจนะตามภาษาเดิม.

ที่มา:

พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระวินัยปิฎก
จุลลวิคค์ เล่ม ๒ หน้า ๖๔

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของคน ๆ
 ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ
 เทเถก. พระองค์ทรมัสติเตียนแล้ว จึงทรง
 บัญญัติไว้ว่า น ภิกขเว ฉนฺทโส พุทธ-
 วจนํ อโรเปตพุพฺ. โย อโรเปยฺย
 อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนฺุชานามิ ภิกขเว
 สกาย นิสฺสํสํ พุทธวจนํ ปริยาปฺนิตุํ
 แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
 ไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุ
 ไกยกันขึ้น ต้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้
 เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของคน ๆ.
 เรื่องนี้ควรรู้ใน ขุททกขันธ์ก จุลวรรค
 เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๘๐].
 (นิต. ๑๐).

ภาพที่ ๑.๒

คำอธิบายภาพ:

คำแปลเป็นภาษาไทย
 ของภาพที่ ๑.๑ จาก
 หนังสือ สารานุกรม
 พระพุทธศาสนา
 ประมวลจาก
 พระนิพนธ์ สมเด็จพระ
 พระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาวชิรญาณ-
 วโรรส

ที่มา:

หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๕๖

๒) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๑

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือพงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล ซึ่งแต่งเป็นภาษามคร
เพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ เป็นหนังสือ
๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศ
กัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพนสุนทร คำนำของ
หนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

อันมาก	ในกาลปางก่อน	พระพุทฺธวจนะนั้นก็ยังมิบริวารน้อย
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง		พระพุทฺธวจนะนั้นก็เสียมวิปลาต
พิรุณก็ผิดเพี้ยนสัณนิทไป		มีความสับสนท่อนสนธิจากลไปก้วย
ไทย และพระพุทฺธวจนะนั้น		ชนทั้งหลายที่ไม่กำลังความเพียร
และกำลังบัญญัติอันเป็นคณ		เล่าเรียนแล้ว ไม่พิจารณาอักษร
และบทพจนัญชนะให้ถูกต้อง		เหตุนี้พระพุทฺธวจนะจึงเสื่อม
พิรุณไป		

ภาพที่ ๒.๑

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล หน้า ๑

• ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

พุทธกาล

รัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๕

รัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๙

๓) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๔

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ พระคาถาสรรเสริญ
พระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ (ภาพที่ ๓.๑)
และปรากฏในหนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี
ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

นเมยฺยํ เต ยหิจฺฉาย
ธมฺมํ พาลา อเปสสา
พุทฺธนา มา ปเทสเน
สมพุทฺธวจนํ อิติ

สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระราชนิพนธ์
พุทธวจน ๒๐

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้า
คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เป็นโอรสองค์โต ในพระบาทสมเด็จพระ
เบญจกิติฯ ได้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์
รวมในตำราพระบาลีสำหรับ
พระภิกษุสามเณร และ
พระคณาจารย์ เจ้าคณะ
พระพุทฺธเจ้า ๒๐๐๐๐๐

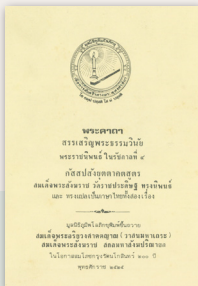
เจ้าคณะสงฆ์ฝ่าย
ธรรมยุติกนิกาย
เจ้าคณะสงฆ์ฝ่าย
ธรรมยุติกนิกาย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้า
คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เป็นโอรสองค์โต ในพระบาทสมเด็จพระ
เบญจกิติฯ ได้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์
รวมในตำราพระบาลีสำหรับ
พระภิกษุสามเณร และ
พระคณาจารย์ เจ้าคณะ
พระพุทฺธเจ้า ๒๐๐๐๐๐

ภาพที่ ๓.๑

คนพาลพวกอำมหิตหาญท หลลา
นั้นไซ้คนรักศีล ไม่เป็นคนมีศีล
เป็นที่รัก ก็จะไม่ฟังนอมธรรมไป
ตามปรารถนา ผันผายเยื้องย่าง
ธรรมไปตามปรารถนา เอาพระ
นามพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็น
บรมศาสดาของเรา ว่านี่คำ
พระพุทธเจ้า นี่พุทธวจน ดังนี้

๑/๒
เมตถอยคำของตมมีโทษอยู่ ไม่
ควรเชื่อไม่ว่าเชื่อ ก็จะไม่ฟัง
เจรจาว่ากล่าวให้คนที่ฉลาด ๆ
กลับบาป เชื่อถือเอาว่าเป็น
ธรรมเป็นวินัย เป็นสัตตคุณสนา
เป็นพุทธวจน คำสั่งสอน ของ
พระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้า
ตรัสเทศนาคงนี้ ๆ

ที่มา:

หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔
ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

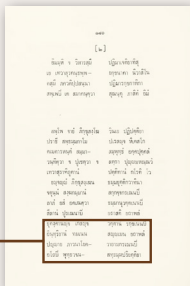
ธุดงค์กานฉจ เกสฉฉฉ
อินทรียาน ทมเนน
ปณณาย ภวานาโยค-
อโถปี **พุทธรวจน-**

วตุทาน รุกขเนนปี
สณณเมเนน ยถาพล
วายนกรณเนนปี
สทฐมมปรัยติยา

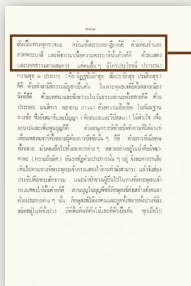

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

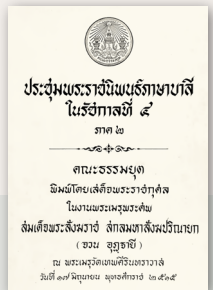
อันเป็นพระ**พุทธรวจนะ** พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาก็คือ ด้วยท่องจำและ
สวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั่นด้วยก็ด้วยแสดง
และบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ บรรดา

ภาพที่ ๓.๒

ภาพที่ ๓.๓

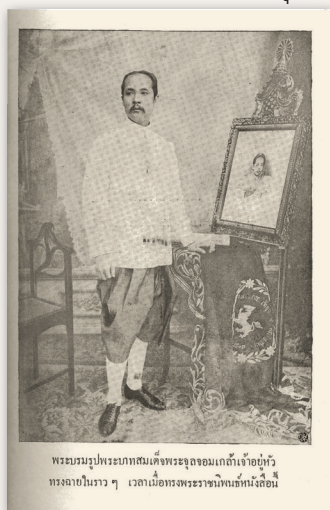

ที่มา:

หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒
หน้า ๑๘๐ และหน้า ๑๘๓

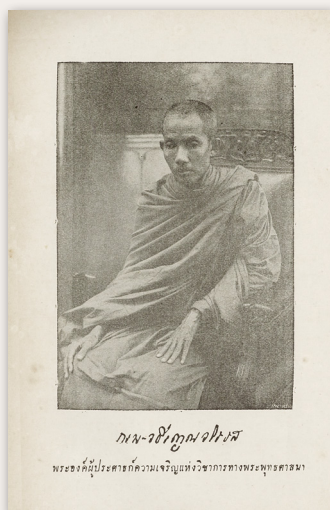
๔) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๕

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบ
ลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ (ภาพที่ ๔.๑),
ปรากฏในหนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมา กับ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒
และภาพที่ ๔.๓) และปรากฏในหนังสือ พระราชดำรัส
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มุลินธิสมเด็จ
พระเทพรัตนราชสุดา (ภาพที่ ๔.๔)

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงฉายในแนว ๆ เวลาเมื่อทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

ภาพเขียนพระสงฆ์

พระสงฆ์ผู้ประกาศความเจริญแห่งวิชาทางพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จะเป็นก่อนถึงคายนาก็ ๓ ฤๅถึงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ถนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันดีกลับ
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งส่อน แต่ในฝ่ายมหายานก็รู้งเรื่องขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งตั้งส่อน
กันแต่ครั้งยาวจากความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนี้

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างหินยานและมหายานนี้ เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งส่อนไว้ในยถาค์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งส่อน

๔๑
ระกัซังคายนาก็ ๓ เกิดขึ้นด้วยวิธีเช่นนี้ ๑ ถ้อยคำต่าง ๆ กันไป จึงได้
ประชุมตั้งคายน
แต่ในฝ่ายหินยาน
ซึ่งเขียนไว้
ในระหว่างก่อนถึงคายนาก็ ๓ ถ้อยคำต่าง ๆ กันไป จึงได้
ประชุมตั้งคายน
แต่ในฝ่ายหินยาน
ซึ่งเขียนไว้
ในระหว่างก่อนถึงคายนาก็ ๓ ถ้อยคำต่าง ๆ กันไป จึงได้
ประชุมตั้งคายน

จะเป็นก่อนถึงคายนาก็ ๓ ฤๅถึงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ถนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันดีกลับ
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งส่อน แต่ในฝ่ายมหายานก็รู้งเรื่องขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งตั้งส่อน
กันแต่ครั้งยาวจากความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนี้

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างหินยานและมหายานนี้ เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งส่อนไว้ในยถาค์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งส่อน

เป็นยถาค์ด้วยวิธีเช่นนี้ ๑ ถ้อยคำต่าง ๆ กันไป จึงได้
ประชุมตั้งคายน

ภาพที่ ๔.๑

ที่มา:

หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๔

พระราชวิจารณ์

เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก

เนื่องในงานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิทยพิมพ์

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 150

ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าได้ไปในประเทศทั้งหลาย ก็ได้มีเหตุอันสมควรซึ่งจะนำมาแสดงให้พระเถรานุเถร
ทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยความอุสสาห์ช่วยชำระพระไตรปิฎกลงพิมพ์เป็นเล่มสมุดไปแล้วนั้น เบนที่ยินดีว่าเมื่อข้าพเจ้า
ไปถึงประเทศใด ซึ่งได้รับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น รักษาไว้ในหอสมุดใหญ่ต่าง ๆ ย่อมมากว่าสรรเสริญการ
ซึ่งเราทำได้ แลได้ตั้งสมุดไว้ในที่อันงดงามมั่นคงทั่วทุกแห่ง มีนักปราชญ์ทั้งหลายได้อุสหาเรียนรู้พระพุทธรูปพระธรรม
มาก กิตติศัพท์ความสรรเสริญธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏฟังไปในประเทศที่ไกลทั้งหลายมากขึ้นโดยลำดับ
ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าซึ่งทั้งหลายที่ถือศาสนาอื่นจะละศาสนาตนกลับมาถือพระพุทธศาสนา ดังชนบางพวกได้กล่าว
เหมือนจะให้เห็นว่าท่านจะเปนเช่นนั้นได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเมื่อพระพุทธรูปพระธรรมแพร่หลาย
มีผู้รู้ธรรมะที่แท้จริงย่อมสรรเสริญยกย่องว่าพระพุทธศาสนาเป็นคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มีใช้ศาสนา
ที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปรารถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรธกถา ซึ่งเป็นเครื่องอุดหนุน
ความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉะนั้นการที่เราทำไม่เป็นการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านั้น ย่อมทำให้
ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธศาสนา ทราบพระพุทธรูปพระธรรมแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเป็นที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

ภาพที่ ๔.๔

ที่มา:

หนังสือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓)
จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา พิมพ์ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๕๐ หน้า ๑๐๐

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณกรมพระจันทบุรินฤนาถ (ภาพที่ ๕)

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๘๓๘ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูล
พระกรุณาฯ ประเทศสยามจักเป็นคลังพระธรรมของโลก
รักษาไว้ซึ่งพระพุทธวจนะสืบกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแส
พระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต
นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา
ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิตติยากร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๘๓๘ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

๖) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนา พระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๑ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มั่งพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖
เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๑ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

การมีคัมภีร์พระพุทธวจนตามที่สืบทอดกันมาในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นฉบับที่สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงชำระขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ได้มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖๑ ตอนที่ ๑๖๑ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มั่งพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มั่งพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ภาพที่ ๖

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๑ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

... ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรีกตรอง ตามตรอง
ด้วยใจ ถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอดีต
เมื่อตรีกตรอง ตามตรองด้วยใจอยู่ ย่อมเกิดความพอใจ
(นันทชาโต) ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าถูกธรรม
เหล่านั้นผูกไว้แล้ว (ธมเมหิ ลยุตโต) ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
ความตั้งใจ (เจตโส สาราโค) นั้นว่าเป็นสังโยชน์...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรีกตรอง ตามตรอง
ด้วยใจ ถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในอนาคต
เมื่อตรีกตรอง ตามตรองด้วยใจอยู่ ย่อมเกิดความพอใจ
ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าถูกธรรมเหล่านั้น
ผูกไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความตั้งใจนั้นว่า
เป็นสังโยชน์...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลตรีกตรอง ตามตรอง
ด้วยใจ ถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งจันทราคะในปัจจุบัน
เมื่อตรีกตรอง ตามด้วยใจอยู่ ย่อมเกิดความพอใจ
ผู้ที่เกิดความพอใจแล้ว ก็ชื่อว่าถูกธรรมเหล่านั้น
ผูกไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความตั้งใจนั้นว่า
เป็นสังโยชน์...

ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการเหล่านี้
๗ ประการอะไรบ้าง คือ อนุณยสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์
ทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ มานสังโยชน์
ภวราคสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลสังโยชน์ ๗ ประการ.

-บาลี สตุตทก. อ. ๒๓/๗/๘.

ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๑๐ ประการเหล่านี้
๑๐ ประการอะไรบ้าง คือ โอรัมภาคิยสังโยชน์
(สังโยชน์เบื้องต่ำ) ๕ ประการ และอุทธรัมภาคิยสังโยชน์
(สังโยชน์เบื้องสูง) ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็โอรัมภาคิยสังโยชน์
๕ ประการอะไรบ้าง คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สัลลัพท์ปราคาส กามฉันทะ พยาบาท...

ภิกษุทั้งหลาย ก็อุทธรัมภาคิยสังโยชน์
๕ ประการอะไรบ้าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ
อุทธัจจะ อวิชชา...

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลสังโยชน์ ๑๐ ประการ.

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๘/๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์ปริพพาชก
ฟังถามเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า
ผู้มีอายุทั้งหลาย

ท่านทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคตม
เพื่อประโยชน์อะไร

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว
พึงชี้แจงแก่พวกอัญญเดียรถีย์ปริพพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า
ผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเพื่อละสังโยชน์.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๓/๑๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติสมาธิ อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการละสังโยชน์ทั้งหลาย.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๔๒๕/๑๔๐๖.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ ในการจะจัดทำ
หรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล
ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่ มูลนิธิพุทธโมฆะโร ไท. ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐ - ๙๔
คุณสรวิชา ไท. ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑ คุณอารีวรรณ ไท. ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ติดตามการเผยแพร่ธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์ถึกฤทธิ์ โสตถิผโล ได้ที่

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

Facebook : Buddhawajana Real | YouTube : Buddhawajana Real

Instagram : Buddhawajana Real | Facebook : coursesappaya

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ ช่วงบ่าย

